

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΗΣ»**

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Διπλωματική Εργασία

**Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΘΕΣΗΣ
ΣΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗΣ**

της

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΧΑΝΤΖΗ**

**Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής
ΣΟΥΛΤΑΝΑ ΜΑΝΤΟΓΛΟΥ
ΣΤΑΜΟΣ ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΥ**

**ΑΘΗΝΑ
2000**

Ευχαριστώ,

*τη Θάνα Αγγελοπούλου, τη Μάρω Αγγελοπούλου, τη Βίκυ Βαλμά, τη Μίκα Λαλάγκα,
τους συμμετέχοντες, τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής και κυρίως,
ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Α. Χαντζή
για τις πολύτιμες συμβουλές και παρατηρήσεις της.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	5
Εισαγωγή	6
1) Η σχέση θετικής διάθεσης και διαδικασίας στερεοτυποποίησης.....	10
2) Η σχέση συναισθημάτων και διαδικασίας στερεοτυποποίησης.....	12
3) Η σχέση συμπτωματικής διάθεσης και διαδικασίας στερεοτυποποίησης.....	15
4) Η σχέση ενδογενούς διάθεσης και διαδικασίας στερεοτυποποίησης.....	20
5) Η παρούσα έρευνα.....	22
5.α) Ο σχεδιασμός του πειράματος.....	25
5.β) Τα μεθοδολογικά ζητήματα.....	28
5.γ) Οι υποθέσεις.....	30
Μέθοδος	
1) Προκαταρκτική έρευνα : Διερεύνηση στερεοτύπων.....	32
1.α) Το στερεότυπο του αλκοολικού.....	
1.α.i) Πρώτο στάδιο διερεύνησης.....	32
1.α.ii) Δεύτερο στάδιο διερεύνησης.....	35
1.β) Το στερεότυπο του Γερμανού.....	
1.β.i) Πρώτο στάδιο διερεύνησης.....	38
1.β.ii) Δεύτερο στάδιο διερεύνησης.....	39
2) Η κυρίως έρευνα	
2.α) Τα υποκείμενα.....	43
2.β) Το οπτικοακουστικό υλικό.....	44
2.β.i) Το κωμικό και το δραματικό video.....	45
2.β.ii) Το ντοκιμαντέρ.....	50
2.γ) Το τελικό Ερωτηματολόγιο.....	50
2.δ) Η Διαδικασία.....	52
2.δ.i) Ο χειρισμός της διάθεσης (αρνητική, ουδέτερη, θετική).....	52
2.δ.ii) Ο χειρισμός της διάθεσης ως προς τη σχέση της με την πηγή και ομάδα-στόχο.....	53
2.δ.iii) Μέτρηση εξαρτημένων μεταβλητών.....	54
Αποτελέσματα	
1) Αποτελεσματικότητα του χειρισμού διάθεσης.....	56
2) Η επίδραση της συναισθηματικής διάθεσης	
2.α) Η επίδραση της ενδογενούς διάθεσης.....	57
2.β) Η επίδραση της συμπτωματικής διάθεσης.....	59
3) Διερεύνηση της επίδρασης της συμπτωματικής διάθεσης με χρήση του περιγραφόμενου συναισθήματος.....	60
4) Διερεύνηση της επίδρασης της διάθεσης με προϋπόθεση τη σύμπτωση της προκληθείσας διάθεσης (όπως ορίστηκε αρχικά από της προβολή) και του περιγραφόμενου συναισθήματος (όπως εκφράστηκε στο ερωτηματολόγιο).....	63
4.α) Αποτελέσματα ενδογενούς συναισθηματικής διάθεσης.....	67
4.β) Αποτελέσματα συμπτωματικής συναισθηματικής διάθεσης.....	71

Συζήτηση.....	74
Βιβλιογραφία.....	84
Παράρτημα.....	88

Ο Ρόλος της Συναισθηματικής Διάθεσης στη Διαδικασία Στερεοτυποποίησης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα έρευνα εξετάστηκε η επίδραση της ενδογενούς και της συμπτωματικής συναισθηματικής διάθεσης στη διαδικασία στερεοτυποποίησης. Οι διερευνούμενες διαστάσεις της διάθεσης συνδυάστηκαν σε έναν 3 (αρνητική, ουδέτερη ή θετική διάθεση) X 2 (ενδογενής ή συμπτωματική διάθεση) πειραματικό σχεδιασμό. Ο χειρισμός της διάθεσης έγινε με την προβολή κινηματογραφικού υλικού. Προηγήθηκε προκαταρκτική διερεύνηση των διαθέσιμων στερεοτύπων των αλκοολικών και των Γερμανών. Το μεν στερεότυπο των αλκοολικών χρησιμοποιήθηκε για την διερεύνηση της στερεοτυποποίησης υπό συνθήκες ενδογενούς διάθεσης, το δε στερεότυπο των Γερμανών χρησιμοποιήθηκε για την διερεύνηση της στερεοτυποποίησης υπό συνθήκες συμπτωματικής διάθεσης. Η ένδειξη ευρημάτων στο κυρίως πείραμα, δεν επιτρέπει την γενίκευση των αποτελεσμάτων που στην πλειοψηφία τους υποστηρίζουν ότι: α) η συμπτωματική αρνητική διάθεση περιορίζει τη χρήση στερεοτυπικών κρίσεων σε σχέση με τη συμπτωματική ουδέτερη και κυρίως, χαρούμενη διάθεση, και β) η ενδογενής θετική (ή αρνητική) διάθεση ισχυροποιεί ένα θετικό (ή αρνητικό) στερεότυπο, όταν δηλαδή υπάρχει συμφωνία διάθεσης και στερεοτύπου, ενώ όταν υπάρχει ασυμφωνία διάθεσης και στερεοτύπου (π.χ. θετική διάθεση, αρνητικό στερεότυπο), η ενδογενής διάθεση περιορίζει την χρήση στερεοτυπικών κρίσεων για την ομάδα-στόχο. Επιπλέον, ο χειρισμός της διάθεσης, στην παρούσα έρευνα, με προβολή αποσπασμάτων από κινηματογραφικές ταινίες, εστιάζει ακόμα περισσότερο το ενδιαφέρον στην ενδογενή διάθεση που παράγεται από ερεθίσματα, όπως οι ψυχαγωγικές κινηματογραφικές ταινίες και κατ'επέκταση, από όλα τα αντίστοιχα προϊόντα της σύγχρονης πολιτιστικής βιομηχανίας και μαζικής επικοινωνίας. Στο τέλος συζητούνται πιθανές ερμηνείες της απουσίας αναμενόμενων ευρημάτων.

Λέξεις κλειδιά : συναισθηματική διάθεση, ενδογενής διάθεση, στερεοτυποποίηση

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα στερεότυπα δεν είναι πάντοτε αρνητικά. Υπάρχουν και θετικά στερεότυπα μόνο που, αυτά τα δεύτερα, είναι πολύ λιγότερα σε σύγκριση με τα πρώτα. Ακόμη, τα στερεότυπα είναι απλουστευτικά, μπορεί όμως να εμπεριέχουν και κάποιες γενικευμένες αλήθειες. Σε κάθε περίπτωση, όμως, τα στερεότυπα παρέχουν στα άτομα έτοιμα συμπεράσματα για τους άλλους, την ενδοομάδα ή την εξωομάδα, με αυτοματοποιημένους, συχνά, τρόπους. Τελικά, τα στερεότυπα δικαιολογούν την ύπαρξη κοινωνικών ανισοτήτων ανάμεσα στις ομάδες, ανεξάρτητα από την συνειδητή πρόθεση ή επίγνωση των φορέων τους και των αποδεκτών τους.

Από το 1922, όταν ο δημοσιογράφος-πολιτικός αναλυτής Walter Lippmann, χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τον όρο *στερεότυπο*, μέχρι σήμερα, η κοινωνιοψυχολογική σκέψη έχει διαγράψει μια μη γραμμική πορεία προσέγγισης του αντικειμένου.

Η κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση υποστήριζε ότι τα στερεότυπα αντανακλούν την κοινωνική πραγματικότητα. Οι θεωρίες της σύγκρουσης εστίασαν το ενδιαφέρον στην διομαδική σύγκρουση και την κοινωνική κατηγοριοποίηση, προετοιμάζοντας το έδαφος για την θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, σύμφωνα με την οποία, τα άτομα καταφεύγουν στην ενδοομαδική εύνοια και τα κοινωνικά στερεότυπα προκειμένου να αποκτήσουν ή να διατηρήσουν μια θετική εικόνα για την ομάδα τους (Χαντζή, 1997). Η κοινωνική διάσταση της στερεοτυποποίησης έχασε την σημασία της στην περίοδο κυριαρχίας της γνωστικής προσέγγισης (Tajfel, 1969, που αναφέρεται στην Χαντζή, 1997), σύμφωνα με την οποία τα στερεότυπα απλοποιούν το κοινωνικό περιβάλλον και διευκολύνουν την κοινωνική διαντίδραση, καθώς τα άτομα δεν χρειάζεται να ανακαλύπτουν τα ιδιαίτερα, ατομικά

χαρακτηριστικά των άλλων, αλλά τους κατηγοριοποιούν σε –εύκολες στη χρήση– κατηγορίες, με βάση προφανή χαρακτηριστικά, όπως η φυλή, το φύλο, η ηλικία, κλπ. Ταυτόχρονα, υποστηρίζεται ότι τα άτομα διαθέτουν περιορισμένα νοητικά –πνευματικά αποθέματα, έτσι ώστε η χρήση στερεοτύπων προκύπτει από την ανάγκη εξοικονόμησής τους (Fiske και Neuberg, 1990; Fiske και Taylor, 1984, που αναφέρονται στην Χαντζή, 1997; Macrae, Milne και Bodenhausen, 1994). Η κριτική στον αυστηρά γνωστικό χαρακτήρα της θεώρησης των στερεοτύπων προήλθε αργότερα από τον ίδιο τον Henri Tajfel, ο οποίος επιχείρησε να αποκαταστήσει την κοινωνική διάσταση στην ανάλυση των στερεοτύπων (Χαντζή, 1997, σ.262). Πρόσφατα, σημειώθηκαν απόπειρες επανένταξης του κοινωνιογνωστικού μοντέλου στο κοινωνικό του πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψη, εκτός των άλλων και το ρόλο της συναισθηματικής διάθεσης (Bodenhausen και συν., 1994; Stroessner και Mackie, 1992; Wilder και Simon, 1996) στην διαδικασία στερεοτυποποίησης.

Γενικά, είναι λίγες οι μελέτες που έχουν εξετάσει άμεσα την σχέση ανάμεσα στην διάθεση και την στερεοτυποποίηση. Πιθανές ερμηνείες της σχέσης αυτής, εμπεριέχονται σε τρεις υποθέσεις εργασίας που εμφανίστηκαν στο έργο κοινωνικών ψυχολόγων, τα τελευταία 30 χρόνια:

α) Η *υπόθεση γνωστικού περιορισμού* (cognitive limitation hypothesis) βασίζεται στο επιχείρημα ότι η προσοχή ενός ατόμου είναι περιορισμένη και επιλεκτική. Έτσι, η συναισθηματική διέγερση μπορεί να καταναλώσει τέτοιο μέρος της προσοχής του ώστε να μην μπορεί να επεξεργαστεί τις πληροφορίες που λαμβάνει από το περιβάλλον. Ως εκ τούτου, το άτομο καταφεύγει σε γνωστικά σχήματα και προσδοκίες, όπως είναι τα κοινωνικά στερεότυπα, για να αντισταθμίσει το έλλειμμα διαθέσιμης προσοχής. Η σχέση ανάμεσα στην γνωστική υπερφόρτωση και τα

στερεότυπα έχει απασχολήσει αρκετές κοινωνιοψυχολογικές έρευνες (Macrae, Hewstone, και Griffiths, 1993; Macrae, Milne, και Bodenhausen, 1994), σύμφωνα με τις οποίες, τα άτομα καταφεύγουν σε στερεότυπα όταν κρίνουν μέλη εξωομάδας, για να καλύψουν ελλείμματα νοητικής ενέργειας, προσοχής ή μνήμης.

β) Η υπόθεση συναισθηματικής συνέπειας (affect consistency hypothesis) βασίζεται στο επιχείρημα ότι τα άτομα τείνουν να διατηρούν μια σχέση συνέπειας ανάμεσα στις πεποιθήσεις τους και ανάμεσα στις πεποιθήσεις και την συμπεριφορά τους (Abelson και συν., 1968; Aronson, 1969, που αναφέρονται στους Wilder και Simon, 1996). Έτσι, η θετική συναισθηματική διάθεση αναμένεται να ενισχύσει θετικά στερεότυπα και αντίστοιχα, η αρνητική διάθεση αναμένεται να ενισχύσει αρνητικά στερεότυπα. Η τάση των ατόμων για συνέπεια πεποιθήσεων και συμπεριφορών, πιστεύεται ότι είναι ιδιαίτερα δυνατή, όταν οι πεποιθήσεις συνδέονται με την εικόνα που έχουν τα άτομα για τον εαυτό τους.

γ) Η υπόθεση συναισθηματικής απόδοσης (affect attribution hypothesis) υποστηρίζει και αυτή την σύνδεση “ποιοτικά αντίστοιχων” διαθέσεων και στερεοτύπων, όπως η προηγούμενη υπόθεση, όμως προτείνει μια διαφορετική ερμηνεία. Διακρίνει ανάμεσα σε προφανή και μη προφανή πηγή της διάθεσης, υποστηρίζοντας ότι στην δεύτερη περίπτωση, η συναισθηματική διάθεση επηρεάζει την γνωστική διαδικασία, γιατί μπορεί να χρησιμοποιηθεί από το άτομο, ως πληροφορία στην ερμηνεία των δεδομένων (Schwarz και Clore, 1988, που αναφέρεται στους Wilder και Simon, 1996). Έτσι, όταν η πηγή της διάθεσης δεν είναι συνειδητά αναγνωρίσιμη, η θετική διάθεση είναι πιθανότερο να ενεργοποιήσει θετικά στερεότυπα και η αρνητική διάθεση, αρνητικά στερεότυπα.

Στη διάκριση αυτή, ανάμεσα στην αναγνωρίσιμη ή όχι, πηγή μιας συναισθηματικής κατάστασης, βασίζεται και η δύσκολη διάκριση ανάμεσα στη διάθεση και το συναίσθημα¹.

Σύμφωνα με την Isen (1984, που αναφέρεται στους Wilder και Simon, 1996, σ.402) το συναίσθημα [emotion] αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη συναισθηματική κατάσταση, η οποία έχει συνήθως αναγνωρίσιμη πηγή και στόχο. Επιπλέον, το συναίσθημα μπορεί να παρακινήσει τα άτομα σε δράση και είναι δύσκολο να αγνοηθεί λόγω της έντασής του. Από την άλλη μεριά, «η διάθεση [mood] αναφέρεται σε μια περιρρέουσα συναισθηματική κατάσταση (π.χ. γενική ευχαρίστηση ή δυσαρέσκεια) η οποία μπορεί να είναι και λιγότερο έντονη και λιγότερο εστιασμένη από ένα συναίσθημα»(Wilder και Simon, 1996, σ.402).

Οι περισσότερες μελέτες διερευνούν τον ρόλο της διάθεσης και όχι ενός συγκεκριμένου συναισθήματος. Συγκεκριμένα, οργανώνουν την έρευνα με βάση τη διάκριση ανάμεσα στην θετική (χαρούμενη) και την αρνητική (θλιμμένη) διάθεση και την επίδραση που έχει η κάθε μια στην ενεργοποίηση στερεοτύπων. Συνήθως, στον σχεδιασμό της μελέτης περιλαμβάνεται και η ουδέτερη διάθεση σαν συνθήκη ελέγχου. Τα τέσσερα πειράματα των Bodenhausen, Kramer και Susser (1994) διερεύνησαν τις συνέπειες της χαράς σε αντίθεση με την ουδέτερη διάθεση, στην χρήση στερεοτύπων.

Η χαρά δεν είναι το μόνο συναίσθημα που έγινε αντικείμενο μελέτης. Το σχετικό ερευνητικό έργο έχει να επιδείξει μελέτες που σχεδιάστηκαν με βάση την διάκριση : θετική διάθεση – αρνητική (θλιμμένη) διάθεση (π.χ. Mackie και συν., 1989) αλλά και μελέτες που προχώρησαν πέρα από την απλή αυτή διάκριση, σε

¹ Οι έρευνες που μελετούν την σχέση συναισθήματος και στερεοτυποποίησης χρησιμοποιούν τους όρους mood, emotional mood, affect, για την διάθεση, τον όρο emotion, για το συναίσθημα και τον όρο affective state για τα συναίσθημα και τη διάθεση, γενικά.

συναισθήματα, όπως τη λύπη, το θυμό ή το άγχος (π.χ Baron και συν., 1990; Wilder και Shapiro, 1991, που αναφέρονται στους Wilder & Simon, 1996).

1) Η σχέση θετικής διάθεσης και διαδικασίας στερεοτυποποίησης

Στην πλειοψηφία των ερευνών που μελετούν τη σχέση ανάμεσα στη συναισθηματική διάθεση και τις γνωστικές διαδικασίες, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα υποκείμενα που βρίσκονται σε θετική διάθεση επεξεργάζονται λιγότερο συστηματικά το γνωστικό υλικό από τα υποκείμενα που βρίσκονται σε ουδέτερη ή αρνητική (θλιμμένη) διάθεση. Επιπλέον, τα υποκείμενα με θλιμμένη διάθεση, εμφανίζονται πιο αναλυτικά και συστηματικά στην εκμετάλλευση του πληροφοριακού υλικού που λαμβάνουν από το περιβάλλον.

Οι Stroessner και Mackie (1992), υποστήριξαν ότι τα άτομα με ευχάριστη διάθεση ή δυσάρεστη διάθεση αποδίδουν μεγαλύτερη ομοιογένεια και τυπικότητα στην ομάδα, και συνεπώς αντιλαμβάνονται περισσότερο στερεοτυπικά το κοινωνικό περιβάλλον, από τα άτομα με ουδέτερη διάθεση. Παράλληλα όμως, διαπίστωσαν ότι παρά την κοινή δυσκολία αντίληψης της ανομοιογένειας, τα άτομα με ευχάριστη διάθεση οδηγήθηκαν σε στερεοτυπικές κρίσεις, σε αντίθεση με τα άτομα που βρίσκονταν σε δυσάρεστη διάθεση. Οι Bless, Bohner, Schwarz και Strack (1990), υποστήριξαν ότι τα άτομα με ευχάριστη διάθεση επεξεργάζονται σε μικρότερο βαθμό τα μηνύματα πειθούς, δηλαδή, μηνύματα με επιχειρήματα που έχουν στόχο να πείσουν τους αποδέκτες τους, από τα άτομα με δυσάρεστη διάθεση που επεξεργάζονται συστηματικά τα διαθέσιμα επιχειρήματα. Συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα εμφάνισαν μια ποιοτική εξομοίωση ανάμεσα στη θετική διάθεση και

την διάσπαση της προσοχής κατά την επεξεργασία των μηνυμάτων πειθούς. Η μειωμένη επεξεργασία των πληροφοριών, συνδέεται με την χρήση στερεοτύπων, η οποία δεν απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή ή γνωστικά αποθέματα από το άτομο (Macrae, Milne, & Bodenhausen, 1994).

Η σύνδεση της θετικής διάθεσης με την ενεργοποίηση στερεοτύπων, έχει ερμηνευθεί από διάφορες υποθέσεις:

α) Οι Mackie & Worth (1989) υποστήριξαν ότι η θετική διάθεση περιορίζει την ικανότητα επεξεργασίας των πληροφοριών που δέχεται το άτομο, γιατί ενεργοποιεί μια μεγάλη ποσότητα θετικού -αντίστοιχα- υλικού, που είναι περισσότερο αλληλένδετο και βρίσκεται αποθηκευμένο στη μνήμη. Έτσι, τα άτομα με θετική διάθεση δεν έχουν επαρκή γνωστικά αποθέματα για να επεξεργαστούν συστηματικά τα εμπειρικά δεδομένα, με αποτέλεσμα να καταφεύγουν σε στερεοτυπικές κρίσεις.

β) Η Isen (1987), οι Wegener, Petty, και Smith (1995), που αναφέρονται στους Bless και συν. (1996), υποστήριξαν ότι προκειμένου να διατηρήσουν αναλλοίωτη την διάθεσή τους, τα άτομα με θετική διάθεση αποφεύγουν γνωστικές διαδικασίες που απαιτούν προσπάθεια, εκτός και αν αυτό τους εγγυάται διατήρηση της καλής τους διάθεσης.

γ) Επιπλέον, οι Schwarz και Clore (1983) που αναφέρονται στους Bless και συν. (1996) υποστήριξαν ότι το συναίσθημα λειτουργεί ως πληροφορία. Έτσι, η αρνητική διάθεση ειδοποιεί το άτομο ότι υπάρχει κάποιο πρόβλημα στο περιβάλλον και συνεπώς το άτομο αποκτά ένα κίνητρο να επεξεργαστεί συστηματικά και λεπτομερειακά τις πληροφορίες, προκειμένου να αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Από την άλλη μεριά, τα άτομα με θετική διάθεση δεν έχουν αντίστοιχο κίνητρο να

ενεργοποιήσουν γνωστικές διαδικασίες που απαιτούν προσπάθεια. Έτσι, είναι πιθανότερο τα άτομα με θετική διάθεση να καταφύγουν σε στερεότυπα.

δ) Οι Bless και συν. (1996), υποστήριξαν ότι ο λόγος που τα άτομα με θετική διάθεση ενεργοποιούν, συχνότερα, στερεότυπα δεν είναι η μειωμένη ικανότητα επεξεργασίας ή το μειωμένο κίνητρο, αλλά το ότι στηρίζονται σε δομές γενικής γνώσης. Αν η αρνητική διάθεση μεταφράζεται ως ύπαρξη προβλήματος στο περιβάλλον, η θετική διάθεση σημαίνει ότι το περιβάλλον είναι ασφαλές, οπότε τα άτομα με θετική διάθεση τείνουν να στηρίζονται περισσότερο σε προηγούμενες κρίσεις και να εμπιστεύονται δομές γενικής γνώσης.

Εδώ θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι μελέτη του ρόλου της αρνητικής διάθεσης, αφορά κυρίως την θλιμμένη διάθεση. Συναισθήματα όπως ο φόβος ή το άγχος είναι και αυτά αρνητικά συναισθήματα, όμως επιδρούν με διαφορετικό τρόπο στην ενεργοποίηση στερεοτυπικών κρίσεων, από το συναίσθημα της λύπης.

2) Η σχέση συναισθημάτων και διαδικασίας στερεοτυποποίησης

Μπορεί η θλιμμένη διάθεση να παράγει ένα πλαίσιο ανάλυσης και επεξεργασίας των πληροφοριών που δεν ευνοεί την ενεργοποίηση στερεοτύπων, όμως άλλες εκδοχές της αρνητικής διάθεσης, όπως ο θυμός, το άγχος, η ματαιώση, ο φόβος, παράγουν τα αντίθετα αποτελέσματα.

Όπως αναφέρουν οι Bodenhausen, Kramer, και Susser (1994, σ.621), αποτελέσματα ερευνών (Greenberg και συν.,1990; Greenberg, Simon, Pyszczynski,

Solomon και Chatel, 1992; Peak, Munev, και Clay, 1960; Stefan και Stefan, 1985; Wills, 1981) υποστηρίζουν την ιδέα ότι «...ο θυμός, η σύγκρουση, η ματαιώση και το άγχος είναι πράγματα συνδεδεμένα με την τάση να βλέπουμε τον κόσμο μέσα από ένα στερεοτυπικό φακό». Επίσης, οι Baron, Burgess, Kao, και Logan (1990, που αναφέρονται στους Wilder και Simon, 1996, σ. 403-404, 410), υποστήριξαν πειραματικά ότι τα υποκείμενα που αισθάνονται άγχος ή φόβο, επεξεργάζονται επιφανειακά τις πληροφορίες και καταφεύγουν ευκολότερα σε στερεοτυπικές κρίσεις. Οι Wilder και Shapiro, σε μια σειρά από πειράματα (1989α, 1989β, 1991, που αναφέρονται στους Wilder και Simon, 1996, σ. 404-405, 410), έδειξαν ότι το άγχος δυσχεραίνει τις διομαδικές σχέσεις, γιατί αποσπά την προσοχή των ατόμων από τα εμπειρικά δεδομένα. Για παράδειγμα, στο Πείραμα α (1989), τα υποκείμενα που ένιωθαν άγχος αντιλήφθηκαν ως στερεοτυπικά χαρακτηριστικά που ήταν μη στερεοτυπικά της εξωομάδας, σε μεγαλύτερο βαθμό από τα μη αγχωμένα υποκείμενα. Τα άτομα στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν την αρνητική κατάσταση που βιώνουν, δεν επεξεργάζονται ικανοποιητικά τις πληροφορίες που λαμβάνουν και στηρίζονται σε προσδοκίες και στερεότυπα για την εξωομάδα.

Τα παραπάνω, έρχονται φαινομενικά σε αντίθεση με τις θεωρητικές θέσεις και τα πειραματικά ευρήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω και υποστηρίζουν την ιδέα ότι τα άτομα με θλιμμένη διάθεση, προκειμένου να αντιμετωπίσουν την αρνητική και ανασφαλή κατάσταση που βιώνουν, οδηγούνται σε πιο συστηματική και λεπτομερειακή επεξεργασία των πληροφοριών του περιβάλλοντος.

Όπως αναφέρεται και στη συνέχεια, σύμφωνα με τους Wilder και Simon (1996), το στοιχείο που διαφοροποιεί τα συναισθήματα του φόβου, του άγχους ή του θυμού από το συναίσθημα της λύπης και δικαιολογεί τα ερευνητικά αποτελέσματα, είναι η πηγή του συναισθήματος. Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις, η πηγή είναι

συνήθως γνωστή, με αποτέλεσμα να απορροφήσει την προσοχή των ατόμων, τα οποία είναι πιθανό να καταφύγουν σε διαθέσιμα στερεότυπα προκειμένου να καλύψουν το κενό από τις χαμένες πληροφορίες. Στην περίπτωση του θυμού, υπάρχει το ενδεχόμενο, το άτομο να μην μπορεί να χειριστεί την πηγή του συναισθήματος, ώστε να μην χρειάζεται να επενδύσει σε αυτήν, την προσοχή του, αλλά να την στρέψει σε άλλη κατεύθυνση. Αυτό συμβαίνει κυρίως με συναισθήματα όπως της λύπης, τα οποία προκαλούνται συχνά από μια κατάσταση που δεν διορθώνεται, όπως η ανάμνηση ενός θλιβερού περιστατικού του παρελθόντος. Έτσι, διασπαστικά ερεθίσματα, όπως το έργο των αξιολογικών κρίσεων, αποτελεί μια καλή ευκαιρία αποφυγής της σκέψης αυτών των θλιβερών γεγονότων και κατά συνέπεια τα άτομα επικεντρώνονται στην επεξεργασία των εξωτερικών πληροφοριών.

Ωστόσο, η αρνητική διάθεση κινητοποιεί το άτομο ώστε να την αντιμετωπίσει. Έτσι, ακόμα και για τα άτομα που αισθάνονται θλίψη, είναι δυνατό να διασπαστεί η προσοχή τους από το έργο αξιολογικών κρίσεων, με αποτέλεσμα να στηριχθούν σε στερεότυπα. Αυτό, μπορεί να ερμηνεύσει κάποια αντιφατικά αποτελέσματα που παρουσιάζουν σχετικές έρευνες.

Η πηγή των συναισθημάτων έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και αναφορικά με την διάκριση των συναισθημάτων ή της διάθεσης σε δύο είδη, για μεθοδολογικούς λόγους.

Οι Wilder και Simon (1996), πρότειναν ένα μοντέλο -με στρατηγική έννοια την ικανότητα προσοχής- που ερμηνεύει τη σχέση ανάμεσα στη συναισθηματική διάθεση και την στερεοτυποποίηση και συνδέει την πηγή του συναισθήματος με την ομάδα - στόχο των αξιολογικών κρίσεων. Το μοντέλο τους διακρίνει το συναίσθημα ή την διάθεση σε συμπτωματική και ενδογενή:

Συμπτωματική (incidental affect) λέγεται η διάθεση που η πηγή της δεν σχετίζεται με την ομάδα – στόχο των αξιολογικών κρίσεων και αποτελεί το συνηθέστερο είδος διάθεσης, στους πειραματικούς χειρισμούς. Για παράδειγμα, στο πείραμα των Mackie και συν. (1989), τα υποκείμενα της συνθήκης αρνητικής διάθεσης, παρακολούθησαν ένα video με παιδιά που έπασχαν από καρκίνο, για να αισθανθούν δυσάρεστα και στη συνέχεια κλήθηκαν να αποδώσουν αρνητικά ή θετικά χαρακτηριστικά σε τέσσερις διαφορετικές επαγγελματικές ομάδες.

Αντίθετα, **ενδογενής** (integral affect) λέγεται η διάθεση που η πηγή της είναι η ίδια η ομάδα-στόχος των αξιολογικών κρίσεων.

3) Η σχέση συμπτωματικής διάθεσης και διαδικασίας στερεοτυποποίησης

Η συμπτωματική διάθεση έχει διάφορες συνέπειες σχετικές με τη χρήση των στερεοτύπων:

α) Όταν παράγεται φυσιολογική διέγερση, καταναλώνεται μέρος της προσοχής του ατόμου, καθώς εκείνο προσπαθεί να εξηγήσει αυτή καθ'αυτή τη διέγερση. Με τον όρο «φυσιολογική διέγερση», οι Wilder και Simon (1996) αναφέρονται σε σωματικές αντιδράσεις που προκύπτουν από ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα (π.χ. αντιδράσεις του συμπαθητικού νευρικού συστήματος) και μπορούν να αποσπάσουν το άτομο από τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με πειραματικά ευρήματα των Kim και Baron (1988, που αναφέρονται στους Wilder και Simon, 1996, σ.405), διεγερμένα υποκείμενα από φυσική άσκηση με ποδήλατο, παρουσίασαν αύξηση στις στερεοτυπικές τους κρίσεις. Επίσης, οι Bodenhausen και συν. (1994), στο Πείρ. 3, διερεύνησαν την διέγερση μέσα στα πλαίσια της θετικής

διάθεσης και διαπίστωσαν ότι τα χαρούμενα υποκείμενα που ήταν ταυτόχρονα και διεγερμένα, έκαναν περισσότερες στερεοτυπικές κρίσεις από τα χαρούμενα υποκείμενα που βρίσκονταν σε κατάσταση ήρεμης ευχαρίστησης. Η διάσπαση της προσοχής των διεγερμένων υποκειμένων από τα εξωτερικά ερεθίσματα είναι ιδιαίτερα πιθανή όταν το εξωτερικό περιβάλλον εμφανίζεται άσχετο με την πηγή της διέγερσης. Ανάλογα αποτελέσματα παρουσιάζονται σε μελέτες όπου τα υποκείμενα καλούνται να κάνουν αξιολογικές κρίσεις παράλληλα με την εκτέλεση ενός άλλου έργου, φαινομενικά άσχετου με την πηγή της διέγερσης, όπως για παράδειγμα η σύσπαιση των μυών του προσώπου έως ότου σχηματιστεί ένα χαμόγελο που όμως δημιουργεί υποσυνείδητα χαρούμενη διάθεση (Bodenhausen και συν. Πείραμα 2, 1994). Τα άτομα, έχοντας χάσει ένα μέρος των πληροφοριών που δέχθηκαν λόγω διασπασμένης προσοχής, καταφεύγουν σε προσδοκίες και διαθέσιμα στερεότυπα.

β) Παράγονται αντιδράσεις που έχουν στόχο την αντιμετώπιση των καταστάσεων που δημιουργεί το περιβάλλον. Τα άτομα κινητοποιούνται, ανάλογα με την προκαλούμενη διάθεση, είτε για να καλλιεργήσουν θετικά συναισθήματα, είτε για να ξεφύγουν από αρνητικά συναισθήματα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αυτά τα δύο είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους. Σε κάθε περίπτωση, η κατεύθυνση της προσοχής τους στη συναισθηματική τους διάθεση, ευνοεί την επιφανειακή επεξεργασία άλλων εξωτερικών πληροφοριών, καταλήγοντας στην ενεργοποίηση στερεοτύπων.

γ) Η θετική διάθεση παράγει απερισκεψία, ενώ η αρνητική διάθεση συνδέεται με μεγαλύτερη περίσκεψη, σύμφωνα με τους Schwarz και Bless (1991, που αναφέρεται στους Wilder και Simon, 1996). Όπως αναφέρουν, τα άτομα που βιώνουν ευχάριστα συναισθήματα τείνουν να είναι λιγότερο συγκεντρωμένα από τα άτομα με θλιμμένη διάθεση. Έτσι, αποδίδουν μόνο περιφερειακή προσοχή στα εξωτερικά

ερεθίσματα, με αποτέλεσμα να καταφεύγουν περισσότερο σε στερεότυπα για να καλύψουν το κενό των χαμένων πληροφοριών.

Το μοντέλο των Wilder και Simon, αναφέρεται ειδικότερα στο συναίσθημα της ευτυχίας, του φόβου ή άγχους, του θυμού και της λύπης.

α) Αναφερόμενοι στο συναίσθημα της χαράς, σχολιάζουν ότι για τα περισσότερα άτομα, τα ευχάριστα συναισθήματα είναι επιθυμητά και συνεπώς, η συμπεριφορά τους κατευθύνεται στην διατήρηση και τον εμπλουτισμό τους. Η θετική διάθεση μπορεί να διατηρηθεί με διάφορους σχετικούς τρόπους, όπως, με την παρατεταμένη παραμονή της σκέψης στην πηγή του συναισθήματος (π.χ. ευχάριστη ανάμνηση) ή με την ενεργοποίηση παρόμοιων σκέψεων και αναμνήσεων. Σε κάθε περίπτωση, το αποτέλεσμα είναι ο περιορισμός της προσοχής που διατίθεται στην επεξεργασία άλλων πληροφοριών.

β) Αναφερόμενοι στο φόβο/άγχος ή το θυμό, σχολιάζουν ότι εφόσον υπάρχουν διαθέσιμες συγκεκριμένες πηγές ή απειλές που προκαλούν αυτά τα συναισθήματα (Schwarz, 1990, που αναφέρεται στους Wilder και Simon, 1996, σελ. 408), τα άτομα τείνουν να επικεντρωθούν σε αυτές και να κατευθύνουν την προσοχή τους σε αυτή την κατεύθυνση, με αποτέλεσμα να διαθέτουν περιορισμένα αποθέματα προσοχής στην επεξεργασία άλλων πληροφοριών.

γ) Αναφερόμενοι στο συναίσθημα της λύπης, υποστηρίζουν ότι η απλή υπόθεση της διάσπασης της προσοχής εφαρμόζεται ανεστραμμένα. Το άτομο αντί να κατευθύνει την προσοχή του στην πηγή του συναισθήματος για να αντιμετωπίσει την κατάσταση, προσπαθεί να την αποφύγει, επειδή ή λύπη προκαλείται συχνά από καταστάσεις που δεν διορθώνονται. Στα περισσότερα από τα πειράματα που αφορούν στην μελέτη διάθεσης και στερεοτυποποίησης, ο χειρισμός της αρνητικής διάθεσης

επιτυγχάνεται με παρότρυνση των υποκειμένων να θυμηθούν κάποιο θλιβερό περιστατικό του παρελθόντος, ή με την έκθεσή τους σε καταθλιπτικές εικόνες, όπως το φιλμ με τους καρκινοπαθείς στο πείραμα των Mackie και συν. (1991)². Στην πρώτη περίπτωση, επειδή τα γεγονότα του παρελθόντος δεν αλλάζουν, είναι ανώφελο για το άτομο να επενδύσει σκέψη και προσοχή σε αυτά. Στην δεύτερη περίπτωση, είναι πιθανό, τα άτομα να αισθάνονται αβοήθητα απέναντι στις δυσάρεστες πληροφορίες του φιλμ. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα άτομα αποκτούν κίνητρο να ξεφύγουν από τα γεγονότα και την άσχημη διάθεση, επειδή δεν μπορούν να κάνουν τίποτα για να μετατρέψουν τα δεδομένα από αρνητικά σε θετικά. Έτσι, το έργο των αξιολογικών κρίσεων που ακολουθεί τον χειρισμό της διάθεσης, αποτελεί μια καλή ευκαιρία αποφυγής της σκέψης αυτών των θλιβερών γεγονότων και κατά συνέπεια τα άτομα επενδύουν την προσοχή τους στην επεξεργασία των πληροφοριών. Αυτό συνεπάγεται περιορισμένη χρήση στερεοτυπικών κρίσεων.

² Σε σχετικές έρευνες έχουν χρησιμοποιηθεί διάφοροι τρόποι για τον πειραματικό χειρισμό της διάθεσης. Για παράδειγμα, οι ερευνητές μπορεί να ζητήσουν από τα υποκείμενα να θυμηθούν, να αναβιώσουν και να περιγράψουν (γραπτώς) με ζωντανό και λεπτομερειακό τρόπο, ένα ευτυχημένο ή θλιβερό περιστατικό της ζωής τους (π.χ. Bless και συν., 1990; Bless και συν., Πείραμα 1, 1996; Bodenhausen και συν., Πείραμα 1, 1994), προκειμένου να εισάγουν θετική ή αρνητική διάθεση. Οι Bodenhausen και συν. (1994) στο Πείραμα 2 χειρίστηκαν τη διάθεση ζητώντας από τα υποκείμενα να συσπάσουν τους μύες του προσώπου έτσι ώστε να σχηματιστεί ένα χαμόγελο (συνθήκη θετικής διάθεσης) ή να κάνουν το αριστερό τους χέρι, αν ήταν δεξιόχειρες, ή αντίθετα το δεξί τους χέρι αν ήταν αριστερόχειρες, μια γροθιά (ουδέτερη διάθεση) και στο Πείραμα 3 έβαλαν τα υποκείμενα να ακούσουν μουσική που προκαλεί χαρούμενη ή ουδέτερη διάθεση. Οι Bohner και συν. (1992) στο Πείραμα 1, όπου είχαν ως υποκείμενα χρήστες ενός δημόσιου τηλεφώνου, έβαλαν στη μια περίπτωση, ένα νόμισμα δίπλα στο τηλέφωνο για να εισάγουν θετική διάθεση και στην άλλη περίπτωση, ένα κρεμμύδι, για να εισάγουν ουδέτερη διάθεση. Οι Mackie & Worth (1989) στο Πείραμα 1, για να εισάγουν θετική διάθεση σε αντίστιξη με την ουδέτερη, είχαν στα υποκείμενα αυτής της συνθήκης ότι κέρδισαν δύο δολάρια σε κλήρωση και τους έδωσαν το ποσό. Οι Mackie και συν. (1989) χειρίστηκαν τη διάθεση με προβολές φιλμ. Για να εισάγουν θετική διάθεση πρόβαλλαν ένα χιουμοριστικό απόσπασμα από ένα τηλεοπτικό πρόγραμμα, για να εισάγουν αρνητική διάθεση πρόβαλλαν ένα βίντεο με συνεντεύξεις παιδιών που έπασχαν από καρκίνο και για να εισάγουν ουδέτερη διάθεση πρόβαλλαν ένα απόσπασμα από ντοκιμαντέρ με θέμα την εμφιάλωση μπουκαλιών κρασιού. Τον ίδιο τρόπο χρησιμοποίησαν οι Bless και συν. (1996) στο Πείραμα 2, όπου πρόβαλλαν σκηνές από τις ταινίες «Ο κύκλος των χαμένων ποιητών» και «Flashdance» για να εισάγουν θετική διάθεση, σκηνές από τις ταινίες «Der Liebe Verfallen» και «Κρανγή ελευθερίας» για να εισάγουν αρνητική διάθεση και δύο ντοκιμαντέρ, με θέματα Ιστορίας και Τέχνης, αντίστοιχα, για να εισάγουν ουδέτερη διάθεση. Επίσης, οι Stroessner και Mackie (1992), πρόβαλλαν σκηνές από την κωμική τηλεοπτική σειρά «The Simpsons» για να εισάγουν θετική διάθεση, σκηνές από τις βραδινές Ειδήσεις με θέματα, ένα τροχάιο ατύχημα στην Ιταλία, κουνούπια που μετέφεραν μια θανατηφόρα ασθένεια στη Φλόριντα και τον ξεσηκωμό στην Παλαιστίνη για να εισάγουν αρνητική διάθεση και τέλος, μια βιντεοταινία με θέμα την ιστορία του εθνικού πάρκου Yellowstone.

Η απόσπαση της προσοχής σε άλλες, περισσότερο ανώδυνες σκέψεις, μπορεί να εμφανιστεί και σε άτομα που αισθάνονται θυμό, ιδιαίτερα όταν δεν υπάρχει κάποιος προφανής τρόπος να χειριστούν την πηγή του συναισθήματος.

Παρά το γεγονός, όμως, ότι η πλειοψηφία των ερευνητικών αποτελεσμάτων συμπεραίνει ότι τα συμπτωματικά θλιμμένα υποκείμενα καταφεύγουν λιγότερο σε στερεότυπα, από τα υποκείμενα που βιώνουν άλλα συναισθήματα, υπάρχουν και σχετικές έρευνες που έχουν προσκομίσει αντιφατικά ευρήματα. Για παράδειγμα, στο Πείραμα 1 των Mackie και συν. (1989), τα υποκείμενα της συνθήκης θετικής διάθεσης υπερεκτίμησαν τα αρνητικά στερεότυπα, ενώ τα υποκείμενα της συνθήκης αρνητικής διάθεσης υπερεκτίμησαν τα θετικά στερεότυπα. Επίσης, στο πείραμα των Forgas και Moylan (1991, που αναφέρεται στους Wilder και Simon, 1996, σ. 404, 409) τα υποκείμενα της συνθήκης αρνητικής διάθεσης ενεργοποίησαν αρνητικά στερεότυπα που σχετίζονται με φυλετικές ομάδες, σε αντίθεση με τα υποκείμενα της συνθήκης θετικής διάθεσης. Σημειώνεται ότι και στις δύο έρευνες, ο χειρισμός της διάθεσης επιτεύχθηκε με προβολή video και ότι το θέμα στην συνθήκη αρνητικής διάθεσης αφορούσε στον καρκίνο.

Σύμφωνα με τους Wilder και Simon, υπάρχει η πιθανότητα ότι το περιεχόμενο, οι δυσάρεστες πληροφορίες, όσο και η γενική αρνητική διάθεση που προκάλεσαν οι βιντεοταινίες, να απέσπασαν τελικά την προσοχή των υποκειμένων, τα οποία είτε παρέμειναν στις πληροφορίες, είτε προσπάθησαν να χειριστούν την προκαλούμενη διάθεση.

Συνεπώς, ακόμα και τα θλιμμένα άτομα, είναι πιθανό να εμφανίσουν διάσπαση της προσοχής τους, γεγονός που επιφέρει την δυνατότητα μεγαλύτερης διαφοροποίησης στα ερευνητικά αποτελέσματα που αφορούν τις συνέπειες της

θλιμμένης διάθεσης, από τα αποτελέσματα που αφορούν σε άλλες συναισθηματικές διαθέσεις.

Γενικά, όμως, η συμπτωματικά θλιμμένη διάθεση είναι εκείνη που ευνοεί περισσότερο τη συστηματική σκέψη και την επεξεργασία εξατομικευμένων πληροφοριών.

4) Η σχέση ενδογενούς διάθεσης και διαδικασίας στερεοτυποποίησης

Είναι ελάχιστες οι έρευνες που ασχολήθηκαν με την σχέση της ενδογενούς συναισθηματικής διάθεσης με την στερεοτυποποίηση. Και σε αυτό το μοντέλο, οι Wilder και Simon (1996) διακρίνουν στα συναισθήματα της χαράς, του φόβου/άγχους, του θυμού και της λύπης, διατηρώντας τα επιχειρήματά τους για την απλή υπόθεση διάσπασης της προσοχής. Και στην περίπτωση των ενδογενών συναισθημάτων, η χαρά παρέχει στα άτομα το κίνητρο για να την διατηρήσουν, ενώ τα αρνητικά συναισθήματα παρέχουν στο άτομο το κίνητρο για να επιλύσει το πρόβλημα που τα γεννά ή να τα αποφύγει. Επιπλέον, η διέγερση που μπορεί να προκληθεί, συνεπάγεται την απόσπαση της προσοχής του ατόμου από τις πληροφορίες του περιβάλλοντος.

Όμως, το μοντέλο της σχέσης αυτής διαφέρει από το μοντέλο της σχέσης συμπτωματικής διάθεσης και στερεοτυποποίησης σε δύο βασικά σημεία :

α) Στην περίπτωση της ενδογενούς διάθεσης, η προσοχή εστιάζεται στην ομάδα-στόχο των αξιολογικών κρίσεων, η οποία είναι ταυτόχρονα και η πηγή της συναισθηματικής διάθεσης.

β) Στην περίπτωση της ενδογενούς διάθεσης, η συμφωνία συναισθήματος και στερεοτύπου για το άτομο (με βάση τον άξονα: αρνητικό – θετικό), συνεπάγεται ισχυροποίηση του στερεοτύπου. Αυτό σημαίνει ότι όταν το άτομο έχει ένα αρνητικό στερεότυπο για τα μέλη μιας εξωομάδας και η ομάδα αυτή θεωρείται υπεύθυνη για την αρνητική του διάθεση, τότε, αν το άτομο κληθεί να αξιολογήσει τα μέλη της ομάδας, θα υπερισχύσουν οι αρνητικές (στερεοτυπικές) κρίσεις στις εκτιμήσεις του. Η ισχυροποίηση ενός στερεοτύπου στην περίπτωση συμφωνίας του με τα συναισθήματα, επέρχεται ακόμα και όταν η συμπεριφορά της ομάδας - στόχου και πηγής της διάθεσης, δεν συσχετίζεται άμεσα με το στερεότυπο. Σε περίπτωση ασυμφωνίας συναισθήματος και στερεοτύπου, το άτομο θα τείνει προς την αναζήτηση μιας εξήγησης για να μπορέσει να ερμηνεύσει την ασυμφωνία. Αυτό σημαίνει ότι όταν το άτομο έχει ένα αρνητικό στερεότυπο για τα μέλη μιας εξωομάδας και η ομάδα αυτή θεωρείται υπεύθυνη για την θετική του διάθεση, τότε, το άτομο θα αναζητήσει μια εξήγηση. Συνεπώς θα επιδείξει αυξημένη προσοχή και επεξεργασία των πληροφοριών που συνδέονται με την εξωομάδα, με αποτέλεσμα να παράγει περισσότερες εξατομικευμένες κρίσεις και να μην στηριχθεί στα διαθέσιμα στερεότυπα.

Τελικά, στην περίπτωση της ενδογενούς συναισθηματικής διάθεσης, η ασυμφωνία μεταξύ των συναισθημάτων και των διαθέσιμων στερεοτύπων για την πηγή των συναισθημάτων αυτών, είναι η μόνη συνθήκη που ευνοεί την αναλυτική σκέψη και αποδυναμώνει την διαδικασία στερεοτυποποίησης.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι στην περίπτωση της συμπτωματικής διάθεσης, όταν δηλαδή η πηγή της διάθεσης δεν συνδέεται με την ομάδα – στόχο των αξιολογικών κρίσεων, το συναίσθημα της χαράς, αλλά και του άγχους/φόβου ή θυμού

(στις περισσότερες περιπτώσεις) ευνοεί την στερεοτυποποίηση ενώ το συναίσθημα της λύπης (στην πλειοψηφία των περιπτώσεων) ευνοεί μια πιο αναλυτική και συστηματική σκέψη που επιτρέπει την ανάδειξη πληροφοριών που διαψεύδουν το στερεότυπο, μειώνοντας τις στερεοτυπικές κρίσεις.

Όσον αφορά, όμως, την ενδογενή διάθεση, όταν δηλαδή η πηγή της διάθεσης είναι ταυτόχρονα και η ομάδα – στόχος των αξιολογικών κρίσεων, δεν έχει σημασία το συναίσθημα αλλά η συμφωνία ή ασυμφωνία ανάμεσα στη διάθεση και το στερεότυπο. Έτσι, ο συνδυασμός θετικής διάθεσης και θετικού στερεότυπου ή αρνητικής διάθεσης και αρνητικού στερεότυπου, ενισχύει το αντίστοιχο στερεότυπο, ενώ η αντίθεση ανάμεσα στη διάθεση και το στερεότυπο (π.χ. θετική διάθεση και αρνητικό στερεότυπο) οδηγεί σε αναλυτική σκέψη που επιτρέπει στις διαψευδτικές, για το στερεότυπο, πληροφορίες να κινητοποιήσουν τα άτομα σε επανεξέταση του στερεοτύπου και ταυτόχρονα σε εξατομικευμένες κρίσεις.

5) Η παρούσα έρευνα

Στην παρούσα έρευνα, εξετάστηκε πειραματικά η επίδραση της συμπτωματικής και της ενδογενούς διάθεσης στην διαμόρφωση στερεοτυπικών κρίσεων. Το ενδιαφέρον του συγκεκριμένου πειράματος δεν βρίσκεται τόσο στην διάσταση της συμπτωματικής διάθεσης, όσο της ενδογενούς συναισθηματικής διάθεσης.

Ο πρώτος λόγος για την διεξαγωγή της παρούσας μελέτης υπήρξε ο περιορισμένος αριθμός των ερευνών που ασχολούνται με την διερεύνηση της επίδρασης της ενδογενούς συναισθηματικής διάθεσης στην στερεοτυποποίηση.

Ο δεύτερος λόγος σχετίζεται με τον τρόπο που οι ερευνητές εισάγουν τις πειραματικές συνθήκες της συναισθηματικής διάθεσης, σε σχετικές έρευνες. Στην παρούσα μελέτη, ο χειρισμός της διάθεσης γίνεται με την προβολή video και για τις τρεις συνθήκες, δηλαδή την αρνητική, την θετική και την ουδέτερη διάθεση. Την ίδια μέθοδο έχουν χρησιμοποιήσει ερευνητές, όπως για παράδειγμα, οι Bless και συν. (Πείραμα 2, 1996) ή οι Mackie και συν. (1989). Σε όλες, όμως τις περιπτώσεις, ο χειρισμός αυτός αφορούσε την διερεύνηση της συμπτωματικής διάθεσης. Από όσο γνωρίζουμε, η προβολή κινηματογραφικού υλικού δεν έχει χρησιμοποιηθεί για τον χειρισμό της ενδογενούς διάθεσης. Για παράδειγμα, στις μελέτες των Wilder και Shapiro (1989 α, που αναφέρονται στους Wilder και Simon, 1996, σ. 410) με θέμα την ενδογενή διάθεση, τα υποκείμενα δέχτηκαν εχθρικά ερεθίσματα από τα μέλη μιας ανταγωνιστικής εξωομάδας.

Η πρόκληση που αναδύθηκε, αφορά στη χρήση δευτερογενούς οπτικοακουστικού υλικού για τον χειρισμό της ενδογενούς διάθεσης και την διερεύνηση των κρίσεων που αφορούν στην ομάδα που αναπαρίσταται στην ταινία. Συγκεκριμένα, η επιλογή του υλικού έγινε μέσα από ψυχαγωγικές κινηματογραφικές ταινίες και εκπαιδευτικά-ψυχαγωγικά ντοκιμαντέρ που απευθύνονται σε ένα μαζικό κοινό και προβάλλονται από τα Μ.Μ.Ε.

Το κινηματογραφικό ή τηλεοπτικό ψυχαγωγικό προϊόν βασίζεται εξ'ορισμού στην συναισθηματική διέγερση του κοινού και ταυτόχρονα φέρει μηνύματα που αφορούν στον κόσμο που μας περιβάλλει αλλά δεν είναι απαραίτητα οικείος, διηγείται φανταστικές, επινοημένες ιστορίες για υπαρκτές κατηγορίες ατόμων και ομάδων. Έτσι το κοινό γνωρίζει μέσα από τους κινηματογραφικούς ήρωες και τη δράση τους, εθνικές, θρησκευτικές, φυλετικές, κοινωνικές, επαγγελματικές, πολιτισμικές ομάδες, με τις οποίες μπορεί να μην είχε ποτέ μια ουσιαστική ή και

τυπική προσωπική εμπειρία. Παράλληλα, η λήψη αυτών των πληροφοριών και μηνυμάτων γίνεται μέσα σε ένα πλαίσιο συναισθηματικής φόρτισης που παρασύρει τους θεατές, έστω και για μια περιορισμένη χρονική διάρκεια.

Ζώντας σε μια κοινωνία όπου οι σχέσεις «διαμεσολαβούνται» από τα Μ.Μ.Ε., όπου η φυσική εμπειρία έχει αντικατασταθεί από την αναπαράσταση και την αναμετάδοση, όπου η διείσδυση της τηλεόρασης έχει προκαλέσει σύγχυση ανάμεσα στο πραγματικό και το μη πραγματικό, η σκηνοθετημένη εικόνα δεν προσλαμβάνεται πάντα με σαφήνεια ως τέτοια, αλλά συχνά αντιμετωπίζεται ως αυθεντική πληροφορία, θεωρείται αποτύπωση της πραγματικότητας.

Σε ένα τέτοιο σκηνικό έχει ενδιαφέρον η επίδραση του ψυχαγωγικού, σκηνοθετημένου, κινηματογραφικού ή τηλεοπτικού υλικού, στην διαμόρφωση στερεοτυπικών κρίσεων που αφορούν το αληθινό κοινωνικό μας περιβάλλον.

Είναι πολύ ενδιαφέρον να διερευνήσουμε την περίπτωση όπου, η πρόκληση αρνητικής διάθεσης από ένα μέλος μιας αρνητικά αξιολογημένης ομάδας, ακόμα και στα πλαίσια μιας φανταστικής κινηματογραφικής ταινίας, καταλήγει στην ισχυροποίηση του αρνητικού στερεότυπου που υπάρχει για εκείνη την ομάδα και μάλιστα άσχετα από την συμπεριφορά του αντιπρόσωπου της στερεοτυπικής ομάδας, στην ταινία. Και βέβαια, είναι εξίσου ενδιαφέρον να διερευνήσουμε εάν η δημιουργία θετικής διάθεσης από ένα μέλος μιας αρνητικά αξιολογημένης ομάδας που εμφανίζεται σε ένα ρόλο με αντιστεροτυπικά χαρακτηριστικά, ακόμα και στα πλαίσια μιας φανταστικής κινηματογραφικής ταινίας, ευνοεί την κριτική αμφισβήτηση του αρνητικού στερεότυπου.

5.α.) Ο σχεδιασμός του πειράματος

Η επιλογή της προβολής ταινίας, ως μέσου για τον χειρισμό της διάθεσης, καθιστούσε, ιδιαίτερα δυσχερή την διεξαγωγή του πειράματος σε φυσικό χώρο, όπως για παράδειγμα, σε κανονική προβολή σε κινηματογραφική αίθουσα και οδήγησε στην επιλογή ενός εργαστηριακού χώρου. Έτσι, ως χώρος διεξαγωγής του πειράματος επιλέχθηκε το Πάντειο Πανεπιστήμιο, γιατί εκεί υπάρχει αυξημένη δυνατότητα εύρεσης υποκειμένων (προπτυχιακοί φοιτητές) αλλά και γιατί παρέχει την υλική υποδομή (αίθουσες με τηλεόραση και video) για την εκτέλεση του πειράματος.

Οι διερευνούμενες διαστάσεις της διάθεσης συνδυάστηκαν σε έναν 3 (αρνητική, ουδέτερη ή θετική διάθεση) X 2 (ενδογενής ή συμπτωματική διάθεση) πειραματικό σχεδιασμό. Η επίδραση του κάθε συνδυασμού διάθεσης στη χρήση στερεοτύπων μετρήθηκε με τη βοήθεια ενός ειδικά διαμορφωμένου ερωτηματολογίου που ακολούθησε την προβολή.

Για την διαμόρφωση της συμπτωματικής διάθεσης, έπρεπε το πειραματικό υλικό (video) για τον χειρισμό της διάθεσης να μην συνδέεται με την ομάδα-στόχο των αξιολογικών κρίσεων. Αντίθετα, για να επιτευχθεί η διαμόρφωση ενδογενούς διάθεσης, έπρεπε το πειραματικό υλικό (video) για τον χειρισμό της διάθεσης να συνδέεται άμεσα με την ομάδα-στόχο των αξιολογικών κρίσεων, δηλαδή η ίδια η ομάδα - στόχος να αποτελεί την πηγή της προκαλούμενης διάθεσης. Συνεπώς, έπρεπε το video της προβολής να παρουσιάζει μια ομάδα - στόχο, που να είναι ξεκάθαρα διακριτή από την δεύτερη ομάδα - στόχο των αξιολογήσεων που θα ακολουθούσαν

Χρησιμοποιήθηκε ο ίδιος τύπος πειραματικού υλικού και για τα τρία είδη συναισθηματικών διαθέσεων -αρνητικής, ουδέτερης, θετικής. Συγκεκριμένα, αναζητήθηκε ένα κωμικό απόσπασμα κινηματογραφικής ταινίας, με ήρωα έναν

αλκοολικό, για την δημιουργία θετικής διάθεσης και ένα δραματικό απόσπασμα κινηματογραφικής ταινίας, με ήρωα έναν αλκοολικό, για την δημιουργία αρνητικής διάθεσης. Για την δημιουργία ουδέτερης διάθεσης, αναζητήθηκε κάποιο απόσπασμα χωρίς συναισθηματική φόρτιση, όπως είναι συνήθως τα ντοκιμαντέρ³.

Προκειμένου να δημιουργηθεί ενδογενής διάθεση, έπρεπε η διάθεση που προκαλείται από το κάθε απόσπασμα να οφείλεται στην συμπεριφορά του ήρωά του, ο οποίος ταυτόχρονα ήταν εκπρόσωπος της ομάδας των αλκοολικών. Από όσο γνωρίζουμε, δεν έχει σχεδιασθεί πειραματικά συνθήκη ουδέτερης συμπτωματικής διάθεσης. Παρόλα αυτά, αναζητήθηκε κάποιο ντοκιμαντέρ που να αναφέρεται με ουδέτερο τρόπο στους αλκοολικούς, αλλά τα μόνα διαθέσιμα ντοκιμαντέρ έχουν διδακτικό χαρακτήρα με στόχο την αποτροπή του κοινού από την υπερβολική χρήση αλκοόλ, μέσα από μια δραματική παρουσίαση των προβλημάτων που συνδέονται με τον αλκοολισμό. Τελικά, επιλέχθηκε ένα απόσπασμα ντοκιμαντέρ με θέμα τις τεχνικές ψαρέματος.

Στη συνέχεια, μελετήθηκε η επίδραση της διάθεσης στην εκφορά στερεοτυπικών κρίσεων. Για το λόγο αυτό, δημιουργήθηκε ένα ερωτηματολόγιο, κοινό για όλες τις συνθήκες διάθεσης, μέσω του οποίου ελήφθησαν οι μετρήσεις για τις εξαρτημένες μεταβλητές (χαρακτηριστικά της ομάδας-στόχου), καθώς και ο έλεγχος χειρισμού για τις ανεξάρτητες μεταβλητές (είδη διάθεσης).

Προκειμένου να γίνει ο έλεγχος της διάθεσης των υποκειμένων μετά την προβολή, το ερωτηματολόγιο περιελάμβανε ερωτήσεις που είχαν χρησιμοποιηθεί επιτυχώς για τον ίδιο σκοπό, σε προηγούμενα πειράματα, όπως για παράδειγμα την ερώτηση «Πώς σας έκανε να αισθανθείτε το video που παρακολουθήσατε;» (π.χ.

³ Για παράδειγμα, προκειμένου να εισάγουν πειραματικά την ουδέτερη (συμπτωματική) διάθεση, οι Bless και συν. (1996) πρόβαλαν δύο ντοκιμαντέρ, το ένα με θέμα τη ρωμαϊκή ιστορία και το άλλο με θέμα τις Τέχνες του 19^{ου} αιώνα, οι Mackie και συν. (1989) πρόβαλαν ένα απόσπασμα από ντοκιμαντέρ με θέμα την εμφιάλωση μπουκαλιών κρασιού και οι Stroessner και Mackie (1992), ένα ντοκιμαντέρ με θέμα την ιστορία του εθνικού πάρκου Yellowstone.

Mackie και συν., 1989; Stroessner και Mackie, 1992) και την ερώτηση «Πώς αισθάνεστε αυτή τη στιγμή;» (π.χ. Bless και συν., 1990; Bless και συν., 1996; Bohner και συν., 1992; Mackie και συν., 1989; Stroessner & Mackie, 1992).

Για να υπάρξει διαφοροποίηση στα αποτελέσματα ανάμεσα στην αρνητική και θετική διάθεση, ήταν επιθυμητός ο περιορισμός της αρνητικής διάθεσης σε συναισθήματα λύπης ή ελαφριάς μελαγχολίας. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η πλειοψηφία προηγούμενων ευρημάτων εξομοιώνει την επίδραση των συμπτωματικών συναισθημάτων, πλην της λύπης, δηλαδή του φόβου/άγχους του θυμού και της χαράς. Έπρεπε, λοιπόν, να εντοπιστούν μέσα από το ερωτηματολόγιο και να εξαιρεθούν οι περιπτώσεις τέτοιων αρνητικών συναισθημάτων. Επειδή οι συνθήκες διεξαγωγής του πειράματος, δηλαδή ο χώρος και το ανθρώπινο περιβάλλον ήταν οικείο και ασφαλές για τα υποκείμενα, θεωρήθηκε αμελητέα η πιθανότητα εμφάνισης συναισθημάτων φόβου.

Προκειμένου να μετρηθεί και να αξιολογηθεί ο βαθμός στερεοτυποποίησης ανά συνθήκη διάθεσης, δημιουργήθηκε ένα κοινό για όλες τις συνθήκες ερωτηματολόγιο, το οποίο περιείχε αποδόσεις χαρακτηριστικών στους αλκοολικούς, ώστε να διερευνηθεί η επίδραση της ενδογενούς διάθεσης (θετικής ή αρνητικής), καθώς και αποδόσεις χαρακτηριστικών στους Γερμανούς, ώστε να διερευνηθεί η επίδραση της συμπτωματικής διάθεσης (θετικής ή αρνητικής), εφόσον οι Γερμανοί δεν αναφέρονταν στο video που επιλέχθηκε.

Οι αποδόσεις, τα χαρακτηριστικά που συμπεριλήφθηκαν σε αυτό το τμήμα του ερωτηματολογίου, για να είναι αποτελεσματικά ως μετρήσεις των στερεοτυπικών κρίσεων, θα έπρεπε να εκφράζουν τα στερεότυπα για τους αλκοολικούς και Γερμανούς, όπως ίσχυαν στο γεωγραφικό και χρονικό πλαίσιο διεξαγωγής του πειράματος. Για το λόγο αυτό, κρίθηκε αναγκαία η διερεύνηση της ύπαρξης και του

περιεχομένου των αντίστοιχων στερεοτύπων και συγκεκριμένα των χαρακτηριστικών που το επιβεβαιώνουν ή το διαψεύδουν.

5.β.) Τα μεθοδολογικά ζητήματα

Μια πρώτη ανησυχία μεθοδολογικής φύσης, αφορούσε την καταλληλότητα της χρήσης του οπτικοακουστικού υλικού για τον χειρισμό της διάθεσης. Κατ' αρχήν, ένα υλικό που δημιουργήθηκε για άλλο σκοπό από το συγκεκριμένο πείραμα, μπορεί να περιέχει στοιχεία ασύμβατα και επιβλαβή για τον πειραματικό σχεδιασμό και συγκεκριμένα, για την συνθήκη ενδογενούς διάθεσης. Είναι προφανές ότι οι συνδηλώσεις που περιέχονται στο λόγο και την εικόνα δεν ελέγχονται από τον ερευνητή, ενώ ταυτόχρονα φέρουν πληροφορίες που μπορεί να επιδράσουν στο έργο των αξιολογικών κρίσεων.

Στο θεωρητικό πλαίσιο που υιοθετεί το συγκεκριμένο πείραμα, υποστηρίζεται ότι στα πλαίσια της ενδογενούς διάθεσης, η συμφωνία ανάμεσα στη διάθεση και το στερεότυπο, ανεξάρτητα από τις παρεχόμενες πληροφορίες, ευνοεί την ισχυροποίηση του στερεοτύπου. Όμως, στην περίπτωση ασυμφωνίας ανάμεσα στη διάθεση και το στερεότυπο, τα υποκείμενα ωθούνται στην επεξεργασία εξατομικευμένων πληροφοριών. Συνεπώς, προκειμένου να εξασφαλιστεί η πρόσβαση των υποκειμένων σε αντιστεροτυπικές πληροφορίες, θα έπρεπε αυτές να παρέχονταν τουλάχιστον μέσα από το οπτικοακουστικό υλικό της συνθήκης θετικής διάθεσης, εφόσον το στερεότυπο του αλκοολικού είναι, γενικά, ένα αρνητικό στερεότυπο. Αυτό σημαίνει ότι η δυνατότητα μέτρησης της επίδρασης των εξατομικευμένων πληροφοριών στις αξιολογικές κρίσεις θα ήταν δυνατή, μόνο εάν κάποια από τα χαρακτηριστικά του

στερεοτύπου του αλκοολικού, εννοούνταν ή υπονοούνταν στην παρουσίαση των αλκοολικών μέσα από το video θετικής διάθεσης.

Επίσης, το προηγούμενο προβολής video σε μελέτες ως προς την συμπτωματική διάθεση και μάλιστα με επιτυχία στον χειρισμό της, παρέχει έναν χρήσιμο οδηγό για το συγκεκριμένο πείραμα. Συγκεκριμένα, αν και δεν γνωρίζω τα συγκεκριμένα αποσπάσματα που προβλήθηκαν, είναι περισσότερο πιθανό ότι ένα ψυχαγωγικό τηλεοπτικό πρόγραμμα έχει διαφορετική δομή από ένα video με συνεντεύξεις σε φυσικό χώρο (Mackie και συν., 1989) ή από την εκπομπή των Ειδήσεων, ή ακόμα η ταινία “Cry for Freedom” από την ταινία “Flashdance” (Bless και συν., 1996). Αυτό όμως αποτελεί απλή ένδειξη. Το σπουδαιότερο είναι ότι, οι ερευνητές δεν κάνουν καμία αναφορά ως προς τα κριτήρια επιλογής των αποσπασμάτων, παρά μόνο ως προς την καταλληλότητά τους στο να προκαλέσουν αρνητική ή θετική διάθεση⁴. Αυτό συνεπάγεται μια ανεξαρτησία στην επιλογή των ταινιών για αντίστοιχη πειραματική χρήση, με την προϋπόθεση ότι είναι ικανές να εισάγουν την επιθυμητή συναισθηματική διάθεση.

Στην περίπτωση όμως της διερεύνησης της επίδρασης της ενδογενούς διάθεσης, δεν υπάρχει κάποιο γνωστό πειραματικό προηγούμενο ως προς τα κριτήρια χρήσης του περιεχομένου του video για την εισαγωγή της διάθεσης. Επιπλέον, λόγω της ταύτισης ανάμεσα στην πηγή της διάθεσης και την ομάδα-στόχο των αποδόσεων, στην παρούσα έρευνα πάρθηκαν επιπλέον προφυλάξεις κατά την επιλογή των δύο αποσπασμάτων ταινιών, ώστε να περιοριστεί η παρείσφρηση διαφοροποιητικών στοιχείων που μπορεί να λειτουργήσουν ως εξωγενείς μεταβλητές. Έτσι, έγινε προσπάθεια ώστε να εντοπιστούν αποσπάσματα ταινίας με όσο το δυνατόν

⁴ Όταν οι ερευνητές αναφέρονται στο περιεχόμενο των προβαλλόμενων video, είναι γιατί οι πληροφορίες που περιέχουν είναι σκόπιμα επιλεγμένες ώστε να αντιστοιχούν σε μετρήσιμες εξαρτημένες μεταβλητές, όπως για παράδειγμα στο πείραμα των Macrae και συν. (1993) με θέμα την επίδραση του νοητικού φορτίου στην στερεοτυποποίηση.

περισσότερα κοινά στοιχεία, όπως για παράδειγμα, ίδια γλώσσα, ίδια φυλή και φύλο ήρωα, παρόμοιες συνδηλώσεις ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά και το κοινωνικό περιβάλλον.

Τέλος, επειδή ένα από τα σημαντικότερα κριτήρια εσωτερικής εγκυρότητας ενός πειράματος είναι η συγκρότηση των ομάδων κάθε πειραματικής συνθήκης με τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται ίδια σύνθεση (για παράδειγμα, αναλογία ως προς το φύλο, ίδιος μέσος όρος ηλικίας, μόρφωσης, κ.λ.π.), θεωρήθηκε σωστή η επιλογή φοιτητών του Παντείου Πανεπιστημίου, όχι μόνο λόγω σχετικής ευκολίας στην συγκέντρωσή τους, αλλά κυρίως λόγω των κοινών –σε μεγάλο βαθμό– χαρακτηριστικών τους. Ας σημειωθεί, δε, ότι η συγκρισιμότητα των ομάδων είναι σημαντικότερη για την εγκυρότητα ενός πειράματος από τον βαθμό αντιπροσωπευτικότητας των ομάδων σε σχέση με τον πληθυσμό.

5.7) Οι υποθέσεις

Σύμφωνα με το προαναφερόμενο θεωρητικό πλαίσιο και τα αντίστοιχα πειραματικά ευρήματα με αντικείμενο τη σχέση ανάμεσα στη διάθεση και τη στερεοτυποποίηση, οι υποθέσεις της παρούσας μελέτης διαμορφώνονται ως εξής :

i) Αναφορικά με την επίδραση της συμπτωματικής διάθεσης, αναμένεται ότι τα υποκείμενα της συνθήκης θετικής διάθεσης, θα εμφανίσουν υψηλότερο βαθμό στερεοτυποποίησης (στις αποδόσεις τους για τους Γερμανούς), συγκριτικά με τα υποκείμενα της συνθήκης ουδέτερης διάθεσης, τα οποία με τη σειρά τους θα εμφανίσουν υψηλότερο βαθμό στερεοτυποποίησης, συγκριτικά με τα υποκείμενα της συνθήκης αρνητικής διάθεσης.

ii) Αναφορικά με την επίδραση της ενδογενούς διάθεσης, αναμένεται ότι τα υποκείμενα της συνθήκης αρνητικής διάθεσης, θα εμφανίσουν υψηλότερο βαθμό στερεοτυποποίησης (στις αποδόσεις τους για τους αλκοολικούς), συγκριτικά με τα υποκείμενα της συνθήκης θετικής διάθεσης.

Σε αντίθεση με τις δύο πρώτες υποθέσεις που αποσκοπούν σε επαλήθευση προηγούμενων πειραματικών αποτελεσμάτων, η τρίτη υπόθεση έχει στόχο την πειραματική επαλήθευση διαθέσιμου θεωρητικού έργου (Wilder και Simon, 1996) με πρωτότυπο εργαλείο χειρισμού της διάθεσης.

ΜΕΘΟΔΟΣ

1) Προκαταρκτική έρευνα : Διερεύνηση στερεότυπων

Προκειμένου να μελετηθεί η απόδοση στερεοτυπικών κρίσεων σε μια ομάδα – στόχο, χρειάζεται πρώτα να διερευνηθεί η ύπαρξη στερεοτύπου για την ομάδα - στόχο και το περιεχόμενο αυτού. Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης, αναζητήθηκε η ύπαρξη και το περιεχόμενο του στερεότυπου του αλκοολικού και του στερεότυπου του Γερμανού.

1.α.) Το στερεότυπο του αλκοολικού

1.α.ι.) Πρώτο στάδιο διερεύνησης

Στο πρώτο στάδιο διερεύνησης της ύπαρξης στερεότυπου του αλκοολικού, μοιράστηκαν 10 ερωτηματολόγια, με τις παρακάτω ανοικτές ερωτήσεις :

1. Ποια στοιχεία ή συμπεριφορές χαρακτηρίζουν τους αλκοολικούς ;
2. Ποια στοιχεία ή συμπεριφορές Δεν χαρακτηρίζουν τους αλκοολικούς ;

Το δείγμα αποτέλεσαν 5 άντρες και 5 γυναίκες που προσφέρθηκαν να απαντήσουν, ηλικίας από 18 έως 50 ετών, κάτοικοι νομού Αττικής.

Σύμφωνα με τις γραπτές απαντήσεις των ερωτώμενων, προέκυψαν κατηγορίες χαρακτηριστικών που αναφέρονται στην ψυχική, πνευματική και φυσική κατάσταση των αλκοολικών καθώς και στην κοινωνική τους παρουσία (συμπεριφορά και εξωτερική εμφάνιση)

Κατ' αρχήν, οι απαντήσεις στην ερώτηση «Ποια στοιχεία ή συμπεριφορές χαρακτηρίζουν τους αλκοολικούς;» συνιστούν τα *επιβεβαιωτικά* (consistent) χαρακτηριστικά του στερεοτύπου του αλκοολικού. Από το σύνολο των επιβεβαιωτικών χαρακτηριστικών, εκείνα που αναφέρθηκαν συχνότερα, είναι τα παρακάτω :

- Χαρακτηριστικά που συνδέονται με την *ψυχολογική κατάσταση* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: ψυχική ανισορροπία, νευρικότητα, κλονισμένο νευρικό σύστημα)
- Ειδικότερα, πρέπει να αναφερθούν χαρακτηριστικά που συνδέονται με την *κυκλοθυμία* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: αστάθεια συμπεριφοράς, μπερδεμένος χαρακτήρας, επιθετικότητα και παθητικότητα, άλλοτε υπερβολικά κεφάτοι και ευδιάθετοι και άλλοτε υπερβολικά μελαγχολικοί και νευρικοί). Επίσης, χαρακτηριστικά που συνδέονται με την *απαισιοδοξία* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: απαισιοδοξία, παθητικότητα, ηττοπάθεια). Επιπλέον, χαρακτηριστικά που συνδέονται με την *επιθετικότητα* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: επιθετικότητα, απότομοι τρόποι, εκρήξεις οργής)
- Χαρακτηριστικά που συνδέονται με την *πνευματική κατάσταση* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: κακή μνήμη, εμμονές, ασυναρτησίες)
- Χαρακτηριστικά που αφορούν στην *κοινωνική διάσταση* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: αντικοινωνικότητα, περιθωριοποίηση, ανάρμοστη συμπεριφορά, κακότροποι)
- Χαρακτηριστικά που αναφέρονται στη *σχέση τους με την εργασία* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: άνεργοι, δημιουργούν προβλήματα στη δουλειά τους, γίνονται επικίνδυνοι σε εργασία)

- Χαρακτηριστικά που συνδέονται με την *εξωτερική εμφάνιση* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: αφρόντιστη εμφάνιση, πρησμένο πρόσωπο, πάχος)

Δεύτερον, οι απαντήσεις στην ερώτηση «Ποια στοιχεία ή συμπεριφορές Δεν χαρακτηρίζουν τους αλκοολικούς;» συνιστούν τα *διαψευστικά / μη επιβεβαιωτικά* (inconsistent) χαρακτηριστικά του στερεοτύπου του αλκοολικού. Από το σύνολο των μη επιβεβαιωτικών χαρακτηριστικών, εκείνα που αναφέρθηκαν συχνότερα, είναι τα παρακάτω :

- Χαρακτηριστικά που συνδέονται με την *ψυχολογική κατάσταση* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: ψυχική δύναμη, ψυχική ηρεμία, δυνατός χαρακτήρας, ψυχική υγεία)
- Επίσης, πρέπει να αναφερθούν χαρακτηριστικά που συνδέονται με την *υπευθυνότητα* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: υπευθυνότητα, συνέπεια, ακρίβεια, αξιοπιστία)
- Χαρακτηριστικά που συνδέονται με την *πνευματική κατάσταση* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: πνευματική διαύγεια, αυτοσυγκέντρωση, σωστός ειρμός λόγου)
- Χαρακτηριστικά που συνδέονται με τη *φυσική κατάσταση* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: καλή φυσική κατάσταση, σωματική ικανότητα, σωματική υγεία)
- Χαρακτηριστικά που συνδέονται με την *απόδοση στην εργασία* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: οργάνωση καριέρας, αποτελεσματικότητα στην εργασία)

- Χαρακτηριστικά που αφορούν σε *προσωπικές σχέσεις* (παραδείγματα απαντήσεων που καταγράφηκαν είναι: οικογενειακή γαλήνη, επικοινωνία με άλλα άτομα – κυρίως συγγενείς-, σταθερές προσωπικές σχέσεις)

Παρατηρείται σύμπτωση ομάδων χαρακτηριστικών και στην επιβεβαιωτική και στη μη επιβεβαιωτική διάσταση του στερεοτύπου. Για να γίνει διακριτή η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στα επιβεβαιωτικά και μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά, υπολογίσθηκε η συχνότητα εμφάνισής τους στην μία ή την άλλη κατηγορία.

Έτσι, στην κατηγορία των *επιβεβαιωτικών* χαρακτηριστικών του στερεοτύπου του αλκοολικού, τα αντιπροσωπευτικότερα ως προς το νοηματικό περιεχόμενο και τη συχνότητα καταγραφής τους, ήταν : **κυκλοθυμική συμπεριφορά, απαισιοδοξία, επιθετικότητα και αντικοινωνικότητα.**

Αντίστοιχα, στην κατηγορία των *μη επιβεβαιωτικών* χαρακτηριστικών του στερεοτύπου του αλκοολικού, τα αντιπροσωπευτικότερα ως προς το νοηματικό περιεχόμενο και τη συχνότητα καταγραφής τους, ήταν : **ψυχική δύναμη, πνευματική διαύγεια, υπευθυνότητα, ικανότητα στην εργασία, αρμονικές προσωπικές σχέσεις και καλή φυσική κατάσταση.**

1.α.ii) Δεύτερο στάδιο διερεύνησης

Στο δεύτερο στάδιο διερεύνησης της ύπαρξης στερεοτύπου του αλκοολικού, μοιράστηκαν 10 ερωτηματολόγια, με την παρακάτω ερώτηση :

- Σε ποιο βαθμό, κατά τη γνώμη σας, τα παρακάτω στοιχεία χαρακτηρίζουν τους αλκοολικούς;

Οι ερωτώμενοι έπρεπε να απαντήσουν, χρησιμοποιώντας μια 7βάθμια κλίμακα, σε ποιο βαθμό το καθένα από 10 χαρακτηριστικά –που καταγράφηκαν με τυχαία σειρά- χαρακτηρίζουν τον αλκοολικό. Από αυτά, τα 5 χαρακτηριστικά ήταν επιβεβαιωτικά (αντικοινωνικότητα, επιθετικότητα, κυκλοθυμική συμπεριφορά, απαισιοδοξία, αφρόντιστη εμφάνιση) και τα υπόλοιπα 5 μη επιβεβαιωτικά (ψυχική δύναμη, καλή φυσική κατάσταση, υπευθυνότητα, ικανότητα στην εργασία, αρμονικές προσωπικές σχέσεις, πνευματική διαύγεια), όπως προέκυψαν από το προηγούμενο στάδιο της έρευνας. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα :

**Μέσοι όροι των εκτιμήσεων των υποκειμένων
για τα χαρακτηριστικά του αλκοολικού**

Χαρακτηριστικά Αλκοολικού	ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ
Αντικοινωνικότητα	4,00
Ψυχική δύναμη	1,44
Επιθετικότητα	5,33
Καλή φυσική κατάσταση	1,78
Κυκλοθυμική συμπεριφορά	6,00
Υπευθυνότητα	1,63
Απαισιοδοξία	3,88
Ικανότητα στη εργασία	2,78
Αρμονικές προσωπικές σχέσεις	1,56
Πνευματική διαύγεια	2,11
Αφρόντιστη εμφάνιση	4,44

Πίνακας 1.

Σημ.: η τιμή 1 αντιστοιχεί στο «καθόλου» και η τιμή 7 αντιστοιχεί στο «πάρα πολύ».

Το δείγμα –διαφορετικό από το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε στο πρώτο στάδιο διερεύνησης του στερεοτύπου- αποτέλεσαν 6 άντρες και 4 γυναίκες που προσφέρθηκαν να απαντήσουν, ηλικίας από 20 έως 33 ετών, κάτοικοι νομού Αττικής⁵.

Σύμφωνα με τους μέσους όρους των εκτιμήσεων των υποκειμένων για κάθε χαρακτηριστικό (βλ. Πίνακα 1), παρατηρήθηκαν τα παρακάτω:

- Η «αντικοινωνικότητα», αντίθετα με την συχνότητα εμφάνισης που είχε ως επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό στο πρώτο στάδιο έρευνας, εδώ εμφανίστηκε ως ουδέτερο χαρακτηριστικό.
- Το ίδιο συμβαίνει και με την «απαισιοδοξία», η οποία κατέλαβε όλο το φάσμα τιμών της κλίμακας και έχει μέσο όρο σχεδόν το μέσον της κλίμακας.
- Τα χαρακτηριστικά που αποδείχθηκαν ξεκάθαρα ως επιβεβαιωτικά ήταν, κυρίως, η «κυκλοθυμική συμπεριφορά» και στη συνέχεια η «επιθετικότητα».
- Η «αφρόντιστη εμφάνιση» παρουσίασε μια μικρή τάση προς τις υψηλές τιμές της κλίμακας. Χωρίς να αποτελεί ισχυρό επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, συμπεριλήφθηκε στα επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά στο τελικό ερωτηματολόγιο, για λόγους ισορροπίας, καθώς τα μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά, ήταν περισσότερα.
- Τα χαρακτηριστικά που αποδείχθηκαν ξεκάθαρα μη επιβεβαιωτικά, ήταν η «ψυχική δύναμη», οι «αρμονικές προσωπικές σχέσεις», η «υπευθυνότητα», και η «καλή φυσική κατάσταση», με μέσο όρο μικρότερο του 2.

⁵ Σημειώσεις:

α) Ένας εκ των 10 ερωτώμενων (άνδρας) δεν κατανόησε τη χρήση της κλίμακας, με αποτέλεσμα να μην απαντήσει καν αντίστροφα, αλλά αντιφατικά. Για παράδειγμα έδωσε την τιμή 7 στην ιδιότητα «ψυχική δύναμη», την τιμή 6 στις ιδιότητες «επιθετικότητα», «καλή φυσική κατάσταση», «απαισιοδοξία», «αρμονικές προσωπικές σχέσεις», με αποτέλεσμα το ερωτηματολόγιο που συμπλήρωσε να μην ληφθεί υπόψη. Συνεπώς χρησιμοποιήθηκαν 9 ερωτηματολόγια.

β) Η κατηγορία «υπευθυνότητα» παρουσιάζει μια ελλιπή απάντηση.

- Για λόγους ισορροπίας πλήθους μεταξύ επιβεβαιωτικών και μη, χαρακτηριστικών, δεν συμπεριλήφθηκε στο τελικό ερωτηματολόγιο η «πνευματική διαύγεια», παρά το ότι αποτελεί ένα ισχυρό μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, με μέσο όρο 2,11.

1.β.) Το στερεότυπο του Γερμανού

Επειδή, στην παρούσα έρευνα εξετάστηκε και η απόδοση στερεοτυπικών χαρακτηριστικών σε συνθήκες συμπτωματικής διάθεσης, στο προκαταρκτικό στάδιο πραγματοποιήθηκε αντίστοιχη έρευνα με στόχο το περιεχόμενο του στερεοτύπου για τους Γερμανούς.

1.β.ι) Πρώτο στάδιο διερεύνησης

Στο πρώτο στάδιο διερεύνησης για την ύπαρξη στερεοτύπου του Γερμανού, χρησιμοποιήθηκαν αντίστοιχα ερωτηματολόγια με αυτά που αναφέρονταν στον αλκοολικό.

Κατ' αρχήν, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτώμενων στην ερώτηση «Ποια στοιχεία ή συμπεριφορές χαρακτηρίζουν τους Γερμανούς;» προέκυψαν τα *επιβεβαιωτικά* χαρακτηριστικά του στερεοτύπου. Από το σύνολό τους, εκείνα με την σημαντικότερη συχνότητα εμφάνισης, ήταν: Οργανωτικότητα, Εργατικότητα, Πειθαρχία, Μόρφωση, Σωβινισμός.

Δεύτερον, σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτώμενων στην ερώτηση «Ποια στοιχεία ή συμπεριφορές Δεν χαρακτηρίζουν τους Γερμανούς;» προέκυψαν τα *μη επιβεβαιωτικά* χαρακτηριστικά του στερεοτύπου. Από το σύνολό τους, το μόνο χαρακτηριστικό με συστηματική συχνότητα εμφάνισης, ήταν ο *αυθορμητισμός*. Από

τα υπόλοιπα διαψευδικά χαρακτηριστικά ξεχώρισαν : η αποδοχή των άλλων εθνών και πολιτισμών, η αμέλεια, η γενναιοδωρία, η σημασία στο θεσμό της οικογένειας ή στην ανιδιοτελή φιλία. Επειδή τα πρώτα δύο χαρακτηριστικά καλύπτονταν νοηματικά από τα αντίθετα επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά του σωβινισμού, της πειθαρχίας και της οργάνωσης, δεν χρησιμοποιήθηκαν στο δεύτερο στάδιο της προκαταρκτικής έρευνας. Λόγω έλλειψης ισχυρών μη επιβεβαιωτικών χαρακτηριστικών, χρησιμοποιήθηκαν εκτός από τον «αυθορμητισμό» και τη «γενναιοδωρία», ο όρος «παραδοσιακός» που μεταφράζει αυθαίρετα τη σημασία στο θεσμό της οικογένειας και οι όροι «φιλικός» και «θερμός» που μεταφράζουν, επίσης αυθαίρετα, στοιχεία που εμφανίστηκαν στις απαντήσεις όπως η διασκέδαση, η εξωστρέφεια, η ανιδιοτελής φιλία.

1.β.ii) Δεύτερο στάδιο διερεύνησης

Στο δεύτερο στάδιο διερεύνησης της ύπαρξης στερεότυπου του Γερμανού, μοιράστηκαν 15 ερωτηματολόγια, με την παρακάτω ερώτηση :

- Σε ποιο βαθμό, κατά τη γνώμη σας, τα παρακάτω επίθετα χαρακτηρίζουν τους Γερμανούς;

Οι ερωτώμενοι έπρεπε να απαντήσουν, χρησιμοποιώντας μια 7βάθμια κλίμακα, σε ποιο βαθμό το καθένα από 10 χαρακτηριστικά –που καταγράφηκαν με τυχαία σειρά- χαρακτηρίζουν τον αλκοολικό. Από αυτά, τα 5 χαρακτηριστικά ήταν επιβεβαιωτικά (εργατικός, οργανωτικός, μορφωμένος, σωβινιστής, πειθαρχημένος) και τα υπόλοιπα 5 μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά (αυθόρμητος, φιλικός, γενναιόδωρος, θερμός, παραδοσιακός), όπως προέκυψαν από το προηγούμενο στάδιο της έρευνας. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα :

**Μέσοι όροι των εκτιμήσεων των υποκειμένων
για τα χαρακτηριστικά του αλκοολικού**

Χαρακτηριστικά Γερμανού	ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ
Αυθόρμητος	2,53
Εργατικός	6,20
Φιλικός	3,53
Οργανωτικός	6,06
Μορφωμένος	4,67
Σοβινιστής	5,13
Γενναιόδωρος	3,47
Πειθαρχημένος	5,60
Θερμός	2,73
Παραδοσιακός	4,87

Πίνακας 2.

Σημ.: η τιμή 1 αντιστοιχεί στο «καθόλου» και η τιμή 7 αντιστοιχεί στο «πάρα πολύ».

Το δείγμα –διαφορετικό από το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε στο πρώτο στάδιο διερεύνησης του στερεοτύπου- αποτέλεσαν 7 άντρες και 8 γυναίκες που προσφέρθηκαν να απαντήσουν, ηλικίας από 19 έως 24 ετών, κάτοικοι νομού Αττικής.

Σύμφωνα με τους μέσους όρους των εκτιμήσεων των υποκειμένων για κάθε χαρακτηριστικό (βλ. Πίνακα 2), παρατηρήθηκαν τα παρακάτω:

- Το επίθετο «παραδοσιακός», αντίθετα με αρχική πρόβλεψη, αποδείχθηκε περισσότερο επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, αντί για μη επιβεβαιωτικό. Αυτό,

πιθανώς, οφείλεται στον αυθαίρετο τρόπο επιλογής του. Για το λόγο αυτό, δεν λήφθηκε υπόψη.

- Τα επίθετα «φιλικός» και «μορφωμένος», ενώ το πρώτο είναι περισσότερο διαψευστικό και το δεύτερο περισσότερο επιβεβαιωτικό, παρουσιάζουν μεγάλη συχνότητα εμφάνισης στην τιμή 4. Πράγματι, οι αντίστοιχοι μέσοι όροι που συγκεντρώνουν, είναι 3,53 και 4,67. Τα παραπάνω επίθετα - κατηγορίες, δεν συμπεριλήφθηκαν στο τελικό ερωτηματολόγιο.
- Τα χαρακτηριστικά που αποδείχθηκαν ξεκάθαρα ως επιβεβαιωτικά ήταν τα επίθετα «εργατικός», «οργανωτικός», με μέσο όρο μεγαλύτερο του 6 και τα επίθετα «πειθαρχημένος» και «σωβινιστής», με μέσο όρο μεγαλύτερο του 5.
- Τα χαρακτηριστικά που αποδείχθηκαν μη επιβεβαιωτικά ήταν, κυρίως, το επίθετο «αυθόρμητος» όπως αναμενόταν, και το επίθετο «θερμός», με μέσο όρο μικρότερο του 3. Ακολουθεί το επίθετο «γενναιόδωρος», με μέσο όρο μικρότερο του 3,5.

Συμπερασματικά, οι κατηγορίες που χρησιμοποιήθηκαν (ιδιότητες αλκοολικών και Γερμανών) στο τελικό ερωτηματολόγιο, επιλέχθηκαν με βάση τα παρακάτω :

Αποκλείστηκαν τα ουδέτερα χαρακτηριστικά, ως εκ τούτου εξαιρέθηκαν οι κατηγορίες «αντικοινωνικότητα» και «απαισιοδοξία» από το στερεότυπο του αλκοολικού και οι κατηγορίες «μορφωμένος», «φιλικός» και «παραδοσιακός» από το στερεότυπο του Γερμανού.

Αναφορικά με το στερεότυπο του αλκοολικού :

- Συμπεριλήφθηκαν, ως επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά, τα ακόλουθα : η «κυκλοθυμική συμπεριφορά», η «επιθετικότητα» (που συγκέντρωσαν μέσο

όρο μεγαλύτερο του 5) και η «αφρόντιστη εμφάνιση», η οποία συγκέντρωσε μέσο λίγο μεγαλύτερο από το μέσον της κλίμακας (4,44), αλλά συμπεριλήφθηκε στο τελικό ερωτηματολόγιο, για λόγους ισορροπίας, καθώς τα μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά, ήταν περισσότερα.

- Συμπεριλήφθηκαν, ως μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά, τα ακόλουθα : η «ψυχική δύναμη», οι «αρμονικές προσωπικές σχέσεις», η «υπευθυνότητα», και η «καλή φυσική κατάσταση», με μέσο όρο μικρότερο του 2.
- Στο ερωτηματολόγιο, συμπεριλήφθηκαν τελικά, 3 επιβεβαιωτικά και 4 μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά που αφορούν στο στερεότυπο του αλκοολικού⁶.

Αναφορικά με το στερεότυπο του Γερμανού :

- Συμπεριλήφθηκαν, ως επιβεβαιωτικά τα ακόλουθα χαρακτηριστικά : «εργατικός», «οργανωτικός», «πειθαρχημένος» και «σωβινιστής», με μέσο όρο μεγαλύτερο του 5.
- Συμπεριλήφθηκαν, ως μη επιβεβαιωτικά τα ακόλουθα χαρακτηριστικά : «αυθόρμητος», «θερμός», με μέσο όρο μικρότερο του 3 και «γενναιόδωρος», με μέσο όρο που πλησιάζει το 4 (3,47), επειδή υπήρχε έλλειψη μη επιβεβαιωτικών χαρακτηριστικών.
- Στο ερωτηματολόγιο, συμπεριλήφθηκαν τελικά, 4 επιβεβαιωτικά και 3 μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά που αφορούν στο στερεότυπο του Γερμανού.

⁶ Για λόγους ισορροπίας πλήθους μεταξύ επιβεβαιωτικών και μη, χαρακτηριστικών, δεν συμπεριλήφθηκε η κατηγορία «πνευματική διαύγεια», παρά το ότι αποτελεί ένα ισχυρό μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, με μέσο όρο 2,11.

2) Η κυρίως έρευνα

Στη συνέχεια, μελετήθηκε πειραματικά η επίδραση της συναισθηματικής διάθεσης στην διαδικασία στερεοτυποποίησης.

2.α.) Τα υποκείμενα

Στον χώρο διεξαγωγής του πειράματος, προσήλθαν συνολικά σαράντα τέσσερις προπτυχιακοί φοιτητές του Παντείου Πανεπιστημίου (είκοσι δύο άντρες και είκοσι δύο γυναίκες). Το δείγμα διαθέσιμων υποκειμένων σχηματίστηκε αφού προηγουμένως ανακοινώθηκε σε τάξεις όλων σχεδόν των Τμημάτων (πλην των τμημάτων Ψυχολογίας) ότι σε αίθουσα του πανεπιστημίου θα προβληθεί ένα μικρό απόσπασμα από κάποια κινηματογραφική ταινία, και τους ζητήθηκε να το παρακολουθήσουν για να πουν στη συνέχεια εάν τους άρεσε.

Για να εξασφαλιστεί όσο το δυνατόν περισσότερο το χαρακτηριστικό του «ανυποψίαστου υποκειμένου», δόθηκε έμφαση στην σύνθεση του δείγματος και έγινε προσπάθεια να περιοριστεί η συμμετοχή των υποκειμένων σε φοιτητές που δεν έχουν ιδιαίτερη εξοικείωση με το αντικείμενο και τις μεθόδους της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Αναζητήθηκαν υποκείμενα που προέρχονταν κυρίως από τμήματα όπως: Δημόσιας Διοίκησης, Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, κ.λ.π. Λόγω της αδυναμίας συγκέντρωσης ενός ικανού σε μέγεθος, δείγματος, αποκλείστηκαν μόνο οι φοιτητές του τμήματος Ψυχολογίας. Έτσι το δείγμα αποτέλεσαν φοιτητές των τμημάτων Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Κοινωνιολογίας, Δημόσιας Διοίκησης και μια φοιτήτρια που δεν δήλωσε τμήμα φοίτησης, αλλά προερχόταν από ένα από τα παραπάνω τμήματα.

Το πείραμα οργανώθηκε πειραματικά με βάση έναν 3 (αρνητική, ουδέτερη ή θετική διάθεση) X 2 (ενδογενής ή συμπτωματική διάθεση) σχεδιασμό και τα υποκείμενα κατανεμήθηκαν σε τρεις ομάδες, δύο ομάδες των 15 ατόμων και μια ομάδα των 14 ατόμων. Τα ερωτηματολόγια δύο υποκειμένων εξαιρέθηκαν για λόγους δεοντολογίας. Το ένα υποκείμενο συμμετείχε στη συνθήκη ουδέτερης διάθεσης και το άλλο υποκείμενο συμμετείχε στη συνθήκη θετικής διάθεσης. Και τα δύο, όμως, υποκείμενα δήλωσαν ότι αισθάνονταν άγχος και κατά συνέπεια εξαιρέθηκαν στη συνέχεια.

Στην τελική ανάλυση δεδομένων συμμετείχαν 42 υποκείμενα, 14 υποκείμενα σε κάθε συνθήκη.

Η κατανομή του δείγματος ως προς το φύλο και ανά συνθήκη διάθεσης ήταν ως εξής : στην συνθήκη αρνητικής διάθεσης συμμετείχαν 7 άνδρες και 7 γυναίκες, στην συνθήκη ουδέτερης διάθεσης 5 άνδρες και 9 γυναίκες και στη συνθήκη θετικής διάθεσης 9 άνδρες και 5 γυναίκες.

Η σύνθεση των ομάδων δεν πραγματοποιήθηκε με τυχαioθέτηση, εφόσον η προσέλευση των υποκειμένων στον τόπο του πειράματος εξαρτήθηκε από την ώρα λήξης ή έναρξης των μαθημάτων που παρακολουθούσαν τα υποκείμενα – φοιτητές.

Ως υλικό χρησιμοποιήθηκε οπτικοακουστικό υλικό (video) για το χειρισμό της διάθεσης και το τελικό ερωτηματολόγιο για τη μέτρηση των εξαρτημένων μεταβλητών, καθώς και για τον έλεγχο του χειρισμού της διάθεσης.

2.β) Το οπτικοακουστικό υλικό

Το οπτικοακουστικό υλικό αποτέλεσαν τρία video διάρκειας 3 περίπου λεπτών το καθένα. Η διάρκεια της βιντεοταινίας ήταν αρκετά σχετική με τη διάρκεια των προβολών σε πειράματα των Mackie και συν. (1989) και Stroessner και Mackie

(1992) που ήταν 4 λεπτά. Πρέπει, πάντως να σημειωθεί ότι οι προβολές της παρούσας μελέτης είχαν τη συντομότερη διάρκεια από τα άλλα σχετικά πειράματα που γνωρίζω, όπως για παράδειγμα στο Πείραμα 2 των Bless και συν. (1996) η προβολή διαρκούσε 4,5 λεπτά, στο Πείραμα 2 των Mackie και Worth (1989) και στο Πείραμα 2 των Stroessner και Mackie (1992) η προβολή διαρκούσε 5 λεπτά.

Το πρώτο από τα προβαλλόμενα video, ήταν ένα κωμικό απόσπασμα (συνθήκη θετικής διάθεσης) από την κινηματογραφική ταινία «Άρθουρ» με πρωταγωνιστή έναν αλκοολικό.

Το δεύτερο video ήταν ένα δραματικό απόσπασμα (συνθήκη αρνητικής διάθεσης) της κινηματογραφικής ταινίας «Αφήνοντας το Λας Βέγκας» με πρωταγωνιστή, πάλι, έναν αλκοολικό.

Το τρίτο video ήταν ένα απόσπασμα από ντοκιμαντέρ με θέμα, τεχνικές ψαρέματος σε ποτάμι (συνθήκη ουδέτερης διάθεσης).

2.β.ι) Το κωμικό και το δραματικό video

Τα δύο πρώτα αποσπάσματα επιλέχθηκαν έτσι ώστε οι ήρωες να έχουν όσο το δυνατόν κοινά χαρακτηριστικά ως προς τη φυλή, το φύλο, την ηλικία και την αναγνωρισιμότητα από τους θεατές, εφόσον ήταν επαγγελματίες ηθοποιοί. Επιπλέον, επιλέχθηκαν έτσι ώστε να ομιλούν την ίδια γλώσσα.

Και στις δύο περιπτώσεις, οι ταινίες είναι αγγλόφωνες, με ελληνικούς υπότιτλους. Επίσης, ο πρωταγωνιστής είναι λευκός άντρας ηλικίας 35-40 ετών. Συγκεκριμένα, στο δραματικό απόσπασμα, τον ήρωα ενσαρκώνει ο Νίκολας Καϊήτζ, ενώ στο κωμικό απόσπασμα πρωταγωνιστεί ο Ντάντλεν Μουρ. Οι γυναίκες που υποδύονται τις συντρόφους τους είναι και στις δύο περιπτώσεις λευκές, ξανθές, ευπαρουσίαστες γυναίκες, ηλικίας 30-35 ετών, όχι ιδιαίτερα γνωστές στο ευρύ κοινό.

Επίσης υπάρχουν κοινά στοιχεία και ως προς τους χώρους που εμφανίζονται στα δύο αποσπάσματα.

Και στις δύο περιπτώσεις, εμφανίζεται ένα σπίτι, το οποίο υποδηλώνει μια τουλάχιστον καλή οικονομική κατάσταση. Επίσης, εμφανίζεται και ένας δημόσιος χώρος με «κοσμοπολίτικο» και ψυχαγωγικό χαρακτήρα, όπως το καζίνο στο δραματικό απόσπασμα και το ακριβό εστιατόριο στο κωμικό απόσπασμα. Επιπλέον, και στις δύο ταινίες, υπάρχει μια αίσθηση Αμερικής, η οποία δημιουργείται από το καζίνο του Λας Βέγκας, στην μια περίπτωση, και τα μακρινά πλάνα των ουρανοξυστών του Μανχάταν στην άλλη.

Τέλος, σε κανένα από τα δύο video δεν ακούγεται, ούτε διαβάζεται η λέξη «αλκοολικός». Σύμφωνα με αποτελέσματα μελέτης των Macrae, Milne, και Bodenhausen (1994), με θέμα την λειτουργία των στερεοτύπων ως μηχανισμών εξοικονόμησης των πνευματικών αποθεμάτων (όπως της ικανότητας προσοχής), η σαφής και εμφανής απόδοση μιας στερεοτυπικής ετικέτας στην ομάδα – στόχο των αξιολογικών κρίσεων, ευνοεί την ενεργοποίηση στερεοτυπικών κρίσεων

Ως προς την εμφάνιση, τη συμπεριφορά και τις σχέσεις των αλκοολικών ηρώων, καθένα από τα δύο video, περιείχε επιβεβαιωτικά και μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά του στερεοτύπου του αλκοολικού, σύμφωνα με τη λίστα των χαρακτηριστικών που προέκυψε από το προκαταρκτικό στάδιο διερεύνησης του στερεοτύπου :

- Στο **δραματικό απόσπασμα**, συνυποδηλώνονται τα παρακάτω **επιβεβαιωτικά** χαρακτηριστικά:

Η ιδιότητα «*επιθετικότητα*», συμφωνεί με το γενικό στερεότυπο, καθώς ο ήρωας ουρλιάζει σε σερβιτόρα σπρώχνοντάς την, έστω άθελά του, στο πάτωμα,

αναποδογυρίζει το τραπέζι στο καζίνο, επεμβαίνουν άντρες της ασφάλειας του καζίνου για να τον σταματήσουν.

Το ίδιο συμβαίνει και με την «*κυκλοθυμική συμπεριφορά*», όπου ο ήρωας εμφανίζεται στην αρχή της σκηνής του καζίνου κεφάτος και χαμογελαστός, στη συνέχεια γίνεται έξαλλος και επιθετικός, ενώ στο τέλος του αποσπάσματος είναι εμφανίζεται καταρρακωμένος.

Το χαρακτηριστικό «*αφρόντιστη εμφάνιση*» μάλλον αντιτίθεται στο γενικό στερεότυπο εφόσον ο ήρωας, μπορεί να εμφανίζεται ξεκούμπωτος και τσαλακωμένος στο σπίτι του γιατί κοιμάται με τα ρούχα (αν και αυτό συνδέεται με την χρήση αλκοόλ), αλλά κυκλοφορεί καλοντυμένος, με κουστούμι, καλοχτενισμένος και ξυρισμένος.

Επιπλέον, στο **δραματικό απόσπασμα**, συνοποδηλώνονται τα παρακάτω μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά :

Η «*ψυχική δύναμη*» συμφωνεί με το γενικό στερεότυπο, ως μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, καθώς ο ήρωας εμφανίζεται εξαρτημένος, αδύναμος απέναντι στις καταστάσεις και την εξάρτηση από το αλκοόλ, καταρρακωμένος.

Η «*καλή φυσική κατάσταση*» παρουσιάζεται με διττό τρόπο, καθώς ο ήρωας (Νικόλας Καϊητζ) εμφανίζεται σε πολύ καλή φυσική κατάσταση στην σκηνή του καζίνου όπου πίνει ποτό (αντιτίθεται με το γενικό στερεότυπο, ως μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό), ενώ τρέμει και περπατά με δυσκολία όταν βρίσκεται σε κρίση εξάρτησης από το αλκοόλ (συμφωνεί με το γενικό στερεότυπο που προτάσσει την έλλειψη καλής φυσικής κατάστασης).

Τέλος, οι «*αρμονικές προσωπικές σχέσεις*» έρχονται σε προφανή αντίθεση με το γενικό στερεότυπο, ως μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, καθώς ο ήρωας

απολαμβάνει αγάπη, τρυφερότητα, συμπαράσταση, από τη γυναίκα με την οποία συδέεται.

Σημειώνεται ότι το χαρακτηριστικό «υπευθυνότητα» δεν έχει αυτόνομη παρουσία στο περιεχόμενο του δραματικού video.

- Στο κωμικό απόσπασμα, συνοποδηλώνονται τα παρακάτω επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά:

Η ιδιότητα «επιθετικότητα», δεν χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά του ήρωα, ο οποίος εμφανίζεται λίγο θρασύς και λίγο ανάγωγος, αλλά σε καμία περίπτωση επιθετικός. Μάλλον θα κρίναμε τον ήρωα (Ντάντλεν Μουρ) ως ένα συμπαθητικό πειραχτήρι. Συνεπώς, η συμπεριφορά του ήρωα ως προς την κατηγορία «επιθετικότητα» έρχεται σε αντίθεση με το γενικό στερεότυπο.

Το ίδιο συμβαίνει και με την «κυκλοθυμική συμπεριφορά», η οποία δεν επιβεβαιώνεται μέσα από την συμπεριφορά του ήρωα, ο οποίος διατηρεί το ίδιο ύφος, χαρακτήρα και τρόπους, καθόλη τη διάρκεια του video.

Η κατηγορία «αφρόντιστη εμφάνιση» αντιτίθεται στο γενικό στερεότυπο εφόσον ο ήρωας εμφανίζεται πάντα περιποιημένος, καλοξυρισμένος, καλοντυμένος, με ακριβό κουστούμι, καλοσιδερομένο λευκό πουκάμισο και γραβάτα.

Επιπλέον, στο κωμικό απόσπασμα, συνοποδηλώνονται τα παρακάτω μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά :

Η «ψυχική δύναμη» αντιτίθεται στο γενικό στερεότυπο, ως μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, καθώς ο ήρωας εμφανίζεται με κέφι, ζωντάνια και κυρίως, αυτοπεποίθηση, ακόμα και όταν γνωρίζει ότι είναι αντικείμενο αξιολόγησης από πρόσωπα που τον αντιμετωπίζουν με αυστηρότητα και επιφύλαξη, όπως ο αυταρχικός πατέρας της μέλλουσας γυναίκας του.

Η «καλή φυσική κατάσταση» αντιτίθεται, επίσης, στο γενικό στερεότυπο, ως μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, καθώς ο ήρωας εμφανίζεται σε καλή φυσική κατάσταση, με ζωντάνια στις κινήσεις του. Η μόνη παραφωνία έρχεται από τα λόγια της συντρόφου του, η οποία αναφέρεται επιγραφικά στο ότι «μεθά και ξερνά».

Οι «αρμονικές προσωπικές σχέσεις» έρχονται σε αντίθεση με το γενικό στερεότυπο, ως μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, καθώς ο ήρωας απολαμβάνει συμπαράσταση και απόλυτη αποδοχή του ως χαρακτήρα και ως ανθρώπου με προβλήματα λόγω του αλκοόλ, από τη γυναίκα με την οποία συνδέεται.

Η κατηγορία «υπευθυνότητα», εάν δεχτούμε ότι έχει κάποια αυτόνομη παρουσία στο video, ακολουθεί το γενικό στερεότυπο, ως μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό. Αυτό λέγεται επειδή η παρουσία της στο απόσπασμα περιορίζεται σε ελάχιστες και έμμεσες συνδηλώσεις, όπως όταν ο ήρωας δηλώνει ότι είναι αναποφάσιτος, ή όταν η σύντροφός του υπόσχεται πίστη ακόμα και όταν θα κάνει μήνες να της τηλεφωνήσει.

Συγκρίνοντας τις εξατομικευμένες πληροφορίες που περιέχονται σε κάθε video, οι οποίες έρχονται σε αντίθεση με το υπάρχον στερεότυπο, παρατηρούμε ότι το κωμικό video υπερτερεί σε σχέση με το δραματικό. Συγκεκριμένα, όλες σχεδόν οι κατηγορίες που περιλαμβάνονται στο κωμικό video, αποτελούν εξατομικευμένες πληροφορίες που αντιτίθενται στο στερεότυπο. Το γεγονός αυτό, αυξάνει την πιθανότητα επίδρασής τους στην συνθήκη ενδογενούς θετικής διάθεσης, όπου τα υποκείμενα (σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο του πειράματος) θα πρέπει να σκεφθούν αναλυτικά πάνω στην συμπεριφορά του ήρωα (αντιπροσώπου της ομάδας – στόχου και πηγής της διάθεσης) και να αντιληφθούν τις διαψευδικές πληροφορίες του στερεοτύπου, που τους παρέχονται.

2.β.ii) Το ντοκιμαντέρ

Το τρίτο από τα προβαλλόμενα video, ήταν ένα ντοκιμαντέρ αγγλικής παραγωγής, επειδή επιλέχθηκε και αυτό ώστε να είναι αγγλόφωνο, με ελληνικούς υπότιτλους, όπως και τα άλλα. Στόχος του ντοκιμαντέρ ήταν η εισαγωγή της ουδέτερης συναισθηματικής διάθεσης.

Το πρόσωπο που εμφανίζεται είναι ένας λευκός άνδρας, 35 – 40 ετών, ο οποίος παρουσιάζει κάποιες τεχνικές ψαρέματος στο ποτάμι. Το θέμα του ντοκιμαντέρ θεωρήθηκε εντελώς ουδέτερο για τα υποκείμενα που ήταν έλληνες, νέοι, φοιτητές, στην πλειοψηφία τους κάτοικοι Αθηνών ή Πειραιώς, χωρίς την κουλτούρα, σε ατομικό ή οικογενειακό επίπεδο του ανθρώπου που ζει σε περιοχή με μεγάλα ποτάμια.

Επειδή το θέμα ήταν αδιάφορο για τα υποκείμενα, θα μπορούσε για τον ίδιο λόγο να ήταν και εκνευριστικό κατά την παρακολούθησή του, με αποτέλεσμα να προκαλέσει συναισθήματα άγχους παρά ουδετερότητας. Το ενδεχόμενο αυτό θεωρήθηκε ιδιαίτερα μικρό, επειδή η παρουσίαση των τεχνικών γινόταν στο φυσικό χώρο του ποταμιού, έτσι ώστε να έχει μεν ουδέτερο εκπαιδευτικό χαρακτήρα για ένα αδιάφορο, πιθανότατα, θέμα, αλλά η παρακολούθησή του να είναι ανεκτή λόγω της εικόνας του περιβάλλοντος χώρου. Οποσδήποτε, βέβαια, οι σκηνές που επιλέχθηκαν δεν ήταν φυσιολατρικές, ώστε να εισάγουν συναισθήματα ευχαρίστησης και απόλαυσης του τοπίου.

2.γ) Το τελικό Ερωτηματολόγιο

Το τυποποιημένο ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε στα υποκείμενα μετά την προβολή, ήταν ανώνυμο και αποτελείτο από τρεις σελίδες (βλ. Παράρτημα).

Στην πρώτη σελίδα περιέχονταν τρεις ερωτήσεις. Στις δύο πρώτες : «Πώς σας έκανε να αισθανθείτε το video που παρακολουθήσατε;», «Πώς αισθάνεστε αυτή τη στιγμή;», τα υποκείμενα καλούνταν να απαντήσουν με την βοήθεια μιας 7βάθμιας κλίμακας όπου η τιμή 1 αντιστοιχούσε στο άκρο της κλίμακας «πολύ δυσάρεστα» και η τιμή 7, στο «πολύ ευχάριστα». Στην τρίτη ερώτηση «Ποιο από τα παρακάτω συναισθήματα περιγράφει καλύτερα την συναισθηματική σας κατάσταση αυτή την στιγμή;», τα υποκείμενα μπορούσαν να επιλέξουν ένα από τα παρακάτω συναισθήματα : *χαρά, ευχάριστη ηρεμία, ουδετερότητα, ελαφριά μελαγχολία, λύπη, άγχος, θυμός.*

Στην δεύτερη σελίδα του ερωτηματολογίου δόθηκε η ερώτηση «Σε ποιο βαθμό, κατά τη γνώμη σας, οι παρακάτω ιδιότητες χαρακτηρίζουν τους αλκοολικούς;». Τα υποκείμενα καλούνταν να βαθμολογήσουν με την βοήθεια μιας 7βάθμιας κλίμακας (όπου η τιμή 1 αντιστοιχούσε στο «καθόλου» και η τιμή 7 στο «πάρα πολύ»), τις ιδιότητες που προέκυψαν από το προκαταρκτικό στάδιο έρευνας : *ψυχική δύναμη, επιθετικότητα, καλή φυσική κατάσταση, κυκλοθυμική συμπεριφορά, υπευθυνότητα, αρμονικές προσωπικές σχέσεις, αφρόντιστη εμφάνιση.*

Στην τρίτη σελίδα, δόθηκε η ερώτηση «Σε ποιο βαθμό, κατά τη γνώμη σας, τα παρακάτω επίθετα χαρακτηρίζουν τους Γερμανούς;». Τα υποκείμενα καλούνταν να βαθμολογήσουν με την βοήθεια μιας 7βάθμιας κλίμακας (όπου η τιμή 1 αντιστοιχούσε στο «καθόλου» και η τιμή 7 στο «πάρα πολύ»), τα επίθετα που προέκυψαν από το προηγούμενο στάδιο έρευνας : *αυθόρμητος, εργατικός, οργανωτικός, σωβινιστής, γενναιόδωρος, πειθαρχημένος, θερμός.*

Επιπλέον, στο τέλος της τρίτης σελίδας, ζητήθηκαν κάποια προσωπικά χαρακτηριστικά των υποκειμένων : φύλο, ηλικία, τόπος διαμονής καθώς και το Τμήμα και εξάμηνο φοίτησης.

2.δ) Η Διαδικασία

Το πείραμα πραγματοποιήθηκε σε δύο διαφορετικές ημέρες και σε δύο διαφορετικά αμφιθέατρα του Παντείου Πανεπιστημίου. Την πρώτη ημέρα εκτελέστηκε η διαδικασία για τις συνθήκες θετικής και αρνητικής διάθεσης και την δεύτερη ημέρα, η διαδικασία για την συνθήκη ουδέτερης διάθεσης. Οι προβολές πραγματοποιήθηκαν μεσημεριανές ώρες, με αντίστοιχες εξωτερικές καιρικές συνθήκες.⁷

Τα υποκείμενα κάθισαν μπροστά από μια εντοιχισμένη οθόνη, σε ομάδες των 4 – 10 ατόμων. Οι προβολές επαναλήφθηκαν, έως ότου συμπληρωθεί το σύνολο των υποκειμένων κάθε πειραματικής συνθήκης. Κάθε προβολή διαρκούσε περίπου 3 λεπτά.

Μετά το τέλος της κάθε προβολής, μοιράστηκαν ερωτηματολόγια στα υποκείμενα και τους ζητήθηκε να τα συμπληρώσουν χωρίς να συνομιλούν μεταξύ τους, χωρίς όμως η οδηγία αυτή, να γίνει απόλυτα σεβαστή. Στη συνέχεια, ενημερώθηκαν ατομικά, για το σκοπό του πειράματος, τα υποκείμενα που ενδιαφέρθηκαν να τον μάθουν.

2.δ.ι) Ο χειρισμός της διάθεσης (αρνητική, ουδέτερη, θετική)

Οι τρεις πειραματικές συνθήκες αφορούν σε τρεις διαφορετικές συναισθηματικές διαθέσεις των υποκειμένων, την *αρνητική διάθεση*, την *ουδέτερη διάθεση* και την *θετική διάθεση*. Ο χειρισμός της μεταβλητής πραγματοποιήθηκε με την προβολή του video. Το κωμικό απόσπασμα ταινίας στόχευε στο να διαμορφώσει

⁷ Όπως αναφέρουν οι Bohner και συν. (1991), στο πείραμα 1 των Schwarz και Clore (1983) υπήρξαν στοιχεία που έδειχναν ότι οι καιρικές συνθήκες επδρούν στη διάθεση των ατόμων.

θετική διάθεση, το δραματικό απόσπασμα να διαμορφώσει αρνητική διάθεση και το ντοκιμαντέρ, ουδέτερη διάθεση.

Στο ερωτηματολόγιο που διενεμήθη στο τέλος της κάθε προβολής, τα υποκείμενα απάντησαν στις ερωτήσεις «Πώς σας έκανε να αισθανθείτε το video που παρακολουθήσατε;» και «Πώς αισθάνεστε αυτή τη στιγμή;» με τη βοήθεια μιας 7βάθμιας κλίμακας όπου η τιμή 1 αντιστοιχούσε στο άκρο της κλίμακας «πολύ δυσάρεστα» και η τιμή 7, στο «πολύ ευχάριστα». Οι ερωτήσεις αυτές είχαν στόχο την διερεύνηση της αποτελεσματικότητας του προβαλλόμενου video στον χειρισμό της συναισθηματικής διάθεσης καθώς και στην διάγνωση της συναισθηματικής κατάστασης των υποκειμένων κατά την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

Η τρίτη ερώτηση : «Ποιο από τα παρακάτω συναισθήματα περιγράφει καλύτερα την συναισθηματική σας κατάσταση αυτή την στιγμή;», είχε επικουρικό ρόλο στην επεξεργασία των απαντήσεων. Ο αρχικός στόχος της ήταν ο εντοπισμός υποκειμένων των οποίων η διάθεση μεταφραζόταν σε άγχος ή θυμό, ώστε να εξαιρεθούν από την ανάλυση δεδομένων. Όπως προαναφέρθηκε, εντοπίστηκαν δύο υποκείμενα που δήλωσαν ότι αισθάνθηκαν άγχος και οι απαντήσεις τους εξαιρέθηκαν από την ανάλυση δεδομένων. Στην συνέχεια όμως, τα συναισθήματα που δηλώθηκαν στην ερώτηση αυτή χρησίμευσαν ως συμπληρωματικές επιβεβαιωτικές πληροφορίες για την ασφαλέστερη διάγνωση της διάθεσης.

2.δ.ii) Ο χειρισμός της διάθεσης ως προς τη σχέση της με την πηγή και ομάδα-στόχο

Η δεύτερη ανεξάρτητη μεταβλητή του πειραματικού σχεδίου, είναι η διάθεση που διακρίνεται σε *ενδογενή* ή *συμπτωματική*.

Ο χειρισμός της μεταβλητής πραγματοποιήθηκε με συνδυασμό του video και του ερωτηματολογίου. Το video που αφορά στις συνθήκες αρνητικής και θετικής διάθεσης, έχει πρωταγωνιστή έναν αλκοολικό, οπότε ενεργοποιεί το στερεότυπο για τους αλκοολικούς, ενώ το ερωτηματολόγιο αναφέρεται τόσο στο στερεότυπο των αλκοολικών, όσο και στο στερεότυπο των Γερμανών.

Έτσι, οι αποκρίσεις των υποκειμένων στην ερώτηση «Σε ποιο βαθμό, κατά τη γνώμη σας, οι παρακάτω ιδιότητες χαρακτηρίζουν τους αλκοολικούς;», εντάσσονται στη συνθήκη ενδογενούς συναισθήματος (όπου η ομάδα-στόχος αποτελεί και πηγή της θετικής ή αρνητικής διάθεσης), ενώ οι αποκρίσεις των υποκειμένων στην ερώτηση «Σε ποιο βαθμό, κατά τη γνώμη σας, τα παρακάτω επίθετα χαρακτηρίζουν τους Γερμανούς;», εντάσσονται στην συνθήκη συμπτωματικού συναισθήματος (όπου η ομάδα-στόχος είναι άσχετη με την πηγή της συναισθηματικής διάθεσης).

2.δ.iii) Μέτρηση εξαρτημένων μεταβλητών

Το ερωτηματολόγιο περιείχε μια ερώτηση που αφορούσε στους αλκοολικούς και μια ερώτηση που αφορούσε στους Γερμανούς. Η κάθε μια από αυτές, περιείχε μια λίστα από χαρακτηριστικά, επιβεβαιωτικά ή διαψευδικά του αντίστοιχου στερεοτύπου και ζητούσε από τα υποκείμενα να δηλώσουν -χρησιμοποιώντας μια 7βάθμια κλίμακα – σε ποιο βαθμό, τα χαρακτηριστικά αυτά, χαρακτήριζαν την κάθε ομάδα. Τα χαρακτηριστικά που χρησιμοποιήθηκαν, ήταν εκείνα που προέκυψαν κατά το προκαταρκτικό στάδιο διερεύνησης των στερεοτύπων.

Συγκεκριμένα, αναφορικά με τους αλκοολικούς, επιλέχθηκαν τρία επιβεβαιωτικά (επιθετικότητα, κυκλοθυμική συμπεριφορά, αφρόντιστη εμφάνιση) και

τέσσερα μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά.(ψυχική δύναμη, καλή φυσική κατάσταση, υπευθυνότητα, αρμονικές προσωπικές σχέσεις), του στερεοτύπου. Αναφορικά με τους Γερμανούς, επιλέχθηκαν τέσσερα επιβεβαιωτικά (εργατικός, οργανωτικός, σωβινιστής, πειθαρχημένος) και τρία μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά.(αυθόρμητος, γενναιόδωρος, θερμός), του στερεοτύπου.

Στόχος της μέτρησης είναι η διερεύνηση διαφορών στις αποδόσεις των υποκειμένων, έτσι όπως εκφράζονται με την 7βάθμια κλίμακα που συνοδεύει κάθε χαρακτηριστικό, ανάλογα με την συναισθηματική διάθεση (αρνητική, ουδέτερη, θετική) και το είδος του συναισθήματος, ενδογενούς ή συμπτωματικού.

Σύμφωνα με τις υποθέσεις, προβλέπεται ότι στην περίπτωση της ενδογενούς διάθεσης, τα επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά θα αποδοθούν στους αλκοολικούς, σε μεγαλύτερο βαθμό, στην συνθήκη αρνητικής διάθεσης από ότι στη συνθήκη θετικής διάθεσης και τα μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά θα αποδοθούν στους αλκοολικούς, σε μικρότερο βαθμό στη συνθήκη αρνητικής διάθεσης από ότι στη συνθήκη θετικής διάθεσης. Επίσης, στην περίπτωση της συμπτωματικής διάθεσης, προβλέπεται ότι τα επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά θα αποδοθούν στους γερμανούς, σε μικρότερο βαθμό στην συνθήκη αρνητικής διάθεσης από ότι στη συνθήκη ουδέτερης διάθεσης και σε ακόμα μικρότερο βαθμό από ότι στη συνθήκη θετικής διάθεσης. Ακριβώς το αντίθετο θα συμβεί με τα μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά, τα οποία θα αποδοθούν σε μεγαλύτερο βαθμό στη συνθήκη αρνητικής διάθεσης και στο μικρότερο, κατά σειρά, βαθμό, στη συνθήκη θετικής συμπτωματικής διάθεσης.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1) Αποτελεσματικότητα του χειρισμού της διάθεσης

Ο έλεγχος της επιτυχίας του χειρισμού της διάθεσης βασίστηκε στις απαντήσεις που έδωσαν τα υποκείμενα στις δύο πρώτες ερωτήσεις που περιείχονταν στο ερωτηματολόγιο.

Εφαρμόστηκε One-way ANOVA με Duncan post-hoc συγκρίσεις, στις απαντήσεις των υποκειμένων στην ερώτηση «Πώς σας έκανε να αισθανθείτε το video που παρακολούθησατε;» και προέκυψε ότι η προβολή του οπτικοακουστικού υλικού είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα στη διάθεση των υποκειμένων. $F(2,41) = 3,64$, $p < ,0001$. Πράγματι, οι μέσοι όροι των απαντήσεων, έδειξαν ότι τα υποκείμενα που παρακολούθησαν το κωμικό απόσπασμα στο video, αισθάνθηκαν πιο ευχάριστα (M.O.= 4,79, όπου 7= «πολύ ευχάριστα») από τα υποκείμενα που παρακολούθησαν το ντοκιμαντέρ με τις τεχνικές ψαρέματος (M.O.= 3,86), τα οποία με τη σειρά τους αισθάνθηκαν λίγο πιο ευχάριστα από τα υποκείμενα που παρακολούθησαν το δραματικό απόσπασμα ταινίας (M.O.= 3,14). Η μεταξύ τους σύγκριση με Duncan post-hoc, έδειξε ότι καθένας από αυτούς τους μέσους όρους είχε στατιστικά σημαντική διαφορά από κάθε έναν από τους υπόλοιπους δύο μέσους όρους.

Επίσης, οι απαντήσεις των υποκειμένων στην ερώτηση «Πώς αισθάνεστε αυτή τη στιγμή;», επιβεβαίωσαν την επίδραση του video στην υποκειμενική διάθεση των υποκειμένων. $F(2,41) = 29,43$, $p < ,0001$. Οι post-hoc συγκρίσεις στους μέσους όρους των απαντήσεων έδειξαν ότι καθένας από αυτούς τους μέσους όρους είχε στατιστικά σημαντική διαφορά από κάθε έναν από τους υπόλοιπους δύο μέσους

όρους. Επίσης, τα υποκείμενα που παρακολούθησαν το κωμικό απόσπασμα ταινίας, δήλωσαν ότι αισθάνονταν την συγκεκριμένη στιγμή πιο ευχάριστα (Μ.Ο.= 4,93, όπου 7= «πολύ ευχάριστα») από τα υποκείμενα που παρακολούθησαν το ντοκιμαντέρ (Μ.Ο.= 3,93), τα οποία αισθάνονταν πιο ευχάριστα από τα υποκείμενα που παρακολούθησαν το video της συνθήκης αρνητικής διάθεσης (Μ.Ο.= 3,29).

Τέλος, συγκρίνοντας τους μέσους όρους που αφορούν την κάθε διάθεση, ανάμεσα στις δύο ερωτήσεις, παρατηρούμε ότι έχουν πολύ μικρές διαφορές μεταξύ τους.

2) Η επίδραση της συναισθηματικής διάθεσης

Στη συνέχεια έγινε μια σειρά από One-way ANOVA's με Duncan post-hoc συγκρίσεις, με ανεξάρτητη μεταβλητή την προκληθείσα διάθεση και εξαρτημένες μεταβλητές, τα επιβεβαιωτικά και μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά των δύο στερεοτύπων, που περιέχονταν στο ερωτηματολόγιο⁸.

2.α.) Η επίδραση της ενδογενούς διάθεσης

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπήρχε στατιστική σημαντικότητα $p < ,05$, μόνο για ένα επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό του στερεοτύπου του αλκοολικού και συγκεκριμένα για την «επιθετικότητα». $F(2,41) = 18,72$, $p = ,035$. Οι post-hoc

⁸ Εξετάστηκε η εσωτερική συνέπεια των χαρακτηριστικών (Cronbach's alpha) τόσο για τα επιβεβαιωτικά όσο και για τα μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά, τόσο του στερεοτύπου του αλκοολικού, όσο και του Γερμανού και δεν διαπιστώθηκε, σε καμία περίπτωση, δείκτης $\alpha > ,750$. Συνεπώς, οι αναλύσεις έγιναν χωριστά για το καθένα επιμέρους χαρακτηριστικό.

συγκρίσεις στους μέσους όρους των απαντήσεων (Βλ. Πίνακα 1, στο Παράρτημα), έδειξαν ότι ο μέσος όρος της αρνητικής διάθεσης είχε στατιστικά σημαντική διαφορά από τον μέσο όρο της θετικής διάθεσης και με κατεύθυνση σύμφωνη με την θεωρητική υπόθεση. Πράγματι, τα υποκείμενα της αρνητικής διάθεσης αξιολόγησαν πιο στερεοτυπικά την ομάδα των αλκοολικών (συμφωνία διάθεσης και στερεοτύπου) από τα υποκείμενα της συνθήκης θετικής διάθεσης (ασυμφωνία διάθεσης και στερεοτύπου). Είναι πιθανό, τα υποκείμενα της θετικής διάθεσης να συνυπολόγισαν, ως εξατομικευμένη πληροφορία, την απουσία επιθετικότητας στην συμπεριφορά του ήρωα, στο κωμικό απόσπασμα ταινίας που παρακολούθησαν.

Όμως, η απουσία στατιστικής σημαντικότητας για τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά του στερεοτύπου, δημιούργησε μεγάλο προβληματισμό.

Η επισκόπηση των μέσων όρων στις εκτιμήσεις των υποκειμένων για τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά, παρά την απουσία στατιστικής σημαντικότητας, έδειξε ότι, αναφορικά με το στερεότυπο του αλκοολικού, οι μέσοι όροι των απαντήσεων των υποκειμένων ήταν προς την αναμενόμενη κατεύθυνση, σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο της ενδογενούς διάθεσης, για τα τρία μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά του στερεοτύπου την «ψυχική δύναμη» (Μ.Ο. αρνητικής δ.=1,57 / Μ.Ο. θετικής δ.=2,64), την «καλή φυσική κατάσταση» (Μ.Ο. αρνητικής δ.=1,50 / Μ.Ο. θετικής δ.=2,29) και τις «αρμονικές προσωπικές σχέσεις» (Μ.Ο. αρνητικής δ.=1,93 / Μ.Ο. θετικής δ.=2,57). Αντίθετα, διαφωνούσαν με την θεωρητική υπόθεση, για τα υπόλοιπα επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά. Επίσης, παρατηρήθηκε μία σύμπτωση, σχεδόν, των μέσων όρων των απαντήσεων σε όλες τις συνθήκες, για την κατηγορία «υπευθυνότητα» (Μ.Ο. αρν. δ.=1,93 / Μ.Ο. ουδετ. δ.=1,86 / Μ.Ο. θετ. δ.=1,71) που δήλωναν ισχυρή έλλειψη υπευθυνότητας στους αλκοολικούς, ωσάν να ήταν γενική αλήθεια.

Στην πράξη, λόγω της απουσίας στατιστικής σημαντικότητας, τα αποτελέσματα αυτά δεν έχουν κανένα ουσιαστικό νόημα.

2.β.) Η επίδραση της συμπτωματικής διάθεσης

Τα αποτελέσματα έδειξαν απουσία στατιστικής σημαντικότητας για όλα τα χαρακτηριστικά του στερεοτύπου του Γερμανού.

Η επισκόπηση των μέσων όρων των εκτιμήσεων των υποκειμένων για τα χαρακτηριστικά αυτά, παρά την απουσία στατιστικής σημαντικότητας, έδειξε ότι, οι απαντήσεις των υποκειμένων ήταν προς την αναμενόμενη κατεύθυνση, σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο της συμπτωματικής διάθεσης, για ένα επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, το «σωβινιστής» (Μ.Ο. αρν. $\delta = 4,21$ / Μ.Ο. ουδετ. $\delta = 4,71$ / Μ.Ο. θετ. $\delta = 5,00$) και δύο μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά του στερεοτύπου του Γερμανού, το «γενναιόδωρος» (Μ.Ο. αρν. $\delta = 3,71$ / Μ.Ο. ουδετ. $\delta = 3,43$ / Μ.Ο. θετ. $\delta = 3,07$) και το «θερμός» (Μ.Ο. αρν. $\delta = 2,71$ / Μ.Ο. ουδετ. $\delta = 2,43$ / Μ.Ο. θετ. $\delta = 2,14$). Πράγματι, τα υποκείμενα της θετικής διάθεσης αξιολόγησαν πιο στερεοτυπικά (εμφανίζουν τον μεγαλύτερο μέσο όρο για το επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, και τον μικρότερο μέσο όρο για τα μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά) την ομάδα των Γερμανών από τα υποκείμενα της ουδέτερης διάθεσης. Με τον ίδιο τρόπο και τα υποκείμενα της ουδέτερης διάθεσης αξιολόγησαν πιο στερεοτυπικά τους Γερμανούς, από τα υποκείμενα της αρνητικής διάθεσης.

Λόγω, όμως της απουσίας στατιστικής σημαντικότητας, τα στοιχεία αυτά δεν μπορούν να σχολιαστούν.

Η απουσία ευρημάτων στην περίπτωση της συμπτωματικής διάθεσης χρήζει ερμηνείας πολύ περισσότερο, διότι ο χειρισμός της διάθεσης με προβολή κωμικού ή

δραματικού video, έχει χρησιμοποιηθεί με επιτυχία, σε πολλά πειράματα, παρέχοντας ικανοποιητικά ευρήματα.

3) Διερεύνηση της επίδρασης της συμπτωματικής διάθεσης με χρήση του περιγραφόμενου συναισθήματος

Προκειμένου να ερμηνευθεί η απουσία ευρημάτων και ειδικά στην περίπτωση της συμπτωματικής διάθεσης, που έχει διερευνηθεί πειραματικά από πληθώρα ερευνών, με επιτυχημένα αποτελέσματα, διερευνήθηκε κατ'αρχήν η πιθανότητα να μην έχει εντοπιστεί σωστά η συναισθηματική διάθεση των υποκειμένων κατά την διάρκεια του πειραματικού έργου.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η στατιστική ανάλυση έδειξε ότι ο χειρισμός της διάθεσης πέτυχε, σύμφωνα με τον έλεγχο που βασίστηκε στις απαντήσεις των υποκειμένων στις ερωτήσεις: «Πώς σας έκανε να αισθανθείτε το video που παρακολουθήσατε;» και «Πώς αισθάνεστε αυτή τη στιγμή;». Επιπλέον, η ανάλυση των απαντήσεων στις ερωτήσεις αυτές έδειξε ότι οι μέσοι όροι κάθε διάθεσης στην ερώτηση «Πώς σας έκανε να αισθανθείτε το video που παρακολουθήσατε;» είχαν ελάχιστη διαφορά από τους αντίστοιχους μέσους όρους στην ερώτηση «Πώς αισθάνεστε αυτή τη στιγμή;», δηλαδή δεν εντοπίστηκε διαφορά στην διάθεση των υποκειμένων, που οφειλόταν στο video, και στην διάθεση που δήλωσαν ότι είχαν εκείνη τη στιγμή.

Όμως, περαιτέρω διερεύνηση της διάθεσης των υποκειμένων με βάση τις απαντήσεις τους στην ερώτηση «Ποιο από τα παρακάτω συναισθήματα περιγράφει καλύτερα την συναισθηματική σας κατάσταση αυτή την στιγμή;» έδειξε ορισμένες

αντιφάσεις ανάμεσα στην δηλωμένη διάθεση με βάση την 7βάθμια κλίμακα, δηλαδή τον έλεγχο χειρισμού της διάθεσης και την περιγραφή της διάθεσης (βλ. Πίν. 3).

Συνεπώς, μπορεί να τα υποκείμενα να εξέφρασαν διαφορετικά την διάθεσής τους σε ρητό επίπεδο και ουσιαστικά, να ένιωθαν διαφορετικά.

**Κατανομή των υποκειμένων με βάση το περιγραφόμενο συναίσθημα
ανά τιμή παρούσας διάθεσης**

	Περιγραφόμενο συναίσθημα					
	Τιμές κλίμακας	Χαρά	Ευχάριστη ηρεμία	Ουδέτεροτητα	Ελαφριά μελαγχολία	Λύπη
Πώς αισθάνεστε αυτή τη στιγμή; (δηλωμένη παρούσα διάθεση)	1.					
	2.					
	3.			9,1%	90,9%	
	4.		9,5%	52,4%	38,1%	
	5.		62,5%	25,0%	12,5%	
	6.		100,0%			
	7.					
Σύνολο			21,4	33,3%	45,2%	

Πίνακας 3.

Σημ.: τιμή 1 = «Πολύ δυσάρεστα» / τιμή 7 = «Πολύ ευχάριστα»

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω πίνακα, ένα ποσοστό 38,1% των υποκειμένων που δήλωσαν το ουδέτερο μέσο της κλίμακας (4), προσδιόρισαν την συναισθηματική τους κατάσταση ως «ελαφριά μελαγχολία» και ένα μικρό ποσοστό 9,5%, ως «ευχάριστη ηρεμία». Επίσης, ένα ποσοστό 37,5% των υποκειμένων που τοποθέτησαν τη διάθεσή τους πάνω από το μέσο της κλίμακας, επέλεξαν

συναισθήματα όπως η «ουδετερότητα» (το 25,0%) ή η «ελαφριά μελαγχολία» (το 12,5%).

Η κατανομή που παρουσιάζεται στον Πίνακα 3., δεν λαμβάνει υπόψη τις πειραματικές συνθήκες στις οποίες είχαν κατανεμηθεί τα υποκείμενα (με βάση το video). Όμως, για την επεξεργασία της επίδρασης της συμπτωματικής διάθεσης, δεν έχει σημασία ο τρόπος χειρισμού της διάθεσης, αλλά μόνο η συναισθηματική κατάσταση των υποκειμένων, κατά τη διάρκεια του πειραματικού έργου.

Βέβαια, το εύρος των συναισθημάτων που δηλώθηκαν είναι περιορισμένο (ευχάριστη ηρεμία, ουδετερότητα, ελαφριά μελαγχολία) και δεν εκφράζει ισχυρότερα συναισθήματα λύπης ή χαράς. Είναι, όμως, πιθανό, ο περιορισμός του εύρους των συναισθημάτων, εξ' αρχής, στο ερωτηματολόγιο, να έχει αποκλείσει την παρουσία συναισθημάτων που ίσως βρίσκονται στο ενδιάμεσο της απόστασης ανάμεσα στην ευχάριστη ηρεμία και τη χαρά ή την ελαφριά μελαγχολία και τη λύπη.

Για το λόγο αυτό, η μεταβλητή «Περιγραφόμενο συναίσθημα» ανακωδικοποιήθηκε αποκτώντας 3 νέες τιμές, όπου η ελαφριά μελαγχολία ισοδυναμούσε με αρνητική διάθεση, η ουδετερότητα με ουδέτερη διάθεση και η ευχάριστη ηρεμία ισοδυναμούσε με την θετική διάθεση. Αυτή η μεταβλητή χρησιμοποιήθηκε για την ανακατανομή των υποκειμένων σε 3 ομάδες, με βάση τα δηλωμένα συναισθήματα και όχι πλέον, με βάση το περιεχόμενο του video που αποτέλεσε το μέσο χειρισμού της διάθεσης.

Στη νέα σύνθεση των ομάδων, η αρνητική διάθεση (ελαφρά μελαγχολία) αντιπροσωπευόταν από 19 υποκείμενα, η ουδέτερη διάθεση από 14 υποκείμενα και η θετική διάθεση (ευχάριστη ηρεμία) από 9 υποκείμενα. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε μια σειρά από One-way ANOVA's, με εξαρτημένες μεταβλητές τα χαρακτηριστικά που αφορούσαν στο στερεότυπο για τους Γερμανούς.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπήρχε στατιστική σημαντικότητα (και μάλιστα ισχυρή), μόνο για ένα επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό και συγκεκριμένα για το χαρακτηριστικό «εργατικός». $F(2,41) = 4,55, p=,017$. Οι post-hoc συγκρίσεις στους μέσους όρους των απαντήσεων για κάθε συνθήκη (Βλ. Πίνακα 2, στο Παράρτημα), έδειξαν ότι ο μέσος όρος της θετικής διάθεσης είχε στατιστικά σημαντική διαφορά από τους άλλους δύο, ενώ δεν παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στους μέσους όρους της ουδέτερης και αρνητικής διάθεσης. Πιο συγκεκριμένα, τα υποκείμενα της θετικής διάθεσης αξιολόγησαν πιο στερεοτυπικά τους αλκοολικούς, δίνοντας υψηλότερες τιμές στο επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό «εργατικός», από τα υποκείμενα των άλλων διαθέσεων. Τα υποκείμενα της αρνητικής διάθεσης αξιολόγησαν λιγότερο στερεοτυπικά τους αλκοολικούς από τα υποκείμενα της ουδέτερης διάθεσης, αλλά χωρίς στατιστικά σημαντική διαφορά των μέσων όρων.

Συνεπώς, το αποτέλεσμα είναι σε μεγάλο βαθμό, σύμφωνο με την πρώτη θεωρητική υπόθεση που αφορά στην συμπτωματική διάθεση, εφόσον τα υποκείμενα της θετικής διάθεσης αξιολόγησαν πιο στερεοτυπικά τους Γερμανούς από τα υποκείμενα της ουδέτερης και της αρνητικής διάθεσης.

4) Διερεύνηση της επίδρασης της διάθεσης με προϋπόθεση την σύμπτωση της προκληθείσας διάθεσης (όπως ορίστηκε αρχικά από την προβολή) και του περιγραφόμενου συναισθήματος (όπως εκφράστηκε στο ερωτηματολόγιο)

Η χρήση του περιγραφόμενου συναισθήματος (για την κατάταξη των υποκειμένων ανάλογα με την περιγραφόμενη διάθεση) στην προηγούμενη στατιστική ανάλυση, απέδωσε ένα στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα στην περίπτωση της

συμπτωματικής διάθεσης (ενώ πριν δεν υπήρχε κανένα), προκύπτει όμως και πάλι, απουσία ουσιαστικών ευρημάτων.

Το ζήτημα που προκύπτει είναι η καταλληλότητα της μεταβλητής «περιγραφόμενο συναίσθημα», ως αποκλειστικού κριτηρίου για τον αξιόπιστο προσδιορισμό της παρούσας διάθεσης των υποκειμένων, έστω και για τον έλεγχο της επίδρασης της συμπτωματικής διάθεσης, μόνο. Οι παρατηρούμενες αντιφάσεις ανάμεσα στην τιμή της μεταβλητής «Πώς αισθάνεστε αυτή τη στιγμή;» και το δηλωμένο συναίσθημα, δεν καταδεικνύουν μία από τις δύο διασταυρούμενες μεταβλητές ως πιο αξιόπιστη για την καλύτερη καταγραφή της «πραγματικής» συναισθηματικής διάθεσης.

Παράλληλα, θεωρείτο δεδομένο ότι η διάθεση των υποκειμένων της θετικής και αρνητικής διάθεσης κατά την αξιολόγηση των αλκοολικών ήταν ενδογενής. Αυτό όμως σημαίνει ότι πράγματι προκλήθηκε από την συμπεριφορά του αλκοολικού ήρωα κάθε ταινίας, δηλαδή από την προβολή του video. Ο έλεγχος του χειρισμού της διάθεσης και η σύγκριση ανάμεσα στους μέσους όρους των απαντήσεων που δόθηκαν για κάθε διάθεση, στις ερωτήσεις «Πώς σας έκανε να αισθανθείτε το video που παρακολουθήσατε;» και «Πώς αισθάνεστε αυτή τη στιγμή;», αποτελεί ένδειξη για το ότι η παρούσα διάθεση (έτσι όπως δηλώθηκε από τα υποκείμενα, στην 7βάθμια κλίμακα), οφείλεται στην προβολή του video.

Όμως, υπάρχει πάντα το ζήτημα της διάθεσης που φέρει το υποκείμενο στο χώρο της διεξαγωγής του πειράματος, ανεξάρτητα από το πείραμα και «μολύνει» τα πειραματικά δεδομένα. Οι αντιφάσεις του Πίνακα 3, μπορεί να οφείλονται σε ανάλογη διάσταση ανάμεσα στην ανεξάρτητη από το πείραμα διάθεση του υποκειμένου (εξωγενής μεταβλητή) και την διάθεση που εισήχθη πειραματικά.

Οι τιμές της μεταβλητής «περιγραφόμενο συναίσθημα» που εκφράζονται από τις απαντήσεις στην ερώτηση «Ποιο από τα παρακάτω συναισθήματα περιγράφει καλύτερα την συναισθηματική σας κατάσταση αυτή την στιγμή» αποτελούν συμπληρωματικές πληροφορίες για τον εντοπισμό της πραγματικής διάθεσης των υποκειμένων, εφόσον αντιφάσκουν σε κάποιες περιπτώσεις με τις συναισθηματικές διαθέσεις που αντικατοπτρίζονται στις τιμές της μεταβλητής «δηλωμένη παρούσα διάθεση», δηλαδή στις απαντήσεις στην ερώτηση «Πώς αισθάνεστε αυτή τη στιγμή;». Παράλληλα, όμως, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τον χειρισμό της διάθεσης που επιτεύχθηκε με την προβολή του video. Προκειμένου να συνδέσουμε τις δύο πληροφορίες, δηλαδή το περιγραφόμενο συναίσθημα (ελαφριά μελαγχολία, ουδετερότητα, ήρεμη ευχαρίστηση) και την συνθήκη προκληθείσας διάθεσης (όπως καθορίστηκε από την προβολή του video), σχηματίσαμε τον παρακάτω πίνακα :

**Κατανομή των υποκειμένων με βάση το περιγραφόμενο συναίσθημα
ανά συνθήκη προκληθείσας διάθεσης**

			Συνθήκη διάθεσης			Σύνολο
			Αρνητική	Ουδέτερη	Θετική	
Περιγραφόμενο συναίσθημα	Ελαφριά μελαγχολία	N	13	2	4	19
		%	68,4%	10,5%	21,1%	100,0%
	Ουδετερότητα	N	1	10	3	14
		%	7,1%	71,4%	21,4%	100,0%
	Ήρεμη ευχαρίστηση	N		2	7	9
		%		22,2%	77,8%	100,0%
Σύνολο	N	14	14	14	42	
	%	33,3%	33,3%	33,3%	100,0%	

Πίνακας 4.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 4., το 77,8% των υποκειμένων που δήλωσαν ότι αισθάνονταν ήρεμη ευχαρίστηση είχαν παρακολουθήσει το video της θετικής διάθεσης, το 71,4% των υποκειμένων που δήλωσαν ότι αισθάνονταν ουδετερότητα, είχαν παρακολουθήσει το video της ουδέτερης διάθεσης, και το 68,4% εκείνων που δήλωσαν ότι αισθάνονταν ελαφριά μελαγχολία είχαν παρακολουθήσει το video της αρνητικής διάθεσης. Όμως, το 21,4% των υποκειμένων που δήλωσαν ότι αισθάνονταν ουδετερότητα είχαν παρακολουθήσει το video της αρνητικής διάθεσης και το 21,1% εκείνων που δήλωσαν ότι αισθάνονταν ευχάριστη ηρεμία είχαν παρακολουθήσει, επίσης, το video της αρνητικής διάθεσης.

Για τους λόγους αυτούς, δημιουργήθηκε μια νέα μεταβλητή, η οποία αντιστοιχούσε κάθε μια από τις τρεις πειραματικές συνθήκες προκληθείσας διάθεσης (αρνητική, ουδέτερη και θετική) σε κάθε ένα από τα συναισθήματα που δηλώθηκαν στο ερωτηματολόγιο (ελαφριά μελαγχολία, ουδετερότητα, ευχάριστη ηρεμία).

Από το σύνολο των υποκειμένων επιλέχθηκαν μόνο εκείνα, όπου, η πειραματική συνθήκη στην οποία ανήκαν, συμφωνούσε με το περιγραφόμενο συναίσθημα. Για παράδειγμα, τα υποκείμενα της συνθήκης αρνητικής διάθεσης που δήλωσαν ότι αισθάνονταν ελαφριά μελαγχολία. Με τον τρόπο αυτό, περιορίζεται ο αριθμός των υποκειμένων του πειράματος, αλλά αυξάνονται οι πιθανότητες να εντοπίσουμε τις πραγματικές συνθήκες διάθεσης ώστε να ελπίζουμε σε πιο αξιόπιστα αποτελέσματα.

Το νέο δείγμα : Ο συνολικός αριθμός των υποκειμένων που συμμετείχαν σε αυτή την ανάλυση ήταν 30, εκ των οποίων 13 άτομα αντιπροσώπευαν την συνθήκη αρνητικής διάθεσης, 10 υποκείμενα την συνθήκη ουδέτερης διάθεσης και μόνο 7 υποκείμενα την συνθήκη θετικής διάθεσης. Στο νέο δείγμα υποκειμένων αντιπροσωπεύονταν όλα τα τμήματα φοίτησης που συμμετείχαν στην αρχική

ανάλυση στοιχείων. Παρά το γεγονός ότι ούτε το τμήμα φοίτησης, ούτε το φύλο αποτελούν ανεξάρτητες μεταβλητές στο θεωρητικό μας μοντέλο, αναφέρουμε πληροφοριακά ότι η σύνθεση των ομάδων ως προς το φύλο χαρακτηρίστηκε από ισότιμη αντιπροσώπευση στις συνθήκες αρνητικής και ουδέτερης διάθεσης και από υπεραντιπροσώπευση των ανδρών στη συνθήκη θετικής διάθεσης (έξι άνδρες, μια γυναίκα).

4.α) Αποτελέσματα ενδογενούς συναισθηματικής διάθεσης

Η επίδραση της ενδογενούς συναισθηματικής διάθεσης εξετάστηκε μέσω μιας σειράς από One-way ANOVA's με εξαρτημένες μεταβλητές τις αποδόσεις χαρακτηριστικών, που εμπεριέχονται στο στερεότυπο για τους αλκοολικούς. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπήρχε στατιστική σημαντικότητα για τρεις εξαρτημένες μεταβλητές (βλ. Πίνακα 3 στο Παράρτημα και γραφήματα 1,2,3 στο Παράρτημα).

- Πρώτον, η επίδραση της ενδογενούς διάθεσης στην «επιθετικότητα», ένα επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, ήταν στατιστικά σημαντική, $F(2,29) = 5,72, p = ,008$. Σημειώνεται ότι το μόνο στατιστικά σημαντικό εύρημα στην πρώτη ανάλυση στοιχείων με τις αρχικές συνθήκες προκληθείσας διάθεσης, αφορούσε στην «επιθετικότητα». Οι post-hoc συγκρίσεις στους μέσους όρους των απαντήσεων για κάθε συνθήκη (βλ. Πίνακα 3, στο Παράρτημα), έδειξαν ότι το αποτέλεσμα είναι σύμφωνο με την θεωρητική υπόθεση που αφορά στην ενδογενή διάθεση.

Πράγματι, τα υποκείμενα της αρνητικής διάθεσης αξιολόγησαν πιο στερεοτυπικά την ομάδα των αλκοολικών, δίνοντας υψηλότερες τιμές στο

επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό «επιθετικότητα», από τα υποκείμενα των άλλων διαθέσεων, ενώ τα υποκείμενα της θετικής διάθεσης αξιολόγησαν λιγότερο στερεοτυπικά τους αλκοολικούς, αποδίδοντας μικρότερες τιμές στο ίδιο χαρακτηριστικό.

Η ασυμφωνία ανάμεσα στην θετική διάθεση και το αρνητικό στερεότυπο που υπάρχει για τους αλκοολικούς, παρότρυνε πιθανώς τα υποκείμενα να αναζητήσουν μια εξήγηση, με αποτέλεσμα να κινητοποιήσει την σκέψη και την προσοχή τους. Είναι πιθανό, τα υποκείμενα της θετικής διάθεσης να επεξεργάστηκαν το πληροφοριακό υλικό του video, ώστε η απουσία επιθετικότητας στον αλκοολικό ήρωα να χρησιμοποιήθηκε ως εξατομικευμένη πληροφορία.

Επανερχόμενοι στις εκτιμήσεις των υποκειμένων της αρνητικής διάθεσης, παρατηρούμε ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στους αντίστοιχους μέσους όρους. Υπενθυμίζεται όμως, ότι στο συγκεκριμένο πείραμα δεν υπάρχει ουσιαστικά συνθήκη ουδέτερης ενδογενούς διάθεσης, λόγω απουσίας ουδέτερου συναισθηματικά video που να αναφέρεται σε αλκοολικούς. Το video που εισήγαγε, πειραματικά, ουδέτερη διάθεση, αφορούσε τεχνικές ψαρέματος.

- Δεύτερον, η επίδραση της ενδογενούς διάθεσης στην «καλή φυσική κατάσταση», ένα μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, ήταν στατιστικά σημαντική. $F(2,29) = 3,39, p = ,048$. Η μεταβλητή αυτή εμφανίζει για πρώτη φορά στατιστική σημαντικότητα ως προς τη σχέση της με την διάθεση. Με τον προηγούμενο καθορισμό των συνθηκών διάθεσης, αποκρυπτόταν το συγκεκριμένο εύρημα. Οι post-hoc συγκρίσεις στους μέσους όρους των απαντήσεων για κάθε συνθήκη (Βλ. Πίνακα 3, στο Παράρτημα), έδειξαν ότι ο μέσος όρος της θετικής διάθεσης είχε στατιστικά σημαντική διαφορά από τον μέσο όρο της αρνητικής διάθεσης και οι

αξιολογικές κρίσεις των υποκειμένων της θετικής και της αρνητικής διάθεσης ήταν προς την αναμενόμενη κατεύθυνση, σύμφωνα με την θεωρητική υπόθεση που αφορά στην ενδογενή διάθεση.

Πράγματι, τα υποκείμενα της αρνητικής διάθεσης αξιολόγησαν πιο στερεοτυπικά την ομάδα των αλκοολικών, δίνοντας μικρότερες τιμές στο μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό «καλή φυσική κατάσταση», από τα υποκείμενα της θετικής διάθεσης. Για τα υποκείμενα της αρνητικής διάθεσης υπάρχει συμφωνία ανάμεσα στη διάθεσή τους και το στερεότυπο του αλκοολικού. Έτσι, ενεργοποίησαν με μεγαλύτερη ευκολία στερεοτυπικές κρίσεις.

Αντίθετα, τα υποκείμενα της θετικής διάθεσης, αξιολόγησαν λιγότερο στερεοτυπικά τους αλκοολικούς, αποδίδοντας μεγαλύτερες τιμές στο ίδιο μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό. Η ασυμφωνία ανάμεσα στη διάθεση και το στερεότυπο ευνοεί την αναλυτική σκέψη. Είναι λοιπόν πιθανό, να επεξεργάστηκαν το πληροφοριακό υλικό που τους παρείχε το κωμικό απόσπασμα από την ταινία «Άρθουρ». Στο απόσπασμα αυτό, ο αλκοολικός ήρωας εμφανίζεται όλος ζωντάνια και ευκινησία, χαρακτηριστικά που συνδέονται με την καλή φυσική κατάσταση και μπορεί να χρησιμοποιήθηκαν ως εξατομικευμένη πληροφορία.

- Τέλος, η επίδραση της ενδογενούς διάθεσης στην «αφρόντιστη εμφάνιση», ένα επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, ήταν στατιστικά σημαντική. $F(2,29) = 4,45$, $p = ,021$. Και αυτή η μεταβλητή εμφανίζει για πρώτη φορά στατιστική σημαντικότητα (και μάλιστα αρκετά ισχυρή) ως προς τη σχέση της με την διάθεση. Όμως, οι post-hoc συγκρίσεις στους μέσους όρους των απαντήσεων για κάθε συνθήκη (Βλ. Πίνακα 3, στο Παράρτημα), έδειξαν ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις αξιολογήσεις των υποκειμένων της θετικής από της αρνητικής διάθεσης.

Υπάρχει όμως διαφορά ανάμεσα στις αξιολογήσεις τους και τις αξιολογήσεις των υποκειμένων της συνθήκης ουδέτερης διάθεσης. Πράγματι, τα υποκείμενα της ουδέτερης διάθεσης αξιολόγησαν πιο στερεοτυπικά την ομάδα των αλκοολικών, ξεπερνώντας ελαφρά το μέσο της 7βάθμιας κλίμακας, ενώ η θετική και η αρνητική διάθεση συναντώνται ελαφρά κάτω από το μέσο όρο της κλίμακας.

Ωστόσο, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της διερεύνησης για την ύπαρξη και το περιεχόμενο στερεότυπου για τους αλκοολικούς, που προηγήθηκε του πειράματος, το χαρακτηριστικό «αφρόντιστη εμφάνιση» ήταν το μόνο ουδέτερο χαρακτηριστικό (Μ.Ο. = 4,44, σε 7βάθμια κλίμακα όπου όσο αυξάνει ο αριθμός, τόσο αυξάνει και ο βαθμός συμφωνίας με τα χαρακτηριστικά της ομάδας) που συμπεριλήφθηκε στο τελικό ερωτηματολόγιο του πειράματος. Όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά ήταν αρκετά έως πολύ ισχυρά επιβεβαιωτικά ή μη επιβεβαιωτικά (βλ. Πίνακα 1). Ο λόγος που συμπεριλήφθηκε η «αφρόντιστη εμφάνιση», ένα χαρακτηριστικό με ελάχιστη τάση προς το άνω άκρο της κλίμακας, ήταν η έλλειψη επιβεβαιωτικών χαρακτηριστικών, για το συγκεκριμένο στερεότυπο. Όπως παρατηρούμε, και οι μέσοι όροι των εκτιμήσεων που έκαναν όλα τα υποκείμενα του πειράματος ως προς την συγκεκριμένη μεταβλητή, βρίσκονται γύρω από το 4, γεγονός που επιβεβαιώνει την πρόσληψή της ως ουδέτερου χαρακτηριστικού.

Είναι πιθανό, η συμμετοχή ενός ουδέτερου χαρακτηριστικού μέσα σε μια λίστα που περιέχει μόνο ισχυρά επιβεβαιωτικά ή μη, χαρακτηριστικά και μάλιστα στο τέλος της λίστας αυτής, να ξάφνιασε τα υποκείμενα τα οποία είχαν εξοικειωθεί με ένα μοτίβο ακραίων και γιαυτό άμεσα αναγνωρίσιμων χαρακτηριστικών.

Τα υποκείμενα της θετικής διάθεσης αξιολογούν έτσι κι αλλιώς την μεταβλητή «αφρόντιστη εμφάνιση» κοντά στο μέσο όρο της κλίμακας, αλλά με στερεοτυπική τάση.

Όσον αφορά όμως τα υποκείμενα της αρνητικής συνθήκης, σύμφωνα με τη θεωρία της ενδογενούς διάθεσης, αναμενόταν να ενεργοποιήσουν αρνητικά στοιχεία του στερεοτύπου του αλκοολικού, ανεξάρτητα από το πληροφοριακό υλικό του αντίστοιχου video. Όμως, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, η «αφρόντιστη εμφάνιση» δεν είναι ξεκάθαρα συστατικό στοιχείο του στερεοτύπου, συνεπώς δεν είναι μια κατηγορία που θα συγκεντρώσει υψηλό βαθμό προτίμησης στις στερεοτυπικές κρίσεις των υποκειμένων. Είναι λοιπόν πιθανό, τα υποκείμενα της αρνητικής διάθεσης, να μην το αντιμετώπισαν με τον αναμενόμενο τρόπο.

Στο σημείο αυτό, υπενθυμίζεται ότι, ο αλκοολικός ήρωας εμφανίζεται σε όλη τη διάρκεια του κωμικού video περιποιημένος και καλοντυμένος, με κουστούμι και γραβάτα, γεγονός που δεν φάνηκε να λειτούργησε ως εξατομικευμένη πληροφορία στην συνθήκη θετικής ενδογενούς διάθεσης.

4.β) Αποτελέσματα συμπτωματικής συναισθηματικής διάθεσης

Η επίδραση της συμπτωματικής συναισθηματικής διάθεσης εξετάστηκε μέσω μιας σειράς από One-way ANOVA's με εξαρτημένες μεταβλητές τις αποδόσεις χαρακτηριστικών, που εμπεριέχονται στο στερεότυπο για τους Γερμανούς. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπήρχε στατιστική σημαντικότητα για τρεις εξαρτημένες μεταβλητές (βλ. Πίνακα 4 στο Παράρτημα και γραφήματα 4,5,6 στο Παράρτημα).

• Πρώτον, η επίδραση της συμπτωματικής διάθεσης στην μεταβλητή «αυθόρμητος», ένα μη επαβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, ήταν στατιστικά σημαντική. $F(2,29)=4,94$, $p = ,015$. Το εύρημα αυτό δεν υπήρξε στην προηγούμενη ANOVA

όπου οι συνθήκες διάθεσης καθορίστηκαν αποκλειστικά από τα συναισθήματα με τα οποία περιέγραφαν τα υποκείμενα, τη διάθεσή τους. Οι post-hoc συγκρίσεις στους μέσους όρους των απαντήσεων για κάθε συνθήκη (Βλ. Πίνακα 4, στο Παράρτημα), έδειξαν ότι το αποτέλεσμα είναι σύμφωνο με τη θεωρητική υπόθεση που αφορά στην συμπτωματική θετική διάθεση. Πράγματι, τα υποκείμενα της συνθήκης θετικής διάθεσης, όχι μόνο αξιολόγησαν πιο στερεοτυπικά τους Γερμανούς, σε σύγκριση με τις άλλες συνθήκες, αλλά ο μέσος όρος που τους αντιστοιχεί, διαφέρει με στατιστικά σημαντικό τρόπο και από τους μέσους όρους των άλλων δύο συνθηκών διάθεσης.

Σημειώνεται όμως ότι, οι μέσοι όροι της αρνητικής και ουδέτερης διάθεσης, παρόλο που δεν διαφέρουν με στατιστικά σημαντικό τρόπο, παρουσιάζουν τάση προς την αντίθετη από την αναμενόμενη κατεύθυνση, δηλαδή, στην συνθήκη αρνητικής διάθεσης εμφανίζεται μεγαλύτερη στερεοτυποποίηση από ότι στην συνθήκη ουδέτερης διάθεσης.

- Δεύτερον, η επίδραση της συμπτωματικής διάθεσης στην μεταβλητή «εργατικός», ένα επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, ήταν στατιστικά σημαντική. $F(2,29) = 3,19$, $p = ,057$ Το p υποδηλώνει μια πολύ οριακή στατιστική σημαντικότητα. Όμως, η συγκεκριμένη μεταβλητή ήταν η μοναδική που παρουσίασε στατιστική σημαντικότητα (και μάλιστα ισχυρή) στην προηγούμενη ανάλυση στοιχείων, όπου το κριτήριο προσδιορισμού της συνθήκης διάθεσης ήταν αποκλειστικά και μόνο το περιγραφόμενο συναίσθημα και ανεξάρτητα από το video προβολής. Όπως, προαναφέρθηκε, το κριτήριο αυτό θεωρήθηκε ανεπαρκές, όμως η αυστηρότητα του κριτηρίου προσδιορισμού των συνθηκών διάθεσης στην παρούσα ανάλυση, είναι πιθανό να απέκλεισε κάποια περίπτωση όπου η διαφορά εκτίμησης της διάθεσης και περιγραφόμενου συναισθήματος να ήταν τυπική και όχι ουσιαστική.

Οι post-hoc συγκρίσεις στους μέσους όρους των απαντήσεων για κάθε συνθήκη (Βλ. Πίνακα 4, στο Παράρτημα), έδειξαν ότι το αποτέλεσμα είναι, σε μεγάλο βαθμό, σύμφωνο με την θεωρητική υπόθεση. Πράγματι, τα υποκείμενα της θετικής διάθεσης, αξιολόγησαν πιο στερεοτυπικά τους Γερμανούς, από τα υποκείμενα της αρνητικής διάθεσης. Όμως, ούτε ο μέσος όρος της θετικής διάθεσης, ούτε ο μέσος όρος της αρνητικής διάθεσης διαφέρει με στατιστικά σημαντικό τρόπο, από εκείνον της ουδέτερης διάθεσης, αν και η τάση είναι προς την αναμενόμενη κατεύθυνση.

- Τέλος, η επίδραση της συμπτωματικής διάθεσης στην μεταβλητή «θερμός», ένα μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό, ήταν στατιστικά σημαντική. $F(2,29) = 3,49$, $p = ,045$. Και αυτή η μεταβλητή εμφανίζει για πρώτη φορά στατιστική σημαντικότητα ως προς τη σχέση της με την διάθεση. Οι post-hoc συγκρίσεις στους μέσους όρους των απαντήσεων για κάθε συνθήκη (Βλ. Πίνακα 4, στο Παράρτημα), έδειξαν ότι το αποτέλεσμα είναι, σε μεγάλο βαθμό, σύμφωνο με την θεωρητική υπόθεση. Πράγματι, τα υποκείμενα της θετικής διάθεσης, αξιολόγησαν ως ελάχιστα θερμούς του Γερμανούς, δηλαδή πιο στερεοτυπικά από τα υποκείμενα της αρνητικής διάθεσης. Όμως, ούτε ο μέσος όρος της θετικής διάθεσης, ούτε ο μέσος όρος της αρνητικής διάθεσης διαφέρουν από εκείνον της ουδέτερης διάθεσης, αν και η τάση είναι προς την αναμενόμενη κατεύθυνση.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Με βάση τα διαθέσιμα ευρήματα, διαπιστώνουμε ότι όπου υπάρχουν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα, επαληθεύονται σε μεγάλο βαθμό, οι υποθέσεις.

Συγκεκριμένα, η πρώτη υπόθεση που αναφέρεται στην επίδραση της συμπτωματικής διάθεσης και υποστηρίζει ότι «τα υποκείμενα της συνθήκης θετικής διάθεσης, θα εμφανίσουν υψηλότερο βαθμό στερεοτυποποίησης (στις αποδόσεις τους για τους Γερμανούς), συγκριτικά με τα υποκείμενα της συνθήκης ουδέτερης διάθεσης, τα οποία με τη σειρά τους θα εμφανίσουν υψηλότερο βαθμό στερεοτυποποίησης, συγκριτικά με τα υποκείμενα της συνθήκης αρνητικής διάθεσης», δεν επαληθεύεται στο σύνολό της, σε καμία περίπτωση. Σε όλα τα στατιστικά σημαντικά ευρήματα, δηλαδή στα αποτελέσματα της επίδρασης της συμπτωματικής διάθεσης στις αποδόσεις των χαρακτηριστικών «αυθόρμητος», «εργατικός» και «θερμός», για τους Γερμανούς, επαληθεύθηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος, η υπόθεση. Συγκεκριμένα, επαληθεύθηκε η ενίσχυση της στερεοτυποποίησης στην συνθήκη θετικής συμπτωματικής διάθεσης, συγκριτικά με την συνθήκη αρνητικής συμπτωματικής διάθεσης. Σε καμία, όμως περίπτωση δεν εμφανίζεται στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στους μέσους όρους της αρνητικής από την ουδέτερη συμπτωματική διάθεση, ενώ μόνο στην περίπτωση του χαρακτηριστικού «αυθόρμητος» εμφανίζεται στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στους μέσους όρους της θετικής από την ουδέτερη συμπτωματική διάθεση. Πρέπει, όμως, να τονιστεί ότι συνολικά, υπάρχει η τάση προς την αναμενόμενη κατεύθυνση.

Όσον αφορά στην δεύτερη υπόθεση που αφορά την επίδραση της ενδογενούς διάθεσης και υποστηρίζει ότι «τα υποκείμενα της συνθήκης αρνητικής διάθεσης, θα εμφανίσουν υψηλότερο βαθμό στερεοτυποποίησης (στις αποδόσεις τους για τους

αλκοολικούς), συγκριτικά με τα υποκείμενα της συνθήκης θετικής διάθεσης (εφόσον το στερεότυπο για τους αλκοολικούς είναι αρνητικό), επαληθεύθηκε πλήρως για δύο από τα τρία στατιστικά σημαντικά ευρήματα και συγκεκριμένα στα αποτελέσματα της επίδρασης της ενδογενούς διάθεσης στην απόδοση των χαρακτηριστικών «επιθετικότητα» και «καλή φυσική κατάσταση». Αντίθετα, τα αποτελέσματα που αφορούν στο χαρακτηριστικό «αφρόντιστη εμφάνιση» δεν ήταν συμβατά με την υπόθεση, γεγονός που αποδόθηκε, πιθανά, στον ουδέτερο χαρακτήρα του χαρακτηριστικού «αφρόντιστη εμφάνιση» ως στερεοτυπικού χαρακτηριστικού, που είχε ως συνέπεια την μη ενεργοποίηση του μηχανισμού που περιγράφει το μοντέλο της ενδογενούς διάθεσης.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι το σημαντικότερο αποτέλεσμα είναι η έλλειψη συστηματικών συνολικών ευρημάτων, καθώς λιγότερες από τις μισές εξαρτημένες μεταβλητές παρείχαν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα για σχολιασμό. Έτσι, ο μικρός, συγκριτικά, αριθμός, στατιστικά σημαντικών αποτελεσμάτων, εμποδίζει την εξαγωγή γενικεύσιμων συμπερασμάτων. Τελικά, αυτό που μπορούμε να πούμε είναι ότι, εμφανίζεται μια τάση υποστηρικτική των υποθέσεων, που όμως, δεν είναι αρκετά εκτεταμένη για να αποφανθούμε με σιγουριά για την ορθότητά τους.

Βέβαια, οι υποθέσεις και το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας, έχουν επαληθευθεί πειραματικά από άλλες μελέτες, χωρίς να αγνοείται και η ύπαρξη αντικρουόμενων ευρημάτων⁹.

⁹Η σημαντικότερη ανταγωνιστική θεωρία που ερμηνεύει τις λίγες περιπτώσεις όπου η θετική συμπτωματική διάθεση συνδέεται με αναλυτική επεξεργασία των εξατομικευμένων πληροφοριών, είναι η υπόθεση διάθεσης και δομών γενικής γνώσης (Bless και συν, 1996). Σύμφωνα με την υπόθεση αυτή, η θετική διάθεση δεν συνεπάγεται μειωμένη ικανότητα προσοχής ή μειωμένο κίνητρο επεξεργασίας των εξωτερικών πληροφοριών, αλλά αυξημένη εμπιστοσύνη στις δομές γενικής γνώσης, έτσι ώστε τα άτομα με χαρούμενη διάθεση να κωδικοποιούν τις εξατομικευμένες πληροφορίες με

Το γεγονός αυτό, έστρεψε την προσοχή μας στις συνθήκες διεξαγωγής της παρούσας έρευνας, στα προβλήματα πεδίου:

Προκειμένου να διευκολυνθεί η ανεύρεση υποκειμένων για το πείραμα, αποφασίστηκε η διεξαγωγή του αμέσως μετά την πρώτη εβδομάδα έναρξης των μαθημάτων στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Το πρώτο μεγάλο πρόβλημα που εμφανίστηκε ήταν η έλλειψη ελεύθερων αιθουσών (και συγκεκριμένα αιθουσών με δυνατότητα προβολής video) για την διεξαγωγή του πειράματος, με αποτέλεσμα να δυσχεράνει ακόμα περισσότερο την ανεύρεση πρόθυμων υποκειμένων, αλλά και να περιπλέξει την εκτέλεση του πειράματος, η οποία πραγματοποιήθηκε τελικά σε δύο διαφορετικές ημέρες, με απόσταση δύο εβδομάδων, η μία από την άλλη.

Το δεύτερο μεγάλο πρόβλημα ήταν η, αναπάντεχα, μεγάλη δυσκολία στην προσέλκυση υποκειμένων για την διεξαγωγή του πειράματος. Η αδιαφορία τους για το πείραμα, η άρνησή τους να προσέλθουν στο πανεπιστήμιο κάποια ώρα ή ημέρα που δεν είχαν μάθημα, η απροθυμία τους να παραμείνουν στο πανεπιστήμιο πέραν των ωρών παρακολούθησης μαθημάτων, η σύμπτωση ωρών πειράματος και μαθημάτων, υπήρξαν αιτίες συνεχόμενης αναβολής του πειράματος. Τελικά, το πείραμα πραγματοποιήθηκε σε δύο ημέρες και σε διαφορετικό αμφιθέατρο την κάθε ημέρα, έτσι ώστε να συμπληρωθεί το ελάχιστο πλήθος συμμετεχόντων για κάθε

στερεότυπο τρόπο. Αυτό όμως συμβαίνει όταν οι εξατομικευμένες πληροφορίες επιβεβαιώνουν την κατηγοριακή πληροφορία. Διαφορετικά, η κωδικοποίηση περιπλέκεται, ιδιαίτερα στην περίπτωση όπου μια θετική κατηγορία, μια ομάδα που χαρακτηρίζεται από ένα θετικό στερεότυπο, συνδέεται με αρνητικές συμπεριφορές. Στην περίπτωση αυτή, τα άτομα με χαρούμενη διάθεση, αντιλαμβάνονται εντονότερα την ασυμφωνία, δηλαδή οι εξατομικευμένες πληροφορίες γίνονται προέχουσες όταν διαψεύδουν ένα θετικό στερεότυπο, παρά ένα αρνητικό στερεότυπο. Στην παρούσα μελέτη, όμως, το στερεότυπο που εισάγεται αφορά στους αλκοολικούς και είναι, γενικά, ένα αρνητικό στερεότυπο. Συνεπώς, η απουσία διαφοράς στις αποδόσεις των υποκειμένων θετικής ή αρνητικής διάθεσης δεν μπορεί να αναζητηθεί, σύμφωνα με τον Bless και τους συνεργάτες του, στην σχέση κατηγοριακής και εξατομικευμένης πληροφορίας.

συνθήκη διάθεσης, που είχε προαποφασιστεί στα 15 άτομα. Τελικά, το πλήθος υποκειμένων κάθε συνθήκης μειώθηκε στα 14 άτομα.

Το τρίτο πρόβλημα εμφανίστηκε κατά την διεξαγωγή του πειράματος στο αμφιθέατρο και αφορά σε ανεπιθύμητες αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα υποκείμενα. Κατ'αρχήν, η εντοιχισμένη τηλεόραση –ειδικά στο ένα αμφιθέατρο- βρισκόταν σε ακατάλληλη θέση γιατί ήταν τοποθετημένη ψηλά και περιφερειακά, με αποτέλεσμα να είναι περιορισμένες οι θέσεις που εξασφάλιζαν ικανοποιητική θέαση, ειδικά μιας ταινίας με υπότιτλους. Παράλληλα, τα υποκείμενα που προσήλθαν, ήταν συνήθως παρέες συμφοιτητών που ζητούσαν επίμονα να συμμετάσχουν όλοι μαζί συγχρόνως. Όμως η σωστή διεξαγωγή ενός τέτοιου πειράματος προϋποθέτει την ελαχιστοποίηση της πιθανότητας αλληλεπίδρασης των υποκειμένων μεταξύ τους.

Προκειμένου να εξασφαλιστεί κάτι τέτοιο, τα άτομα συμμετέχουν στο πείραμα είτε μεμονωμένα, είτε απομακρυσμένα σε τέτοια απόσταση το ένα από το άλλο, ώστε να είναι αδύνατον να αλληλεπιδράσουν μεταξύ τους¹⁰. Σημειώνεται ότι αρκετά υποκείμενα, όταν τους ζητήθηκε να περιμένουν λίγα λεπτά, προκειμένου να παρακολουθήσουν την επόμενη προβολή, προτίμησαν να εγκαταλείψουν το πείραμα. Έτσι, μπροστά στο ενδεχόμενο της οριστικής ακύρωσης του πειράματος λόγω έλλειψης υποκειμένων, έγινε συχνά αποδεκτή η συμμετοχή πολλών ατόμων ταυτόχρονα και σε πολύ περιορισμένο χώρο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η μόνη δυνατή λύση ήταν η θερμή σύσταση προς τα υποκείμενα, να συγκεντρωθούν στο έργο τους και να αποφύγουν οποιαδήποτε επικοινωνία με τους διπλανούς τους.

¹⁰ Για παράδειγμα, οι Bless και συν. (1990), χώρισαν τα υποκείμενα σε ομάδες μέχρι 6, το πολύ, ατόμων και τα τοποθέτησαν σε ξεχωριστά τραπέζια προκειμένου να καταγράψουν το ευχάριστο ή δυσάρεστο γεγονός της ζωής τους, οι Bodenhausen και συν., (1994), τοποθέτησαν τα υποκείμενα σε ατομικά κουβούκλια προκειμένου να ακούσουν την μουσική επιλογή, οι Mackie και Worth (1989), τοποθέτησαν τα υποκείμενα σε ξεχωριστά δωμάτια και οι Mackie και συν. (1989) τοποθέτησαν τα υποκείμενα πολύ μακριά το ένα από το άλλο, σε μια μεγάλη αίθουσα, προκειμένου να παρακολουθήσουν τις προβολές των video.

Το αποτέλεσμα ήταν ότι, κάθε τέτοια φορά, υπήρχε ένα ή περισσότερα υποκείμενα που δεν συμμορφώθηκαν με τη σύσταση, δημιουργώντας ζήτημα αλληλεπίδρασης στην ομάδα.

Τέλος, υπενθυμίζεται ότι η σύσταση των πειραματικών συνθηκών δεν έγινε κατόπιν αυστηρής τυχειοθέτησης, εφόσον η προσέλευση καθορίστηκε από τις ώρες μαθημάτων και δεν επέτρεψε την καταγραφή και κατάταξη του συνόλου των υποκειμένων πριν από το πείραμα.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το πείραμα δεν διασφαλίστηκε αρκετά, από την πιθανή παρεμβολή άλλων επιδράσεων. Η απουσία αυστηρής τυχειοθέτησης, η διάσπαση του πειράματος σε δύο ημέρες, η συνακόλουθη διεξαγωγή του σε δύο διαφορετικούς χώρους και υπό διαφορετικές συνθήκες και το σημαντικότερο, η εμφάνιση αλληλεπίδρασης μεταξύ των υποκειμένων σε κάποιες ομάδες, θέτουν υπό αμφισβήτηση την εσωτερική εγκυρότητα του πειράματος και συνεπώς, την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων του.

Έτσι, η σχετική ένδεια ευρημάτων, καθώς και τα προβλήματα πεδίου που αναφέρθηκαν παραπάνω, στρέφουν την αναζήτηση ερμηνείας των αποτελεσμάτων του πειράματος, σε διάφορες κατευθύνσεις. Οι ερμηνείες που πιθανολογούνται δεν είναι, υποχρεωτικά, αλληλοαποκλειόμενες, αλλά μπορούν να συνδέονται μεταξύ τους.

Κατ'αρχήν, η σχετική έλλειψη ευρημάτων, μπορεί να οφείλεται σε προβλήματα εσωτερικής εγκυρότητας του πειράματος (π.χ. λόγω αλληλεπίδρασης μεταξύ των υποκειμένων σε κάποιες ομάδες), όπως σχολιάστηκε παραπάνω.

Δεύτερον, η σύνθεση των ομάδων στον τελικό προσδιορισμό κάθε συνθήκης διάθεσης (όπου υπάρχει σύμπτωση της προκληθείσας διάθεσης, όπως ορίστηκε αρχικά από την προβολή video και του περιγραφόμενου συναισθήματος, όπως

εκφράστηκε στο ερωτηματολόγιο), χαρακτηρίζεται από το μικρό μέγεθος (13 υποκείμενα στη συνθήκη αρνητικής διάθεσης, 10 υποκείμενα στη συνθήκη ουδέτερης διάθεσης και μόνο 7 υποκείμενα στη συνθήκη θετικής διάθεσης). Έτσι, είναι πιθανό να υπήρξε πρόβλημα στο επίπεδο της στατιστικής ανάλυσης λόγω του μικρού πλήθους των υποκειμένων ανά συνθήκη.

Τρίτον, είναι πιθανό, παρά την επιτυχία του χειρισμού της διάθεσης, να μην επιτεύχθηκε ικανοποιητικός βαθμός έντασης της διάθεσης αυτής, δηλαδή, να μην προκλήθηκαν, στα υποκείμενα, συναισθήματα σε αρκετή ένταση. Σύμφωνα με τους Wilder και Simon (1996), εφόσον η συναισθηματική διάθεση δημιουργεί διέγερση και η διέγερση μπορεί να προκαλέσει διάσπαση της προσοχής, όσο εντονότερο είναι το συναίσθημα που βιώνει το άτομο, τόσο πιθανότερο είναι να εμφανιστεί διέγερση και διάσπαση της προσοχής. Συνεπώς, η ένταση του συναισθήματος συνδέεται με την αυξημένη ή μειωμένη χρήση στερεοτύπων.

Όπως φάνηκε από την ανάλυση διακύμανσης στις απαντήσεις των υποκειμένων στις ερωτήσεις «Πώς σας έκανε να αισθανθείτε το video που παρακολουθήσατε;» και «Πώς αισθάνεστε αυτή τη στιγμή;» (που αποτέλεσαν τον έλεγχο χειρισμού της διάθεσης), τα υποκείμενα της συνθήκης θετικής διάθεσης, αισθάνθηκαν πιο ευχάριστα από τα υποκείμενα της συνθήκης ουδέτερης διάθεσης, τα οποία με τη σειρά τους αισθάνθηκαν πιο ευχάριστα από τα υποκείμενα της συνθήκης αρνητικής διάθεσης και μάλιστα οι post-hoc συγκρίσεις των μέσων όρων, έδειξαν ότι οι διαφορές που διαπιστώθηκαν ανάμεσά τους, ήταν στατιστικά σημαντικές. Το γεγονός αυτό μας επέτρεψε να θεωρήσουμε αποτελεσματικό το χειρισμό της διάθεσης. Όμως, παρά το γεγονός ότι οι διαφορές των μέσων όρων ανά διάθεση, είναι στατιστικά σημαντικές, βρίσκονται πολύ κοντά στο μέσο όρο της κλίμακας (4), δηλαδή πολύ κοντά στην ουδετερότητα.

Ταυτόχρονα, είναι πιθανό, αντίθετα με προαναφερόμενη υπόθεση¹¹, κάποια από τα υποκείμενα που δήλωσαν ότι αισθάνονταν «ευχάριστη ηρεμία» ή «ελαφριά μελαγχολία» να βρίσκονταν συναισθηματικά, πιο κοντά στην ουδετερότητα από ότι στη χαρά ή τη λύπη και να ήθελαν να αποδώσουν την ελαφριά χροιά της διάθεσής τους, αποφεύγοντας την λέξη «ουδετερότητα» και επιλέγοντας μια ήπια, συναισθηματικά, περιγραφή (θετική ή αρνητική). Συνεπώς, είναι πιθανό, η «ευχάριστη ηρεμία» ή «ελαφριά μελαγχολία», που δηλώθηκε από κάποια υποκείμενα, να μην διαφοροποιούνται ουσιαστικά από την «ουδετερότητα».

Τέταρτον, όσον αφορά στην περίπτωση της συμπτωματικής διάθεσης, όπου αναμένονταν περισσότερα ευρήματα, (λόγω επιτυχημένων ερευνών που προϋπήρχαν) είναι πιθανό, να υπήρξε κάποια επίδραση από την αξιολόγηση που προηγήθηκε ελάχιστα, χρονικά, και αφορούσε το στερεότυπο του αλκοολικού (εφόσον τα επιβεβαιωτικά ή μη, χαρακτηριστικά του αλκοολικού προηγούνταν στο ερωτηματολόγιο από εκείνα του Γερμανού). Επειδή η αξιολόγηση αυτή έγινε για τα δύο τρίτα των υποκειμένων (δηλαδή, για τα υποκείμενα που παρακολούθησαν το δραματικό και το κωμικό απόσπασμα ταινίας) σε συνθήκες ενδογενούς διάθεσης (εφόσον η πηγή της διάθεσης, δηλαδή οι αλκοολικοί ήρωες των ταινιών, συνέπιπτε με την ομάδα-στόχο των αξιολογικών κρίσεων των υποκειμένων) είναι πιθανό να υπήρξε επίδρασή της, δηλαδή, η κριτική σκέψη να είχε ατονήσει στα υποκείμενα αρνητικής διάθεσης (λόγω συμφωνίας διάθεσης και στερεοτύπου) και αντίθετα, να

¹¹ Σύμφωνα με υπόθεση που κάναμε παραπάνω, είναι πιθανό, το περιορισμένο εύρος των συναισθημάτων που δηλώθηκαν (ευχάριστη ηρεμία, ουδετερότητα, ελαφριά μελαγχολία), στο οποίο δεν περιλαμβάνονται ισχυρότερα συναισθήματα λύπης ή χαράς, να καλύπτει στην πραγματικότητα και συναισθήματα που ίσως βρίσκονται στο ενδιάμεσο της απόστασης ανάμεσα στην ευχάριστη ηρεμία και τη χαρά ή την ελαφριά μελαγχολία και τη λύπη.

είχε ενεργοποιηθεί στα υποκείμενα θετικής διάθεσης (λόγω ασυμφωνίας διάθεσης και στερεοτύπου), όπως υποστηρίζει η υιοθετούμενη θεωρία¹².

Πέμπτον, στο έργο των αξιολογικών κρίσεων, είναι πιθανό να παρεμβαίνουν μεταβλητές όπως η προσωπικότητα των υποκειμένων. Για παράδειγμα, οι Wilder και Simon (1996) συνδέουν την ανάγκη για σιγουριά (Brouwers και Sorrentino, 1993; Roney και Sorrentino, 1987; Sorrentino και συν., 1988) με την χρήση στερεοτύπων. Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση, τα άτομα με αυξημένη ανάγκη για σιγουριά και βεβαιότητα, καταφεύγουν ευκολότερα σε στερεότυπα προκειμένου να διαχειριστούν τα συναισθήματα που βιώνουν. Επίσης, συνδέουν την ανάγκη για εξαγωγή συμπεράσματος (Heaton και Kruglanski, 1991; Kruglanski και συν., 1991) με τη χρήση στερεοτύπων. Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση, επειδή τα στερεότυπα διευκολύνουν την εξαγωγή συμπεράσματος κατά την κοινωνική διαντίδραση, είναι πιθανό να επιστρατευθούν ευκολότερα από τα άτομα αυτής της κατηγορίας, ιδιαίτερα όταν βρίσκονται σε συνθήκες συναισθηματικής διέγερσης. Συνεπώς, πιθανές διαφορές στην ιδιοσυγκρασία και την προσωπικότητα των υποκειμένων, μπορεί να δημιουργούν διαφορετικές συνθήκες επίδρασης της διάθεσης στον σχηματισμό στερεοτυπικών κρίσεων.

Τέλος, αξίζει να σχολιασθεί το πείραμα σε σχέση με τις ιδιαίτερες αναζητήσεις του, που έχουν να κάνουν με την επίδραση του ψυχαγωγικού, σκηνοθετημένου, κινηματογραφικού ή τηλεοπτικού υλικού, στην διαμόρφωση στερεοτυπικών κρίσεων που αφορούν το αληθινό κοινωνικό μας περιβάλλον. Ανεξάρτητα από την οποιαδήποτε αμφισβήτηση της θεωρητικής βάσης του

¹² Δεν πραγματοποιήθηκε αντίστροφη παρουσίαση των στερεοτύπων στα μισά υποκείμενα κάθε συνθήκης, ώστε να προηγούνταν οι αξιολογικές κρίσεις που αφορούσαν στο στερεότυπο του Γερμανού (συμπτωματική διάθεση), από τις αξιολογικές κρίσεις που αφορούσαν στο στερεότυπο του αλκοολικού (ενδογενής διάθεση), λόγω του πολύ μικρού αριθμού υποκειμένων ανά συνθήκη, αλλά και γιατί θα αντιμετωπίζαμε, αντίστοιχα, το ενδεχόμενο της επίδρασης της συμπτωματικής διάθεσης στην ενδογενή διάθεση.

πειράματος, το ζήτημα που προκύπτει είναι ότι, σύμφωνα με τον σχεδιασμό της παρούσας μελέτης, δεν επιτρέπεται η εξαγωγή συμπεράσματος για το αν η διαφορά του βαθμού στερεοτυποποίησης ανάμεσα στην ενδογενή αρνητική και ενδογενή θετική διάθεση οφείλεται στην ισχυροποίηση του στερεοτύπου στην μία περίπτωση ή την προσεκτική ανάλυση των διαθέσιμων πληροφοριών, στην άλλη περίπτωση.

Παράλληλα, τίθεται το ζήτημα εάν τα υποκείμενα χρησιμοποιούν τις πληροφορίες που παρέχονται από το προβαλλόμενο video, προκειμένου να ερμηνεύσουν την αντίφαση που προκύπτει από την ασυμφωνία ανάμεσα στη διάθεσή τους και το στερεότυπο και γενικότερα, αν αντλούν εξατομικευμένες πληροφορίες από την κινηματογραφική ταινία. Θα ήταν χρήσιμο να διερευνηθεί εάν τα υποκείμενα αναζητούν πρόσθετες πληροφορίες στο περιεχόμενο του video, δηλαδή εάν όντως επηρεάζεται η κρίση τους από τις σκηνοθετημένες πληροφορίες ή όχι.

Αυτό θα μπορούσε, πιθανά, να ελεγχθεί με την δημιουργία μιας λίστας αποδόσεων για τους αλκοολικούς όπου για κάποια από αυτά θα υπήρχε σχετική πληροφορία στο video και για κάποια από αυτά δεν θα υπήρχε καμία απολύτως πληροφορία. Επειδή είναι ευκολότερο να επέμβουμε στο περιεχόμενο του ερωτηματολογίου, παρά στο περιεχόμενο του video, είναι προτιμότερη η δημιουργία ενός κατάλληλου ερωτηματολογίου, παρά η, αμφιβόλου αποτελέσματος, αναζήτηση ενός αποσπάσματος ταινίας που να ικανοποιεί όλες τις παραπάνω συνθήκες.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η «απουσία» μιας μεταβλητής από το περιεχόμενο του video, πρέπει να επιβεβαιωθεί με προσοχή. Για παράδειγμα, η κατηγορία «επιθετικότητα» μπορεί να απουσίαζε από τη συμπεριφορά του ήρωα, όμως η απουσία αυτή, είναι δυνατόν να λειτουργούσε πάλι ως πληροφορία, δηλαδή ως «μη επιθετικότητα». Αντίθετα, η κατηγορία «ικανότητα στην εργασία», αντιστοιχεί σε ελλιπή πληροφορία ως προς το περιεχόμενο του video, γιατί σε κανένα από τα δύο

αποσπάσματα δεν υπάρχει οποιαδήποτε αναφορά για την επαγγελματική ζωή του ήρωα, επαγγελματικούς χώρους ή επαγγελματικές σχέσεις. Η κατηγορία «ανικανότητα στην εργασία» είχε προκύψει από το στάδιο διερεύνησης του στερεοτύπου και είχε συγκεντρώσει μέσο όρο 2,78 στην 7βάθμια κλίμακα, δηλαδή ήταν αρκετά επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό του στερεοτύπου. Ο λόγος που δεν συμπεριλήφθηκε στη λίστα αποδόσεων ήταν γιατί επιλέχθηκαν, τα πιο ισχυρά επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά και γιατί δεν είχε προκύψει, ακόμη, ο προβληματισμός που εκτίθεται σε αυτές τις γραμμές.

Τελικά, και στα δύο video με τους αλκοολικούς ήρωες, συνοποδηλώνονταν όλες οι μεταβλητές – αποδόσεις, που περιέχονταν στο ερωτηματολόγιο, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η διάκριση ανάμεσα σε εκείνες που συνδέονται με το περιεχόμενο του video και σε εκείνες που διαμορφώθηκαν ανεξάρτητα από το πληροφοριακό ερέθισμα της προβολής.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι οι αδυναμίες του πειράματος, όσον αφορά την διερεύνηση της ενδογενούς διάθεσης σε σχέση με την στερεοτυποποίηση, ήταν αρκετά αναμενόμενες λόγω του πρωτότυπου σχεδιασμού εισαγωγής της διάθεσης, με χρήση δευτερογενούς υλικού από κινηματογραφικές ταινίες. Ωστόσο, η παρούσα μελέτη, δημιουργεί νέα ερωτήματα που εντάσσονται στη σύγχρονη πραγματικότητα της κυριαρχίας των Μ.Μ.Ε. και μπορεί να χρησιμεύσει στον σχεδιασμό μελλοντικών ερευνών, με πιο εξειδικευμένα ερωτήματα και πιο άρτιο, δηλαδή λιγότερο μεθοδολογικά ευάλωτο, σχεδιασμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abelson, R. P., Aronson, E., McGuire, W. J., Newcomb, T. M., Rosenberg, M. J., & Tannenbaum, P. H. (1968). *Theories of cognitive consistency*. Chicago: Rand Mc Nally.
- Aronson, E. (1969). "The theory of cognitive dissonance: A current perspective". In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 2, σσ. 2-32). New York: Academic Press.
- Baron, R. S., Burgess, M. L., Kao, C. F., & Logan, H. (1990). *Fear and superficial social processing: Evidence of stereotyping and simplistic persuasion*. Έγγραφο που παρουσιάστηκε στην ετήσια συνέλευση της Midwestern Psychological Association.
- Bless, H., Bohner, G., Schwarz, N., & Strack, F. (1990). "Mood and persuasion: A cognitive response analysis", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16, σσ. 331-345.
- Bless, H., Clore, G., Schwarz, N., Golisano, V., Rabe, C., & Wolk, M. (1996). "Mood and the use of scripts: Does a happy mood really lead to mindlessness?" *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 71, 4, σσ. 665-679.
- Bodenhausen, G. V., Kramer, G., & Susser K. (1994), "Happiness and stereotypical thinking in social judgment". *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 66, σσ. 621-632
- Bohner, G., Crow, K., Erb, H-P., & Schwarz, N. (1993), "Affect and persuasion: Mood effects on the processing of message content and the context cues and on subsequent behaviour", *European Journal of Social Psychology*, 22, σσ. 511-530..
- Brouwers, M. C., & Sorrentino, R. M. (1993) "Uncertainty orientation and protection motivation theory: The role of individual differences in health compliance", *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(1), σσ. 102-112.
- Fiske, S. T., & Neuberg, S. L. (1990). "A continuum of impression formation, from category-based to individuating processes: Influences of information and motivation on attention and interpretation". In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 23, σσ. 1-73, New York: Academic.
- Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (1984). *Social cognition*. New York: McGraw-Hill. Forgas J. P., & Moylan, S. (1991). "Affective influences on stereotype judgments", *Cognition and Emotion*, 5 (5-6), σσ. 379-395.

- Gilbert, D. T., & Hixon, J. G. (1991). "The trouble of thinking: Activation and application stereotypic beliefs", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 54, σσ. 193-202.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Rosenblatt, A., Veeder, M., Kirkland, S., & Lyon, D. (1990), "Evidence for terror management theory: II. The effects of mortality salience on reactions to those who threaten or bolster the cultural worldview", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 58, σσ. 308-312.
- Greenberg, J., Simon, L., Pyszczynski, T., Solomon, S., & Chatel, D. (1992), "Terror management and tolerance: Does mortality salience always intensify negative reactions to others who threaten one's worldview?", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 63, σσ. 212-220.
- Heaton, A. W., & Kruglanski, A. W. (1991), "Person perception by introverts and extraverts under time pressure: Effects of need for closure", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(2), σσ. 161-165.
- Isen, A. M. (1984), "Toward understanding the role of affect in cognition" In R. S. Wyer & T. J. Srull (Eds), *Handbook of social cognition* (σσ. 179-236). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Isen, A. M. (1987), "Positive affect, cognitive processes, and social behavior. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 20, σσ. 203-253, New York: Academic Press.
- Kim, H. S. & Baron, R. S. (1988), "Exercise and illusory correlation: Does arousal heighten stereotypic processing?", *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 25, σσ. 524-544.
- Kruglanski, A. W., Peri, N., & Zaki, D. (1991), "Interactive effects of need for closure and initial confidence on social information seeking", *Social cognition*, 9(2), σσ. 127-148.
- Macrae, C. N., Milne, A. B., & Bodenhausen, G. V. (1994), "Stereotypes as energy-saving devices: A peek inside the toolbox", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 66, σσ. 37-47.
- Macrae, C. N., Hewstone, M., & Griffiths, R. J. (1993), Processing load and memory for stereotype-based information", *European Journal of Social Psychology*, Vol. 23, σσ. 77-87.
- Peak, H., Muney, B., & Clay, M. (1960), "Opposites structures, defenses, and attitudes", *Psychological Monographs: General and Applied*, 74(8), Whole No. 495, σσ. 1-25.

- Roney, C. J. R., & Sorrentino, R. M. (1987), "Uncertainty orientation and person perception: Individual differences in categorization", *Social cognition*, 5(4), σσ. 369-382.
- Schwarz, N. and Clore, G. L. (1983). "Mood, misattribution and judgments of well-being: Informative and directive functions of affective states", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 45, σσ. 513-523.
- Schwarz, N. and Clore, G. L. (1988), "How do I feel about it? The informative function of affective states. In K. Fiedler & J. Forgas (Eds.), *Affect, cognition and social behavior* (σσ. 44-62), Toronto: Hogrefe.
- Sorrentino, R. M., Bobocel, D. R., Gitta, M. Z., Olson, J. M., & Hewitt, E. C. (1988), "Uncertainty orientation and persuasion: Individual differences in the effects of personal relevance on social judgments", *Journal of Personality and Social Psychology*, 55(3), σσ. 357-371.
- Stephan, W. C., & Stefan, C. W. (1985), "Intergroup anxiety", *Journal of Social Issues*, 41(3), σσ. 157-175.
- Stroessner, S. J., & Mackie, D. M. (1992), "The impact of induced affect on the perception of variability in social groups", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, σσ. 546-554.
- Tajfel, H. (1969), "Cognitive aspects of prejudice", *Journal of Social Issues*, 25, σσ. 79-97.
- Wegener, D. T., Petty, R. E., & Smith, S. M. (1995), "Positive mood can increase or decrease message scrutiny: The hedonic contingency view of mood and message processing", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 69, σσ. 5-15.
- Wilder, D. A. & Shapiro, P. (1989a), "Role of competition-induced anxiety in limiting the beneficial impact of positive behavior by an outgroup member", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 56, σσ. 60-69.
- Wilder, D. A. & Shapiro, P. (1989b), "Effects of anxiety on impression formation in a group context: An anxiety assimilation hypothesis", *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 25, σσ. 481-499.
- Wilder, D. A. & Shapiro, P. (1991), "Facilitation of outgroup stereotypes by enhanced ingroup identity", *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 27, σσ. 431-452.
- Wilder, D. A. & Simon, A. F. (1996), "Incidental and integral affect as triggers of stereotyping", In R. M. Sorrentino & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of Motivation and Cognition* (Vol. 3, σσ. 397-419), New York: The Guilford Press.

- Wills, T. A. (1981), "Downward comparison principles in social psychology", *Psychological Bulletin*, 90, σσ. 245-271.
- Χαντζή, Α. (1997). "Continuity and change in theoretical approaches to stereotypes", *Ψυχολογία*, 4 (3), σσ. 257-265.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Παρακαλούμε, απαντήστε :

1) Πώς σας έκανε να αισθανθείτε το video που παρακολουθήσατε;

(απαντήστε με βάση την παρακάτω 7βάθμια κλίμακα)

Πολύ δυσάρεστα			Ουδέτερα			Πολύ ευχάριστα
1	2	3	4	5	6	7

2) Πώς αισθάνεστε αυτή την στιγμή;

(απαντήστε με βάση την παρακάτω 7βάθμια κλίμακα)

Πολύ δυσάρεστα			Ουδέτερα			Πολύ ευχάριστα
1	2	3	4	5	6	7

3) Ποιο από τα παρακάτω συναισθήματα περιγράφει καλύτερα την συναισθηματική σας κατάσταση αυτή την στιγμή;

Χαρά

Ευχάριστη ηρεμία

Ουδετερότητα

Ελαφριά μελαγχολία

Λύπη

Άγχος

Θυμός

Παρακαλούμε, απαντήστε :

1) Σε ποιο βαθμό, κατά τη γνώμη σας, οι παρακάτω ιδιότητες χαρακτηρίζουν τους αλκοολικούς;

(βαθμολογήστε με βάση την παρακάτω 7βάθμια κλίμακα, όπου όσο αυξάνει ο αριθμός, τόσο περισσότερο η αντίστοιχη ιδιότητα χαρακτηρίζει τους αλκοολικούς)

	Καθόλου			Πάρα πολύ			
Ψυχική δύναμη	1	2	3	4	5	6	7
Επιθετικότητα	1	2	3	4	5	6	7
Καλή φυσική κατάσταση	1	2	3	4	5	6	7
Κυκλοθυμική συμπεριφορά	1	2	3	4	5	6	7
Υπευθυνότητα	1	2	3	4	5	6	7
Αρμονικές προσωπικές σχέσεις	1	2	3	4	5	6	7
Αφρόντιστη εμφάνιση	1	2	3	4	5	6	7

Γυρίστε σελίδα →

2) Σε ποιο βαθμό, κατά τη γνώμη σας, τα παρακάτω επίθετα χαρακτηρίζουν τους Γερμανούς;

(βαθμολογήστε με βάση την παρακάτω 7βάθμια κλίμακα, όπου όσο αυξάνει ο αριθμός, τόσο περισσότερο η αντίστοιχη ιδιότητα χαρακτηρίζει τους αλκοολικούς)

	Καθόλου					Πάρα πολύ	
Αυθόρμητος	1	2	3	4	5	6	7
Εργατικός	1	2	3	4	5	6	7
Οργανωτικός	1	2	3	4	5	6	7
Σωβινιστής	1	2	3	4	5	6	7
Γενναιόδωρος	1	2	3	4	5	6	7
Πειθαρχημένος	1	2	3	4	5	6	7
Θερμός	1	2	3	4	5	6	7

Τα δικά σας, ανώνυμα, στοιχεία

Τμήμα φοίτησης : .....Εξάμηνο.....

Φύλο : Αντρας Γυναίκα

Ηλικία : .....

Τόπος κατοικίας : Αθήνα/Πειραιάς Άλλο

Η προβολή video ως κριτήριο των συνθηκών διάθεσης

Η επίδραση της διάθεσης
στην απόδοση στερεοτυπικών χαρακτηριστικών
(Ενδογενής διάθεση – στερεότυπο αλκοολικού)

		ΔΙΑΘΕΣΗ	ΜΕΣΟΙ ΟΡΟΙ	F	p
Επιβηβαιωτικό χαρακτηριστικό	ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	Αρνητική	6,00	F(2,41)=3,64	,035
		Ουδέτερη	5,50		
		Θετική	4,86		

Πιν. 1

Σημ.: Τα παραπάνω αποτελέσματα ήταν τα μόνα με στατιστική σημαντικότητα

Το περιγραφόμενο συναίσθημα ως κριτήριο των συνθηκών διάθεσης

Η επίδραση της συμπτωματικής διάθεσης
στην απόδοση στερεοτυπικών χαρακτηριστικών
(στερεότυπο Γερμανού)

		ΔΙΑΘΕΣΗ	ΜΕΣΟΙ ΟΡΟΙ	F	p
Επιβηβαιωτικό χαρακτηριστικό	ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ	Αρνητική (ελαφριά μελαγχολία)	5,58	F(2,41)=4,55	,017
		Ουδέτερη (ουδετερότητα)	6,29		
		Θετική (ήρεμη ευχαρίστηση)	6,33		

Πιν. 2

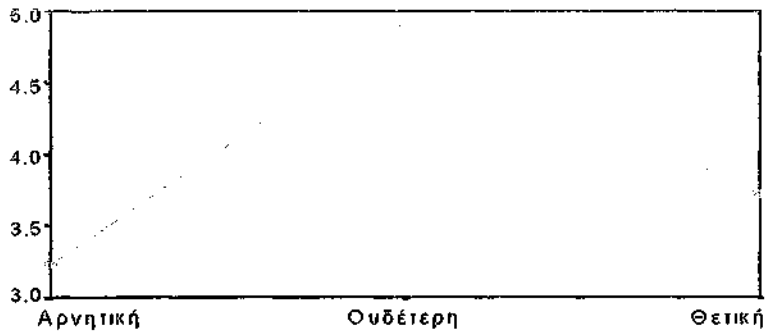
Σημ.: Τα παραπάνω αποτελέσματα ήταν τα μόνα με στατιστική σημαντικότητα

Σύμπτωση της συνθήκης διάθεσης και του περιγραφόμενου συναισθήματος

Η επίδραση της ενδογενούς διάθεσης
στην απόδοση στερεοτυπικών χαρακτηριστικών

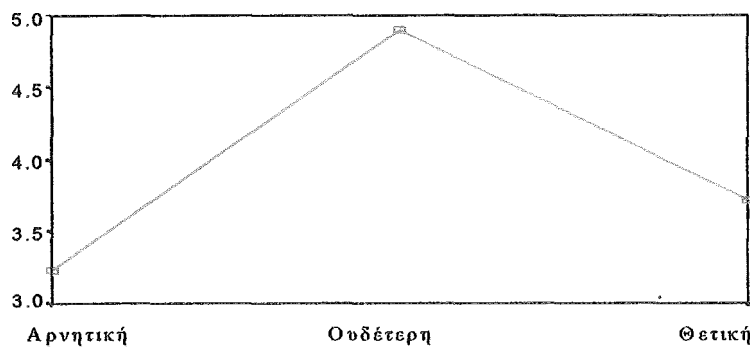
		ΔΙΑΘΕΣΗ	ΜΕΣΟΙ ΟΡΟΙ	F	p
Επιβλαβή χαρακτηριστικά	ΕΠΗΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	Αρνητική	6,08	F(2,29)=5,72	,008
		Ουδέτερη	5,60		
		Θετική	4,29		
	ΚΥΚΛΟΘΥΜΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	Αρνητική	5,62	F(2,29)=1,09	,350
		Ουδέτερη	4,60		
		Θετική	5,29		
	ΑΦΡΟΝΤΙΣΤΗ ΕΜΦΑΝΙΣΗ	Αρνητική	3,23	F(2,29)=4,45	,021
		Ουδέτερη	4,90		
		Θετική	3,71		
Μη επιβλαβή χαρακτηριστικά	ΨΥΧΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ	Αρνητική	2,62	F(2,29)=1,85	,176
		Ουδέτερη	1,70		
		Θετική	3,14		
	ΚΑΛΗ ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	Αρνητική	1,54	F(2,29)=3,39	,048
		Ουδέτερη	1,40		
		Θετική	2,71		
	ΥΠΕΥΘΥΝΟΤΗΤΑ	Αρνητική	2,00	F(2,29)=,143	,868
		Ουδέτερη	2,00		
		Θετική	1,71		
	ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ	Αρνητική	1,92	F(2,29)=1,08	,354
		Ουδέτερη	2,30		
		Θετική	2,71		

Μέσοι Όροι της μεταβλητής «επιθετικότητα» ανά διάθεση
(επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό)

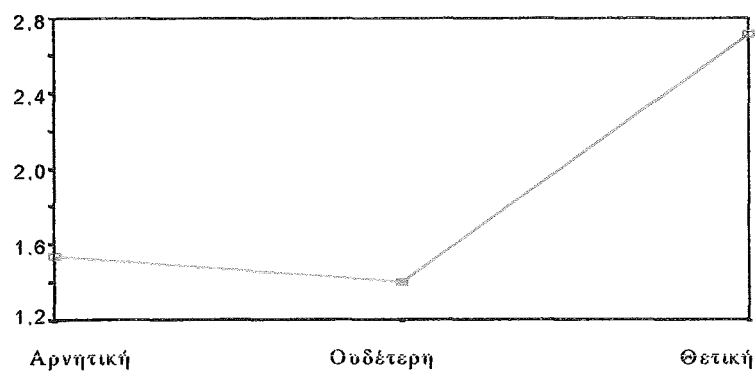
Γράφημα 1.

Μέσοι Όροι της μεταβλητής «αφρόντιστη εμφάνιση» ανά διάθεση
(επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό)

Γράφημα 2.

Μέσοι Όροι της μεταβλητής «καλή φυσική κατάσταση» ανά συνθήκη
(μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό)

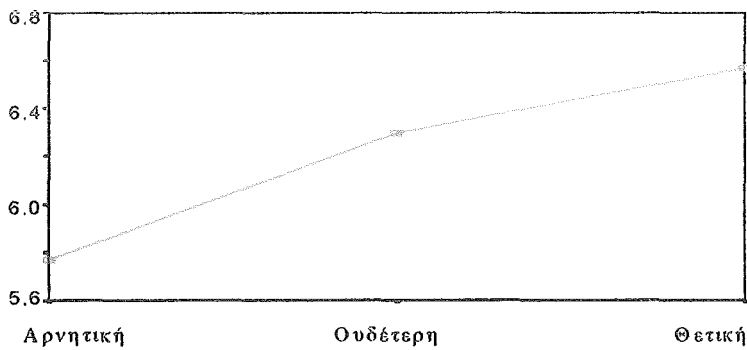

Γράφημα 3.

Η επίδραση της συμπτωματικής διάθεσης
στην απόδοση στερεοτυπικών χαρακτηριστικών

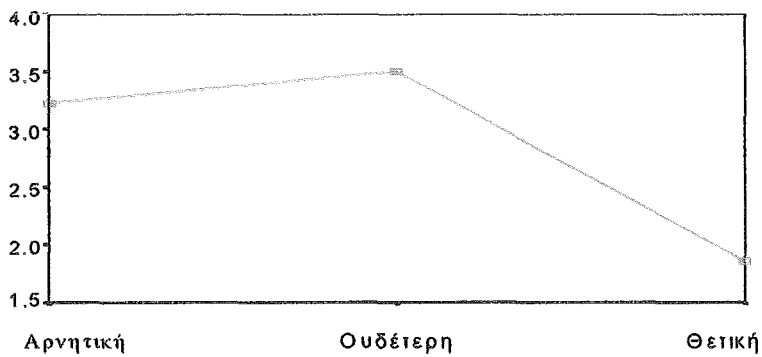
		ΔΙΑΘΕΣΗ	ΜΕΣΟΙ ΟΡΟΙ	F	p
<i>Επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά</i>	ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ	Αρνητική	5,77	F(2,29)=3,19	,057
		Ουδέτερη	6,30		
		Θετική	6,57		
	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ	Αρνητική	5,54	F(2,29)=1,52	,235
		Ουδέτερη	6,10		
		Θετική	5,57		
	ΣΩΒΙΝΙΣΤΗΣ	Αρνητική	4,23	F(2,29)= 1,34	,279
		Ουδέτερη	5,00		
		Θετική	5,29		
	ΠΕΙΘΑΡΧΗΜΕΝΟΣ	Αρνητική	5,62	F(2,29)=2,38	,111
		Ουδέτερη	6,20		
		Θετική	6,43		
<i>Μη επιβεβαιωτικά χαρακτηριστικά</i>	ΑΥΘΟΡΜΗΤΟΣ	Αρνητική	3,23	F(2,29)=4,94	,015
		Ουδέτερη	3,50		
		Θετική	1,86		
	ΓΕΝΝΑΙΟΔΩΡΟΣ	Αρνητική	3,69	F(2,29)=1,23	,306
		Ουδέτερη	3,20		
		Θετική	3,00		
	ΘΕΡΜΟΣ	Αρνητική	2,77	F(2,29)=3,49	,045
		Ουδέτερη	2,30		
		Θετική	1,71		

Μέσοι Όροι της μεταβλητής «εργατικός» ανά διάθεση
(επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό)

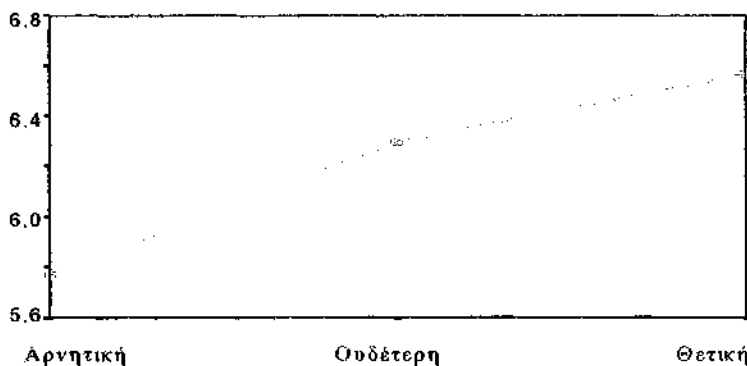
Γράφημα 4.

Μέσοι Όροι της μεταβλητής «αυθόρμητος» ανά διάθεση
(μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό)

Γράφημα 5.

Μέσοι Όροι της μεταβλητής «θερμός» ανά διάθεση
(μη επιβεβαιωτικό χαρακτηριστικό)

Γράφημα 5.

